

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

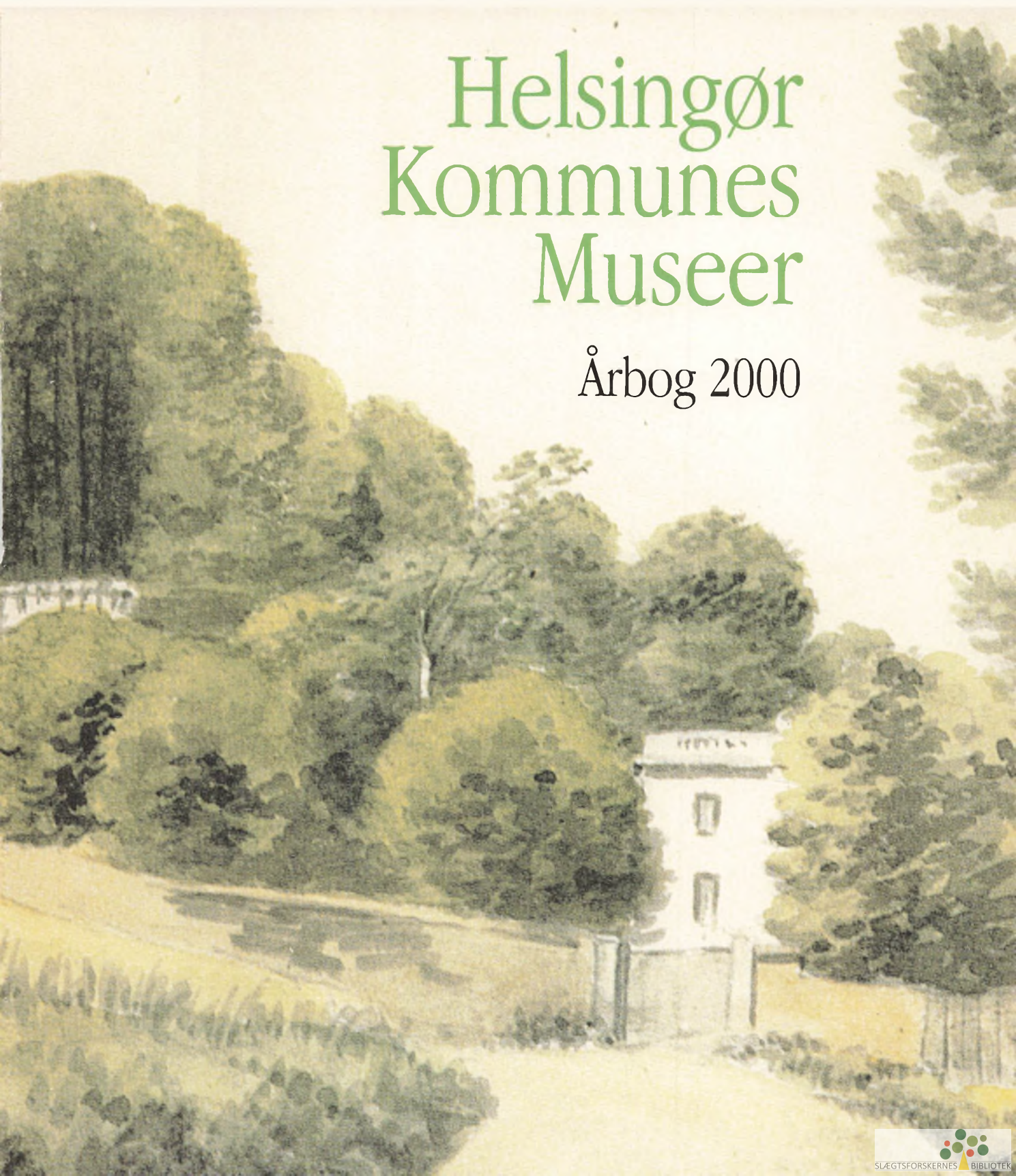
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

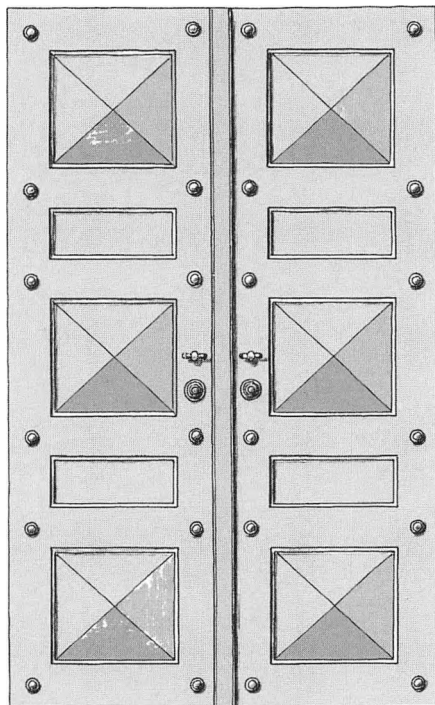
Helsingør Kommunes Museer

Årbog 2000

Helsingør Kommunes Museer

1999

Helsingør 2001

Redaktion, billedredaktion og grafisk tilrettelæggelse:
Lars Bjørn Madsen

Udgivet 2001 af Helsingør Kommunes Museer
og Helsingør Museumsforening

Trykt hos Nofo Print A/S, Helsingør

Oplag: 800 eksemplarer

ISSN 0108-0393

Årbogens forfattere er alene ansvarlige for deres bidrag. Aftryk i referat af årbogens artikler er tilladt, når årbogen angives som kilde og et eksemplar af aftrykket sendes til Helsingør Kommunes Museer. Ved aftryk i større omfang må forfatterens samtykke indhentes gennem museerne.

Illustration på omstående side:

Opmåling af dør fra Øresunds Toldkammer, nedrevet 1859. Døren tillige med få andre bygningsdele fra toldkamret findes i Helsingør Kommunes Museers samlinger. Opmålt og tegnet af Lars Bjørn Madsen 1985.

Omslag: Marienlyst Allé med Marienlyst og udsigtsbalkonen i baggrunden. Udsnit af akvarel udført af O.J. Rawert 1825. Hele akvarellen er gengivet side 66.

Indhold

Henning Henningsen:

Helsingørs byvåben side 5

Jens Andersen:

Det tyske forsvar af Øresund 1940-45 side 19

Klaus Otto Kappel:

Terra Nova - et landsted på Nordkysten side 41

Lars Bjørn Madsen:

Marienlyst Allé - den kongelige allé side 61

Jørn Møller:

Kuranstalten Montebello - erindringer side 79

Beretning for året 2000 side 93

Helsingørs byvåben

Historien om den besynderlige udvikling af et segl

af Henning Henningsen

Skibsfartens by

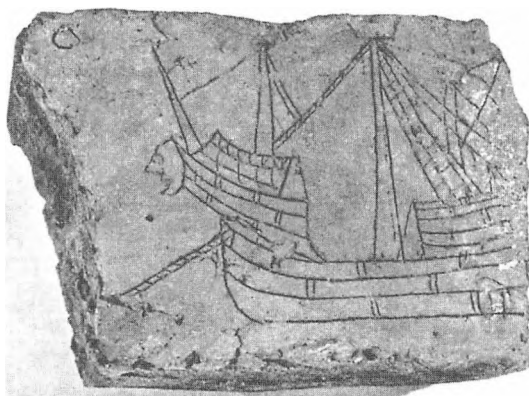

I svundne århundreder var Helsingør en af de mest navnkundige søstæder i den store verden. Næst efter København var den længe den største by i Danmark, og samtidig var den velkendt i hele det søfarende Europa, takket være sin centrale beliggenhed ved Øresund, som utallige handelsskibe passerede på vej til og fra

verdenshavene og Østersøen. Gennem hele den katolske middelalder spillede de meget store sildefiskerier i de sydlige danske farvande, specielt i Sundet ved byerne Skanør og Falsterbo (i det indtil 1658 danske Skåne) og omkring Bornholm, Østsjælland, Lolland og Falster en meget stor rolle. På grund af kirkens strenge påbud om faste var det forbudt de troende at spise kød af firfødde dyr på visse kirkelige tider, hvorimod man gerne - ulogisk nok - måtte sætte fisk på bordet, og denne spise sendte Vorherre gennem århundreder gavmildt ind i de danske farvande hver eftersommer, når silde-dene i milliontal satte hinanden stævne for at gyde her. Den danske middelalderhistorie hører på det nøjeste sammen med kirkens religiøse krav. Forholdet til de tyske hansestæder var især bestemt heraf, idet disse udnyttede de naturgivne betingelser og deltog med kapital og forretningssans samt mennesker i silde-eventyret som stor-eksportører over hele Nord-

At Helsingør valgte skibet som sit symbol, faldt ganske naturligt med den beliggenhed, byen havde ved Øresunds smalleste passage. Den hollandske maler Hans Knieper tegnede omkring 1582 Helsingør set fra Sundet, og det mest markante skib på hans tegning, der er bevaret på Nationalmuseet, er det ovenfor viste, som nærmest forestiller en sen udgave af koggen. (Udsnit af farvelagt kopi 1995).

En flot samtidig gengivelse af et skib findes på den her viste teglsten, som er fundet ved restaureringen af Karmeliterklostret og St. Mariæ Kirke. En teglstryger har i 1400-årene muntret sig med at afridse det skib, han har set ligge for anker ud for Helsingør. Pudsig nok blev den 3-mastede karrak Helsingørs foretrukne byseglsmotiv i et halvt årtusind. (Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg).

og Mellemeuropa af Himlens helt uanselige men yderst vigtige gave til menneskeheden. Af Danmarks mange købstæder, der alle var små, ligger et stort antal ved søen, og det er ganske logisk, at disses borgere som letforståeligt »lo-go« og som symbol på deres lokalitet og næringsvej valgte sig et maritimt motiv, først og fremmest et skib, som klart viste hen til byens vigtige søfart, dens rolle inden for fjernhandelen og dens stedlige fiskeri.

Hvornår Helsingør har fået købstadsrettigheder og dermed har opnået sin eftertragtede selvstændighed og anseelse, vides ikke, men det må formentlig være sket omkring år 1200. I kong Valdemar Sejrs såkaldte Jordebog fra 1231, en slags administrativ oversigt over Danmark, optræder byen som købstad, selv om dens betydning dengang endnu må have været ret beskeden. Stedet har været beskyttet af den sydligt beliggende borgfæstning (»motte«) Flynderborg, hvis forholdsvis anseelige jordværker - måske fra omkr. midten af 1100-årene - endnu, trods århundredernes mishandling, ses, hvor Søndre Strandvej munder ud i Flynderborgvej. Byen har især ernæret sig af fiskeri og sildehandel, samt ved færgefart over Sundet til den ældre og mere betydningsfulde by Helsingborg overfor i Skåne, og ved lodsnings gennem Sundets snævre og mange steder grundede farvande. Helsingørs opstigning til at blive Danmarks næststørste by - om end stadig meget beskeden i størrelse - følger først i 1400-årene, da kongemagten følte sig stærk nok til at gennemtvinge den blandt de søfarende fra fremmede lande særdeles upopulære sundtold, med støtte i borgen Krogen eller Ørekrog (den senere Kronborg). Den nævnes første gang 1346 (Yngre sjællandske krønike), men går uden tvivl, selv om vore historikere fuldstændig har overset dette vidnesbyrd, tilbage til Erik Mendveds tid omkr. 1310-20. Den stærke borg i samspil med Helsingborg slots kærnetårn (Kärnan) overfor på den skånske side af Sundet gav kongemagten mulighed for at tvinge den internationale søfart til at betale sig en ret anelig skibstold pr. fartøj, uden at den gav no-

get særligt til gengæld. Danmark forpligtede sig dog rimeligvis til at holde farvandene fri for sørøvere, som i høj grad var en reel trussel, samt - omend på primitiv måde - at sikre skibsfarten ved fyr og sømærker.

Øresundstolden indførtes af kong Erik af Pommern, sandsynligvis i 1429, og den blev erlagt i Helsingør, eller i Nyborg for de få skibe, der benyttede Storebæltsruten. Tolden var oprindelig en guldmønt, en rosenobel pr. skib - altså en skibstold -, men voksede efterhånden til en regelret toldafgift af den medbragte last, beklageligt nok efter urimelige og uigennemskuelige takster. Den virkede selvfølgelig fordyrende på varepriserne, og den forsinkede farten, da antallet af skibe, som måtte standse op her, vente i køen og spillede kostbar tid, mens den komplicerede told blev udregnet, stadig steg. Danmark fastholdt stædigt tolden som et kongeligt regale. Den var ikke rimelig og derfor ikke velset blandt de søfarende nationer, selv om disse trods alt blev ved med at betale, indtil den endelig afskaffedes i 1857 mod en forbavsende kulant erstatning til Danmark. Antallet af passerende skibe lå i 1840-50'erne på ca. 20-24.000 årligt.

Nobel, en engelsk guldmønt præget ca. 1340-1550. På begge sider er kongehuset Yorks slægtsvåben, den hvide rose, afbildet; deraf navnet »Rose-Nobel«. Møntens værdi svarer til andre af datidens guldmønter, dukat, florentin, gylden m.fl. Den engelske kongefigur står med skjold og sværd i et stiliseret fartøj, som meget ligner den holk, der prydede Helsingørs ældste byvåben. (Galvanokopi i guld på Helsingør Bymuseum).

At Helsingør på mange måder fik sin gode andel af den velkomne pengestrøm, siger sig selv, og at byen kom til at spille en fremragende rolle som den typiske søfartsby med rige købmænd og skibsklarerere, med stort toldpersonale og militært opbud til lands og til vands, med kontornusseri og tit hovne embedsmænd, med masser af sømandsknejper og skipperherberger, med færgemænd, lodser, kadrejer og smuglere - er da også en kendsgerning. For byen og dens borgere var sundtoldens ophævelse selvfølgelig en katastrofe, men den overlevede dog som småkøbstad, søfarts- og militærby og blev efterhånden en verdenskendt turistby, takket være dens mange seværdigheder og det maritime miljø, som gav den sin særlige charme. Kronborg slot var i mange år kaserne, men blev til sidst restaureret som renæssance-konge-bolig og søfartsmuseum. Danmark skylder Saxo Grammaticus, den gamle historieskriver, død ca. 1200, og den engelske digter Shakespeare stor tak for Hamlet-sagn og -skuespil, som dog helt med urette er knyttet til slottet. Af knap så stor international værdi er det sene folkesagn om oldtidshelten Holger Danske, der sidder og slumrer i Kronborgs kasematter, til Danmark kommer i nød, hvorefter han vågner op og jager fjenden væk. Et populært vandresagn.

Byens segl og våben

Det har været almindelig skik fra gammel tid, at de mange købstæder i Europas lande har valgt sig et karakteristisk våbenmærke, lige som adelige familier gjorde det. Et sådant mærke, der var god identifikation for flertallet, som hverken kunne læse eller skrive, kunne anbringes på byens offentlige bygninger og ejendele, udhugget eller malet. Det blev også brugt specielt som sigiller, seglmærker, i forbindelse med stedets officielle korrespondance og dokumentudstedelse, ved at en stampe - i reglen et metalstempel - med dets indgraverede linjer, indskrift og form, hvadenten det var cirkelrundt, ovalt eller måske i skjoldform, blev præget i en smeltet voks-klat under eller på bag-

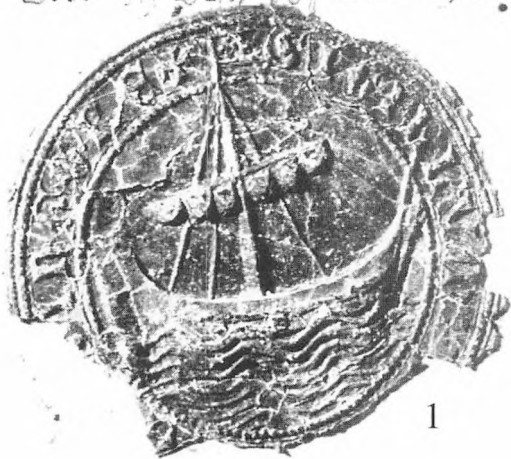
På dette brev fra 1361 ses et smukt eksempel på vedhængte vokssegl. Seglene er fra de tyske hansestæder Lybæk, Wismar, Rostock og Stralsund, og viser dermed nogle af de mange søfartsbyer, der havde skibet som symbol. (Byen Lybæks arkiv).

siden af dokumentet eller vedhængt dette. Takket være denne praksis er der bevaret et stort antal købstadssegl fra ældre tider.

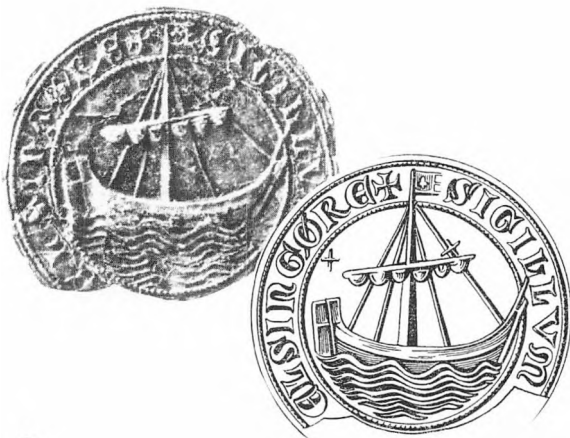
Man taler almindeligvis om købstadsvåben og -segl og går ud fra, at de udsiger noget karakteristisk om stedets art, natur, historie, be-drifter osv. og derved virker som en slags reklame, som også ulærde folk kan forstå. Om militære våben er der som regel ikke direkte tale, selv om borge, byporte, voldgrave og lignende genstande kommer ind under begrebet. Det er en ganske naturlig ting, at Helsingør valgte afbildningen af et skib som sit mærke. Det gjorde mangfoldige andre købstæder også.

Helsingørs ældste segl er for længst gået tabt, idet segl er skrøbelige foreteelser, hvor segl-vokset nemt tørrer ind, brækker og smuldrer, men der findes bevaret beskedne rester af i hvert fald et enkelt fra 1300-årenes begyndelse, gengivet side 8. Desværre er underste halvdel af dets billedfelt næsten forsvundet, så man kun kan skimte en mastetop med flag, samt til venstre rorshovedet. Skibet er set mod styrbords (højre) side og har formodentlig lignet en

egent so Helle by Borgmeys
 By dat puen dages Breue
 1500 in den 10. iane in de

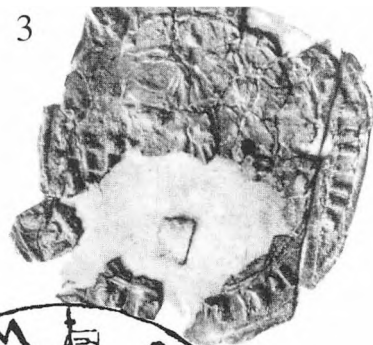
1

2

senere skibsgengivelse fra et segl på et brev fra 1456. Dette segl, der er 5-6 cm i diameter og gengivet herover, har en latinsk omskrift, formodentlig med følgende ordlyd: »Sigillum Civium Helsingorensium« (den helsingørske bys segl). Måske er dette virkelig byens ældste segl! Skibet er af type et énmastet fartøj, klinkbygget, med skydende stævne og højtsiddende ror, set mod styrbord. Masten, en pælemast, er støttet af stag og har foroven et flag, der er ud-

3

4

Helsingørs ældste segl er nok gået tabt, med mindre det her gengivne fra 1300-årene virkelig er det ældste (3). Desværre er der ikke meget bevaret af dette, men det har nok lignet et vokssegel fra 1456, der er bevaret på et brev dateret 22. oktober 1456 og findes i stadsarkivet i Stralsund (1). Under dette er vist endnu et eksisterende aftryk af samme stampe samt en aftegning af dette (2). På kobberstikkene stukket 1677 til Resens Atlas Danicus er forskellige udgaver af byseglet gengivet med nogen unøjagtighed. Resens - eller måske snarere kobberstikkernes - tolkning af byens ældste segl, her i en udgave fra 1498, må tages med stort forbehold, omend det fremtræder grafisk smukt i kobberstikkerens streg.

foldet for agterlig vind; ræen er halvt nedfired og sejlet beslået. Det er fristende at sætte en etiket på skibet, men også farligt, da vi ikke præcis ved, hvad man har kaldt dets type i ældre tid. Lignende fartøjer optræder af og til under betegnelsen »holk« (jfr. det engelske ord »hulk«). Seglet er ualmindelig smukt og velafbalanceret, efter moderne opfattelse måske det kunstnerisk bedste, byen nogensinde har haft. Men det er klart, at det på mange har virket meget

gammeldags i datiden og helt uden reklame-mæssig virkning i en tid, hvor skibe efterhånden blev bygget større og større, både almindelige fragtskibe og især krigsskibe, som nu - omkring 1500 - blev kraftigt bestykket og bygget som bastante tremastere. Kong Hans lod omkring 1510 konstruere et par af datidens største, »Engelen« og »St. Maria«, på Engelsborg værft på Slotø i Nakskov fjord, og de var virkelig i klasse med datidens slagskibe.

Siden middelalderen og langt op mod vor tid hændte det almindeligvis, at en by ret ofte ændrede sit segl, formodentlig for at dokumentere, at den fulgte med i udviklingen. Dette gjaldt i særlig grad en stadig modernisering af skibsbilledet på seglet. Vi kan illustrere det med eksemplet fra Helsingør. 1559 døde Christian III - og forøvrigt også den fangne konge Christian II - , og Chr. III's søn Frederik II blev den nye konge. Samme år blev St. Olai kirke i Helsingør by færdigbygget - årstallet 1559 samt Chr. III's og Fr. II's navne står i kalkmaleri øverst på korets indvendige østgavl, tillige med kongevåbnene, rigsvåbnet. Folk må i disse år have følt det, som om en helt ny tidsalder brød frem efter reformationen, med ny tankegang, ny samfundsorden, ny verdensanskuelse og ny teknik.

Samtidig var andre kunsthåndværkere i gang med at fylde den store, lyse, men tomme basilikas prægtige indre med protestantisk inventar og udsmykning. Byens fremragende billedskærer Lukas Snedker skar bl.a. i relief de kunstfulde døre til »rådsens stole«, altså byrådets og borgmesterens fornemme kirke stol over for prædikestolen, og deraf er bl.a. bevaret et dørstykke, netop dateret 1560 og uden tvivl forestillende et af kong Hans' store orlogsskibe, som på grund af sin styrke og kompakthed var berømt over hele Nordeuropa, rigtig en flydende fæstning, som ragede op over datidens små, ret beskedne krigsskibe. Relieffet var oprindeligt bemalet og viste et hvidt skrog, hvide sejl samt ikke nærmere beskrevne flag - vel dannebrog. Men så sent som i 1938 blev malingen uden videre skrabet af dette og

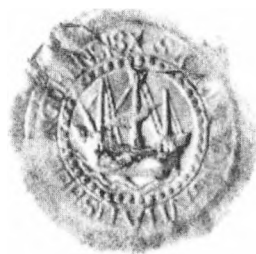
Som noget helt naturligt, blev de stole, hvori byens borgmester og rådmænd sad, når de overværede gudstjenesterne i sognekirken Olai, prydet med byens mærke, som her er et tremastet, kanonbestykt skib. Relieffet er skåret i 1560 af Lukas Snedker og er stadig bevaret i kirken. Bemærk for- og agterkastellets skanseklædning. (Nationalm. fot.).

de andre døre, for at de bedre kunne passe til kirkens helt nye stoleværk, der var fremstillet af lyst egetræ. Der var ganske vist blevet taget farvelagte kopier af et par af dørene i 1904, men de var forsvundet før 1959, da man ledte efter dem. Desværre er i tidens løb, selv i vor historisk bevidste tidsalder, megen værdifuld viden sporløst forsvundet på tankeløs og unyttig måde. At skroget skulle have været hvidmalet, kom unægtelig som noget af en overraskelse for os, der havde ventet at se tjærede planker.

Ifølge den realistiske og sikkert virkelig-hedstro afbildning af orlogsskibet har det været solidt og robust, en utilgængelig, højtliggende klods med stejle, kravelbyggede skibssider, let buet forstævn (uden gallionsfigur) og platt agterspejl, med lavt for- og agterkastel med finkenet, hvorunder runde kanonporte med enkelte kanonløb uregelmæssigt ragende ud; til højre agterstævnsror. Skibet har tre stærke pælemaster med forenklet tegnet rig, stejlt bovspryd midt i forkastellet, fokke- og stormast med kade (skråttillede) ræer og beslæde sejl, mastekurve; i stortoppen lille vimpel, vævlinger med trin (tovstiger) og endelig mesanmast med en rå, hvorpå det beslæde mesansejl. Skibet ser faktisk helt skematisk og nøgternt ud, ja næsten ribbet.

Fra relieffets periode omkring 1560 følger nu et par forenkede bysegel, som uden tvivl er påvirket deraf, om end ikke direkte kopieret. På et brev fra 1562 er bevaret et lille vokssegel (ca. 3 cm i diameter). Det synes at vise den omtal-

te 1560-skibstype: et tremastet, kanonbestyktet orlogsskib, set mod bagbords side, øjensynlig med samme forenklede rig som 1560-skibet. Aftrykket, der er vist herover og ledsaget af en aftegning af dette, er noget uskarpt, men røber tydeligt, at for- og agterkastellerne er højere. Omskriften lyder: SIGNETVM CIVITATIS HELSINGORENSIS (den helsingørske bys signet).

På et brev fra 1563 finder vi det velkendte segl (gengivet herunder), som ligger til grund for vort stadig brugte Helsingørsegl. Også dette skib er set mod bagbords side og med samme identiske, tremastede rig. Skibet er uden tvivl kravelbygget og er i datiden formodentlig blevet kaldt en karrak. Skroget, altså en gam-

Voksseglet, »karrakseget«, fra 1563 (4 cm. i diam.) er et af grundlagene for udformningen af Helsingørs officielle segl i 1886, der blev lavet både som metalstampe til lakaftryk og som gummistempel. Se side 15.

AAR 1585.

Resen havde i 1677 til sit Atlas Danicus fundet et vokssegel på et brev fra marts 1585, som han lod gengive. Desværre var kobberstikkeren enten uduelig, eller seglet meget slidt, så resultatet blev, som man kan se, jammerligt. Det burde snarere have set ud som illustrationen øverst t.v. side 11. At Resen har afbildet 1563-karrakseget er klart, men at det har været læderet, er også tydeligt.

meldags type, er særdeles bastant og solidt, men plumpt - selv om det synes at svæve på søen. For- og agterkastellerne er skematisk markeret med sælsomt opbyggede skanseklædninger i spinkelt kassette- eller rammeværk, datidens form for finkenet (bastingering), et slags brystværn og skjul, samt »garderobe« til henstuvning af mandskabets køjetøj. Skibet er måske et krigsskib, selv om det ikke fører kanoner. Til højre er antydnet et stævnror. Skibets tre master er tegnet som pælemaster, stærkt stiliserede og til det yderste forenklede. De er støttet af stag og vant med vævlinger (tovstiger). Storsejlet er opgivet. I stormastens top er anbragt en mastekurv til ud-kikken, og en bolsan (vimpel) vajer derfra. Denne bolsan, der i farvegengivelser af våbnet ofte fremstår i rødt, mens skibet og søen er blå, er usagkyndigt blevet opfattet som en ildflamme og skibet derfor anset for at være et slags fyrskib, hvad enhver kan sige selv er ganske absurd. Fyrskibe, om de har eksisteret på den tid, kan ikke have haft åben ild og ubeskyttede flammer, højst lanterner, og de ville

Til tredie udgave af Traps Danmark havde arkitekturmaleren J. Th. Hansen i 1895 tegnet denne korrekte afbildning af karrakseglet fra 1563. Man har svært ved at forestille sig at det er det samme segl, som Resen lod gengive (side 10. øverst t.h.).

selvfølgelig have været altfor brandfarlige og tilmed umulige at håndtere i blæsten. Forskibs er angivet det stejlt opragende, korte bovspryd, som vi kender det fra 1560- og 1562-seglet.

At ingen i Helsingør magistrat, hverken før eller senere har været i stand til at forklare og forstå omtalte mystiske kassetteværk, fremgår entydigt af byrådets korrespondance i 1930'erne med Indenrigsministeriet om at få »kommunevåben og -segl« patentret og registreret.¹ Om kassetterne på det indregistrerede byvåben, der er gengivet side 17, skrives, at de »rimeligvis er at opfatte som talrige opsatte mindre skjolde«, og ingen kyndig (heller ikke i ministeriet) har øjensynlig fundet ud af, hvad der virkelig ligger bag mysteriet! Men kommunen fik alligevel lov til at få indregistreret våbnet som sit mærke. Utroligt nok! Skibet svæver øjensynlig over søen, mens den friske vind spiller med bolsanen, hvad der forekommer noget ulogisk. Men selv om man af maritime og tillige af æstetiske grunde i højeste grad må beklage, at dette segl med alle sine mangler i sin tid blev valgt som forbillede i omtegnet stand, kan man dog ikke nægte, at det trods sine iøjnefaldende

svagheder alligevel forekommer ganske monumentalt, helt bortset fra, at det nu har vundet borgerret ved alderens hævd. Det har nu flere århundreder på bagen og blev foretrukket af byrådet allerede i 1880'erne, og i nyere tid har formgivere og grafikere arbejdet ivrigt med det for at gøre det endnu mere acceptabelt, om end helt uvirkeligt. De omtalte kruseduller er dog stadig tilstede og vækker tvivl hos dem, der ikke på nogen måde kan begribe, hvad de forestiller, og ikke kan finde nogen, der kan forklare dem det.

Mand og mand imellem har man i umindelige tider kaldt seglets skibstype for en kogge, hvad der imidlertid i højeste grad beror på en slem vankundighed. Som nævnt er skibet af type en karrak. Koggen derimod er et tidlig- og høj-middelalderligt handelsskib, som især har været brugt af de tyske hansestæder i 1200-årene og senere, men også er blevet kopieret internationalt, bl.a. i Danmark, som værende et langsomt, men solidt lasteskib. Koggen er oftest klinkbygget og ret fladbundet, med skydende forstævn og for- og agterkastel, og har i reglen kun én mast, - en pælemast. Skibet i Helsingørs byvåben har tre pælemaster og er tydeligt nok af større dimensioner end den enkle kogge. Som nævnt ligner det da også en karrak, en større senmiddelalderlig skibstype, som måske kan være udviklet af koggen. At bruge

Seglet (aftryk i brunt voks) er et særsyn, idet det er det eneste kendte Helsingør-segl med indgraveret årstal (1582). Tydeligt nok er seglet kopieret efter 1563-typen. Indskriften lyder: SIGNETVM CIVITATIS HELSINGORENSIS.

betegnelsen kogge om vort tremastede skib er således helt misvisende. Helsingør har aldrig haft nogen kogge i sit våben, men både bystyret og velsagtens også byens sejlkyndige befolkning har elsket »karraksegl«¹. Et segl med indgraveret årstal 1582 (gengivet forrige side) synes at være en let modernisering deraf. Den kan muligvis nærmest betegnes som en galeon, med for- og agterkastel, bovspryd med blinde-rå, tre master, mastekurve og topsejlsrå; stor-sejlet er beslået.

Grønt vokssegl fra 1615, samt en aftegning af dette, med en elegant orlogsfregat, dog af type som 1563-seglet, efter hvilket det nok er lavet. Indskriften lyder: SECRETVM CIVITATIS HELSINGORENSIS.

Det næste i vor række af ældre bysegl fra dokumenter er første gang truffet på et brev fra 1615. Det viser en lille elegant galeon, fregatrigget, set mod bagbord, med højt for- og agterkastel, kampagnelanterne agter samt side-lanterner; de tre master støttes af vant og stag; der er fløje på for- og agtertop. Typen forekommer nogenlunde uændret på segl i den følgende tid.

Det var ikke alene byens myndigheder, der brugte byens segl. Der har måske ikke været forbud mod at godtfolk benyttede det, og vi ser da også nu og da, at en fremtrædende lokal-

patriotisk borger i byen har anvendt det, som f. eks. salmedigteren Hans Christensen Sthen, der var rektor ved byens latinskole og præst ved St. Olai kirke. I sin kendte opbyggelsesbog fra 1578 »En liden Haandbog«, satte han en træskåren gengivelse af våbnet, som viste skibet, en lille orlogsfregat i en helt uvirkelig, fantasifuld form, med kanoner på og under dæk, set mod bagbord og liggende for anker altfor let ballastet og alt for højt i søen, med kors i hver mastetop og dannebrogssolsan i stortoppen. Indskriften - selvfølgelig på latin - siger på dansk: »Den berømte helsingørske købstads tegn [segl]«².

I det 16.-18. årh. er Helsingørs bysegl trods alle småforskelligheder dog umiskendeligt bygget på karraksegl 1563, som havde vundet myndighedernes hjerte. På side 13 øverst t.v. ser vi endnu nogle prøver på Resens Atlas Danicus fra omkring 1670, og de er ikke særlig opmuntrende. Det ret beskedne fartøj på seglet til højre fra omkring 1660 er blevet strammet op og smukkeseret - dog mest i kobberstikkere-ns fantasi, for i den her gengivne, detaljerede form har det næppe nogensinde rundet

I sin kendte opbyggelsesbog »En liden Haandbog«, der blev udgivet i 1578, har rektor ved latinskolen og præst ved St. Olai Kirke Hans Christensen Sthen benyttet en træskåret gengivelse af byseglet som illustration. Enhver kan se, at stikket viser et misfoster af et skib, omend et elegant sådant. Mon borgerne i søstaden Helsingør ikke har smilet over det?

Resens ualmindelig sjuskede gengivelse af det segl (t.v.), som vi første gang træffer 1517, og som formodentlig forestiller et af kong Hans' store skibe, set mod bagbord (venstre). Selve originalstampen synes at have været læderet. Flere aftryk af den kendes, pudsigt nok også af det selvsamme eksemplar (brev fra 1555), som Resen brugte, da han forberedte billedstoffet til Atlas Danicus i 1670'erne. Indskrift: SIGILLVM VILLE HELSINGORENSIS(IS).

Anderledes flot er aftegningen til højre af et tremastet orlogsskib set mod bagbord liggende i søen med indtagne sejle. Takkelagen er gengivet meget detaljeret og fejlagtig. Skibet, stærkt bestykket, har en tidstypisk rundet forstævn med forkastel og et meget højt agterkastel. Indskrift: SECRETVM CIVITATIS HELSINGORENSIS. Seglet er ifølge Resen fra omkring 1660.

Kronborgpynten. Herunder er vist et segl, stukket i 1770'erne til Erik Pontoppidans Danske Atlas. Det er faldet lidt heldigere ud, omend det er dårligt, rent skibssarkitektonisk set.

I 1770'erne blev der til den i 1774 afdøde topograf, biskop Erik Pontoppidans fortjenstfulde danmarksbeskrivelse (Den danske Atlas) stukket en række desværre ret jævne og kedelige landkort, prospekter og byplaner med tilhørende købstadssegel. Det her gengivne segl ledsagede planen over Helsingør og er som de fleste andre segls skibstyper bygget over den elskede karrak. Siikkeren har forsøgt at forfine typen, men resultatet er blevet ringe. Skibet er ren og skær fantasi. Seglet har iøvrigt nogen lighed med det ovenfor viste 1660-segl.

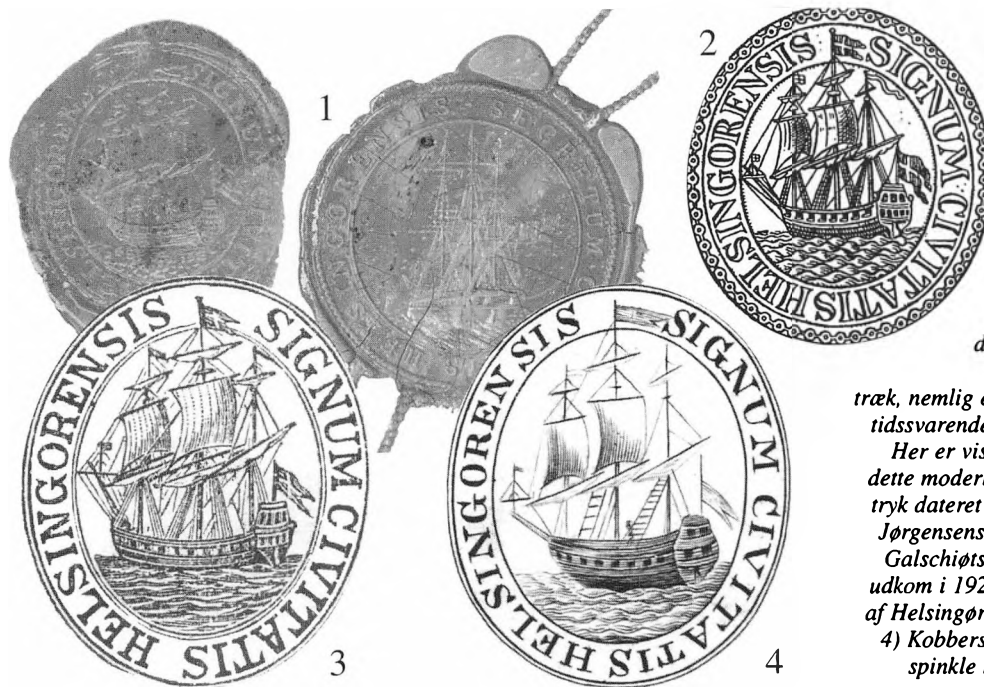
Det moderniserede segl

I den følgende tid kørte man stadig videre med »karrakseget« som hovedtype, idet byens magistrat øjensynlig klamrede sig til 1563-seglet, selv om en del borgere i byen formodentlig må have haft en følelse af fartøjets utilstrækkelighed, for slet ikke at tale om dets ukorrekthed. Man fordrer nu mere liv og bevægelse, et malerisk perspektiv og vel nok også mere nøjagtighed i skibsfremstillingen - det mislykkede skib hos Pontoppidan er et beklageligt

Dette segl, der blev tegnet til gengivelse i anden udgave af Traps Danmark fra 1872, viser det moderniserede bysegel, som blev benyttet fra slutningen af det 18. århundrede og op til midten af det 19. århundrede.

sidespring - og omkring 1800 går man derfor væk fra de stive fremstillinger og prøver at få lidt maritim-romantik ind i tegningen, som det ses herover. Mest iøjnefaldende er det, at man synes at være blevet vældig glad for et populært motiv som en lidt ældre orlogsfregattetype med splitflag, kanoner i borde og med bakkede merssejl, så skibet i virkeligheden nærmest synes at ligge stille. Denne romantiske glansbilledtype, der så tydeligt er påvirket af dati-

Fra slutningen af det 18. århundrede og op til 1880'erne benyttedes en moderniseret udgave af byseglet. Det kunne være i form af sorte eller røde laksegl på officielle dokumenter og i diverse protokoller, eller gengivet i streg i diverse tryksager. Seglene havde alle ét fælles

træk, nemlig en mere fri og lidt mere tidssvarende, udformning af skibet.

Her er vist en række varianter af dette moderniserede segl. 1) Lakaftryk dateret 1825 og 1854. 2) Aage Jørgensens tegning af seglet til M. Galschiøts bog om Helsingør, der udkom i 1921. 3) Seglet blev en del af Helsingør Dagblads logo i 1882.

4) Kobberstikkeren S.H. Petersens spinkle tolkning af seglet 1833.

dens søkrigsromaner og nationalromantikens malerkunst i 1800-årene, kender vi f.eks. fra den købstadseglttype, som Helsingør Dagblad siden 1882 har brugt og stadig bruger i en lidt mere forenklet streg (fig. 3 herover), - i motiv gående tilbage til omkring midten af 1700-årene. Den pyntelige fregat ses i oval seglramme agten for tværs mod bagbord, og tegningen rammer ganske præcist de fleste helsingoranes fornemmelser af hygge og maritim stolthed, selv om Kronborg slot mangler i ensemblet. Seglets latinske omskrift: »Signum civitatis Helsingorensis« (den helsingørske købstads segl) giver byen en let duft af ærværdig historie.

Det bør nævnes, at sølv- og guldsmedene i Helsingør op igennem tiderne har benyttet bymærker, altså købstadens insignier, som indstemplede stedmærker ved siden af deres personlige navnestempler. Således kendes der både fra 1600-, 1700- og 1800-årene bystempler med små, meget varierende skibsafbildninger,

som alle refererer til byseglet uden at tilstræbe ensartethed.

Helsingør får sit første »officielle« segl

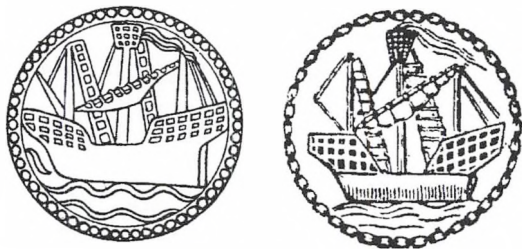
Byens styrelse må dog ikke have været helt tilfreds med disse mere eller mindre kunstnerisk udseende men private afvigelser, som ikke lignede byens egne traditionelle seglbilleder. Vi kan ikke her udrede alle de spegede tråde, men blot fremføre, at byrådet underligt nok stadig synes at have dyrket sin forkærlighed for 1563-typen.

I 1885 udgik imidlertid fra Indenrigsministeriet følgende befaling: »Ministeriet skulle herved tjenstligt anmode Magistraterne i Kjøbstæderne udenfor Kjøbenhavn, enhver for sit Vedkommende, om behageligen hertil at ville indsende Afbildning eller Seglaftryk i 2 Exemplarer af Kjøbstadens Vaaben tilligemed den

1563-seglet er her forsøgt tegnet efter et samtidigt voks-segl. (Herbert Ewe: *Schiffe auf Siegel*, 1972).

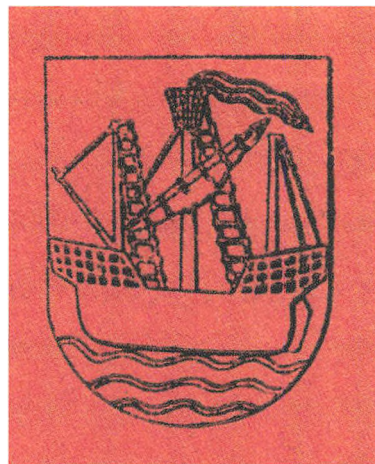
1426 anbringes i Kanten«.⁴ Byrådet godkendte tegningen, dog uden det tilføjede årstal, hvorefter man lod firmaet Ferslew & Co. lave en metalstampe med byens nye, officielle segl, der blev taget i brug i foråret 1886.⁵ Samtidig fik man lavet et mere tidssvarende og praktisk gummistempel, og alle aftryk, tillige med aftryk fra de ældre metalstamper, blev tilsendt Indenrigsministeriet. Således fik Helsingør sit første officielle segl, og vi kører til dato videre med æstetisk smukke afarter af dette segl, som intet har med 1426 eller med virkelig søfart at gøre. Det er egentlig en ganske morsom, om end utrolig historie.

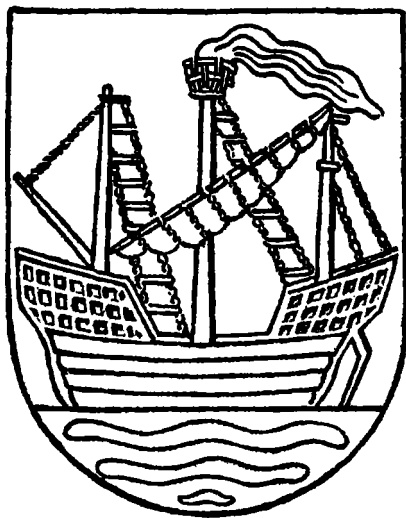
Byens segl har ikke altid været tegnet og gengivet i overensstemmelse med de retningslinier, Byrådet indførte i 1886. Her er et par eksempler på en noget klodset og totalt misforstået udformning af skibet fra henholdsvis 1919 og 1936; sidstnævnte endog gengivet på titelbladet til bygningsvedtægten for Helsingør Kommune.

Helsingør Kommunes nuværende våben

Hvornår det nuværende byvåben - med skibsmotivet optrædende i et heraldisk våben-skjold - opstod, ved vi egentlig ikke med bestemthed. Det voksede ud af det gamle 1563-segl og findes benyttet på enkelte private tryksager og bøger omkring 1900. I 1937 blev et byvåben i stiliseret - men beklageligt nok yderst fejlagtig - omtegning af karrakseget fra 1563 patentanmeldt og registreret året efter i form af den på side 17 og 18 gengivne tegning.⁶ Der har rimeligvis været tale om et egentligt kommunevåben, som dermed har skullet afvige en smule fra købstadens segl fra 1886, der stadig betragtedes som det officielle og blev benyttet indtil sammenlægningen med Tikøb Kommune i 1970, om end dets anvendelse som laksegl ophørte i 1950'erne.⁷ I patentansøgningen fra 1937 blev det ny kommunevåbens farveholdning beskrevet som følger: »Et sølvfelt med et tremastet blå skib på blå bølger«, og det er i denne udgave, byvåbnet optrådte, da Helsingør i 1976 kunne fejre sit postulerede

Det byvåben, vi kender i dag, ses først benyttet omkring 1900, hvor det er tegnet til nogle få tryksager, som her på forsiden af en bog fra 1910.

I 1937-38 nytegnes og patentanmeldes byvåbnet som Helsingør Kommunes officielle våben (øverst t.h.).

550 års købstadsjubilæum (gengivet side 18). Ved dette jubilæum, hvor byvåbnet fik en markant fremtræden på aviser, tryksager og jubilæumsskrifter, fik Helsingør-grafikeren Ole Søndergaard idéen til en »gennemført grafisk profil« for den da 6 år gamle primærkommune. I 1978 fremlagde Ole Søndergaard sine tegninger for Kommunen, og resultatet blev den nuværende grafiske profil, hvor byvåben og logo fremtræder i hvid og »Helsingør-blå« farve og med et fastlagt, ind-

Grafikeren Ole Søndergaards byvåben og logo er blevet et markant kendetegn for Helsingør Kommune.

byrdes størrelsesforhold. Den moderniserede antikvaskrift, der skulle benyttes til logoet og byens gadenavneskilte, blev tegnet specielt til formålet og benævnt »Helsingør-Skriften«. Ole Søndergaards nyttegning af byvåbnet var en omtegning af det i 1938 registrerede våben uden skelen til de historiske og skibstekniske kendsgerninger, og resultatet blev et grafisk gennemarbejdet byvåben, der med sin karakteristiske mørkeblå farve i dag benyttes overalt, »hvor Kommunen ønsker at markere sin identitet«. På historikerne virker det noget mat og uinspireret, men som et moderne logo betragtet, må det om tegnede byvåben vel siges at opfylde sin mission på rimelig vis.

Efterskrift

De ældste kendte Helsingør-købstadssegl med gengivelse af byvåbnet er på forbilledlig vis udgivet og dokumenteret af arkivar Poul Bredo Grandjean i »Danske Købstæders Segl indtil 1660« (København 1937). Den første, meget kortfattede folder om emnet blev udgivet i 1993 af Helsingør Kommunes Museer og forfattet af museets formidler Poul Korse. Den forelå også på engelsk og tysk. Et stigende antal henvendelser til museet og Helsingør Byhistoriske Arkiv fra borgere, der ønskede flere oplysninger om baggrunden for det byvåben, der i dag er blevet en markant del af Helsingørs grafiske profil, førte imidlertid til nærværende afhandling, udarbejdet af fhv. museumsdirektør dr. phil. Henning Henningsen i samarbejde med museumsinspektør Lars Bjørn Madsen. At Henning Henningsen således straks stillede sig til rådighed med sin store viden om emnet, er vi ham dybt taknemmelig for. Også stor tak til arkivar Niels Bartholdy, Rigsarkivet, og til mag. art. Otto Uldum, Nationalmuseets Center for maritim Forskning, der begge har bistået med værdifulde oplysninger.

Redaktionen

Byvåbnet bliver for alvor kendt ved Helsingørs 550 års købstadsjubilæum i 1976, hvor det gengives i den form og de farver, man vedtog i 1937, nemlig sølv og blå.

- 3 Rigsarkivet: Indenrigsministeriet 1886, journ.nr. 39. Brev af 22. Marts 1886 fra magistraten og byrådet v/E.J. Wahl og O.C. Rehling.
- 4 Uddrag af Helsingør Byråds Forhandlinger 1886, s. 3 og 10. 1426 bekræftede kong Erik af Pommern Helsingørs ældre, nu tabte privilegier, og det har givet folk den fejlagtige opfattelse, at kongen havde grundlagt Helsingør på dette tidspunkt.
- 5 Tegningen er tilsyneladende forsvundet.
- 6 Statstidende 24. Marts 1938.
- 7 RA: Indenrigsministeriets arkiv; I et brev fra Helsingør byråd af 9. April 1937 fra borgmester P. Christensen til Indenrigsministeriet fremgår det, at der er tale om »Helsingør Kommunevaaben og -Segl«, men i den til brevet vedlagte beskrivelse af våbnet, benyttes udelukkende betegnelsen »Byvaabnet«, hvorfor der åbenbart ikke er skelnet nærmere mellem begreberne byvåben og kommunevåben.
- 8 Helsingør Kommune: Grafisk Profil. Hæfte udgivet af kommunen; uden år.

Noter og Kildehenvisninger

- 1 Rigsarkivet: Indenrigsministeriets skrivelser af 3. December 1936 og 8. Marts 1937 om kommunernes deltagelse i den af ministeriet foranstaltede samlede anmeldelse for Patent- og Varemærkedirektoratet af kommunevåben og -segl. Brev til Helsingør Byråd af 9. April 1937 (journ. Nr 1936-A-2).
- 2 Ministerialtidende for Kongeriget Danmark 1885, afd. A; Administrative Befalinger af almindeligere Karakter, s. 159.

Litteraturhenvisninger:

- Chr. L. Bøje: Danske Guld- og Sølv-Smedemærker før 1920. København 1958.
- Poul Bredo Grandjean: Danske Købstæders Segl indtil 1660. København 1937.
- Herbert Ewe: Schiffe auf Siegel. Berlin 1972.
- Henning Henningsen: Skippere, klarerere og toldere. Hillerød 1959.
- Laurits Pedersen: Helsingør i Sundtoldstiden, bd. 1-2. København 1926-29.
- Helsingør Kommune: Grafisk Profil. U. år.

Det tyske forsvar af Øresund 1940-45

af Jens Andersen

Perioden 1940-45 har på den jyske vestkyst sat sit tydelige præg på landskabet i form af de store og nærmest uforgængelige betonbunkere, besættelsesmagten lod opføre for at kunne slå en allieret invasion tilbage. I Nordøstsjælland har besættelsesmagten afsat langt færre fysiske spor end på den jyske vestkyst. At forsvaret ikke har efterladt mange spor, betyder dog ikke, at tyskerne ikke forberedte sig på i givet fald at kunne forsvare deres kontrol med den vigtige vandvej.

Nærværende artikel vil behandle de tyske aktiviteter med henblik på at forsvare den tyske kontrol med Øresund, d.v.s. den af den del, som skulle forhindre allierede fartøjer i at trænge ind i farvandet og allierede styrker i direkte at erobre området. Den nok så vigtige, daglige kamp om at holde farvandet fri for allierede søminer, behandles således ikke i denne sammenhæng.

Fremstillingen er inddelt i syv kronologisk ordnede afsnit:

- *Sundets betydning for Tyskland før besættelsen.
- *Etablering af tysk kontrol med Øresund i 1940
- *Det tyske angreb på Sovjetunionen sommeren 1941.
- *Sommeren 1942 - oktober 1943: Stille tider ved Øresund.
- *November 1943 - juli 1944: Situationen skærpes.
- *August - december 1944: Kattegat i centrum.
- *1945: De sidste planer løber ud i sandet.

De danske stræders betydning i tysk strategi

Danmark ligger som en spærring mellem Nordsøen og Østersøen. Ved Sjælland og Fyn er forbindelsen begrænset til tre smalle bæltter, som til med byder på vanskelige navigatoriske forhold. Det betyder, at man fra dansk territorium i princippet er i stand til at kontrollere adgangen til og fra Østersøen.

Som Østersøens dominerende stat havde Tyskland indlysende interesser i at bevare Østersøen som et tysk indhav i tilfælde af krig. Imidlertid stod Tyskland efter 1. Verdenskrig svagt som sømagt og måtte i tilfælde af en krig med Polen og Frankrig regne med muligheden for, at overlegne franske flådestyrker kunne trænge ind i Østersøen. I overvejelserne om, hvordan noget sådant kunne forhindres, indgik en besættelse af Danmark derfor som en af de muligheder, den tyske flåde overvejede. Fra efteråret 1938 vurderede den tyske flådes overkommando imidlertid, at en besættelse af Danmark ikke længere ville være nødvendig for at sikre den tyske kontrol med Østersøen, da en indtrængen af fjendtlige overfladeenheder nu måtte anses for usandsynlig, fordi risikoen ville være for stor på grund af bl.a. den tyske opbygning af et flyvevåben, Luftwaffe. Derimod kunne det faktisk være i Tysklands interesse, at Stræderne blev bevogtet af det neutrale Danmark.¹ Dermed var det gjort klart, at Danmark ikke i sig selv var et lønnende mål for tysk ekspansion. Dette understreges af drøftelserne på

en konference mellem den tyske hær og flådes stabschefer i begyndelsen af oktober 1939. Her blev man rørende enige om, at de militære gevinster ikke ville kunne opveje de politiske og økonomiske ulemper ved en aktion mod Danmark.²

Det var således ikke Danmarks strategiske placering i Stræderne, som blev årsag til besættelsen af landet, men derimod taktiske hensyn i forbindelse med det tyske overfald på Norge.

Minespærringer i Sund og Bælter 1939

En forhindring af allierede krigsfartøjers indtrængen i Østersøen var dog ved begyndelsen af krigen stadig vigtig. Imidlertid mente man nu, at truslen nu primært kom fra u-både. Straks efter den allierede krigserklæring den 3. september 1939 udlagde den tyske flåde derfor minespærringer i de sydlige indsejlinger til Bælterne og Øresund umiddelbart udenfor dansk territorialfarvand.

I november 1939 oplevede de tyske styrker i Østersøen trods minespærringerne adskillige ubådsalarmer. Alarmerne var i virkeligheden falske, men tyskerne mente, at u-bådene havde været i stand til omgå de tyske spærringer via dansk territorialfarvand. Derfor pressede Tyskland i november 1939 Danmark til at forstærke sikringen af Bælterne ved, at den danske flåde anlagde sine egne minespærringer tværs over bælterne, lidt nord for de tyske spærringer.³

Etablering af tysk kontrol med Øresund i 1940

Efter besættelsen var gennemført den 9. april 1940, havde tyskerne naturligvis fortsat interesse i at forhindre en allieret indtrængen i Østersøen. Udførelsen af opgaven måtte dog nu tages op til genovervejelse, da det med frit rå-

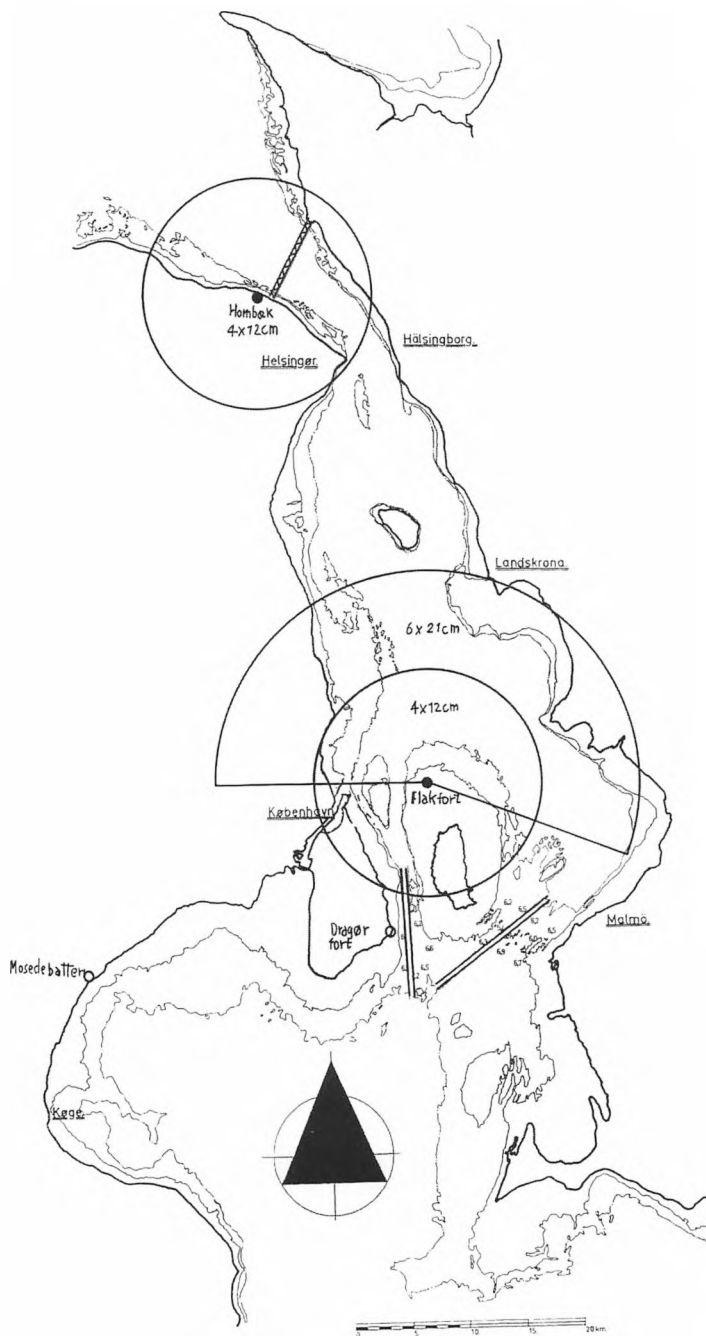
derum over dansk territorium blev muligt at anbringe spærringer, hvor det var mest hensigtsmæssigt ud fra rent taktiske hensyn.

Netspærringer

Den tyske flåde havde ikke udarbejdet planer for denne situation på forhånd: men allerede den 10. april kunne den øverste kommandomyndighed for Østersøen, Marinegruppenkommando Ost, fremlægge planer for nye spærringer af indsejlingerne til Østersøen. Det, der denne gang var på tale, var udlægning af kraftige jernnet holdt på plads af bøjler.

Adgangen til Store og Lille Bælt skulle kontrolleres ved hjælp af en netspærring mellem Sjællands Odde og Djursland; en plan, man i store træk holdt fast ved. For Øresunds vedkommende blev foreslået en netspærring ved Drogden. Denne løsning forudsatte imidlertid samarbejde med svenskerne, hvis den skulle være effektiv, idet større skibe ellers ville kunne passere spærringen i svensk farvand. Man anførte samtidigt, at en spærring på længere sigt ville kunne gennemføres mest effektivt på højde med Helsingør-Helsingborg; en løsning, man herefter begyndte at arbejde på.⁴

Udlægningen af spærringen ved Sjællandsrev påbegyndtes den 21. april og var afsluttet i begyndelsen af maj.⁵ Inden spærringen af Øresunds nordlige indsejling kunne udføres, forestod imidlertid langvarige forhandlinger med svenskerne. At afspærringen af Sundet var i begge landes interesse, blev allerede antydnet af den svenske udenrigsminister, Christian Günther, overfor den tyske gesandt i Stockholm den 14. april. Udenrigsministeren udtalte således, at Sverige af hensyn til sin skibsfart ikke ønskede, at engelske u-både skulle snige sig ind i Østersøen.⁶ De tyske og svenske forhandlere nåede imidlertid først den 28. maj frem til en løsning på de problemer, det bød på i forhold til Sveriges neutralitet. Spærringen skulle udlægges som en tredobbelt netspærring, og skulle udføres med tyske materialer og af tyske skibe; på svensk side skulle arbejdet dog udføres

Kort over kystbatterier og netspærringer i Øresundsområdet, sommeren 1940. De operative batterier er markeret med sorte cirkler. Batteriernes maksimale rækkevidder er markeret med cirkelslag. Netspærringen er markeret med en dobbeltlinje med zig-zag imellem. (Grundtegning Jens Raun Kristensen; indtegninger Kirsten Yde-Andersen).

af en civil netpram med civil besætning. Den 10. juni påbegyndtes udlægningen af »Sperre Sund-Nord«. Netspærringen fik kun to åbninger: én ude på dybt vand og én på lavt vand helt inde under den svenske kyst.⁷ Åbningen på dybt vand blev bevogtet af tyske patruljefartøjer, såkaldte »Vorpostenboote«. Det drejede sig om ombyggede fiskekuttere, der som tungeste våben højest var udstyret med en enkelt 8,8 cm kanon - i en del tilfælde endog kun med maskingeværer.⁸

Til yderligere bevogtning af netspærringen indrettede den tyske flåde en hydrofonstation, som skulle spore engelske u-både, der forsøgte at snige sig ind i Øresund. Udstyret til stationen hentedes sandsynligvis fra en station ved Arkona, som blev taget ud af drift 24. maj 1940. »Küsten-Horch-Anlage Ellekilde« blev taget i brug den 16. juni.⁹ Hydrofonstationen bestod af to undervandslytteapparater, som var udlagt på havbunden vest for netspærringen. Hvert af lytteapparaterne lignede mest en paraply uden stof og målte 6-7 m diameter. På hvert lytteapparat sad 24 mikrofoner.¹⁰ Lytteapparaterne blev via kabler på havbunden kontrolleret fra en træbarak, som lå i Hornbæk Plantage indenfor kystbatteriets område (se nedenfor).¹¹

Opstilling af kystartilleri ved Hornbæk

Inden det var nået så vidt, var der imidlertid forlængst opstillet kanoner til sikring af indsejlingen til Øresund.

Den 12. april opstillede den tyske hær således på anmodning fra Küstenbefehlshaber Dänemark et feltbatteri i Hornbæk Plantage. Det drejede sig om Artilleriafdeling Nr. 729's 3. batteri. Batteriet var udstyret med moderne tjekkiske kanoner (model 1935) med lang rækkevidde (ca. 18 km) og god skudhastighed (ca. 8 skud i minuttet).¹²

Opstillingen af et feltbatteri var naturligvis kun en midlertidig løsning, og snart begyndte anlæggelsen af et permanent kystbatteri. Første

Fig. 2. En tjekkisk-produceret 10,5 cm feltkanon i Hornbæk Plantage i april-maj 1940. Som det ses stod kanonen helt ud ved kysten. Kanonen er anbragt i en flad sænking. (Helsingør Bymuseum 013340).

gang planerne herom nævnes i det bevarede kildemateriale, er da Marinestation der Ostsee den 17. april fremlagde en samlet plan for opbygningen af et kystforsvar i sin del af det danske område. Planen foreskrev, at Küstenbefehl-

shaber bl.a. skulle anlægge et mellemsvært batteri med danske kanoner ved Helsingør. Hvornår batteriets placering blev udpeget og byggearbejdet gik i gang vides ikke; den 15. maj var arbejdet ved batteriet i gang. Samme dag udleverede den danske kystdefension fire 12 cm kanoner fra magasinet »Kvintus« på Flådestation Holmen. Ifølge en oversigt dateret den 26. maj var kanonerne allerede denne dato opstillet. Den 27. maj ankom batteriets besætning, og den 7. juni blev batteriets kanoner indskudt.¹³ Inden da, den 26. maj, var feltbatteriet trukket bort fra plantagen.¹⁴ Indsejlingen til Øresund må således i et par døgn have ligget ubeskyttet af artilleri.

Det faste batteris kanoner blev opstillet på betonfundamenter i udkanten af plantagen, li-

Tysk soldat på vagt på Flakfortet foran to af fortets 21 cm kanoner i slutningen af april 1940. (Bundesarchiv-Koblenz 756/218/13)

ge bag stranden. Til batteriets mandskab blev der opført træbarakker i plantagen langs Strandvejen.¹⁵

København

Blandt de militære krav, Tyskland stillede overfor den danske og norske regering den 9. april 1940, var bl.a., at tyskerne skulle overlades kystforsvarsanlæggene i ubeskadiget stand - formelt set påtog Tyskland sig jo fra da af at »sikre Danmark mod en ydre fjende«. ¹⁶ I den plan Marinestation der Ostsee fremlagde for udbygningen af kystforsvaret i Danmark den 17. april var der da også, som det ses ovenfor, i vidt omfang disponeret over dansk materiel.

Küstenbefehlshaber Dänemark indledte allerede 9. april forhandlinger med den danske flåde om overdragelsen af danske kystbefæstninger og minespæringer. Det første konkrete, tyske skridt med henblik på at tage den danske

kystdefensions anlæg i brug, blev taget den 10. april, da en tysk kaptajnløjtnant inspicerede anlæggene. Herefter nåede man frem til, at det mest hensigtsmæssige ville være at besætte Flakfortet ved København, som var udrustet med fire 12 cm og seks 21 cm kanoner. Herefter blev der givet ordre om, at der skulle afgives mandskab til betjening af fortets ildlederstilling og tre af 21 cm kanonerne. Den 15. april ankom den tyske besætning til København, og 18. april rykkede den ind på Flakfortet.¹⁷ Batteriets første skydning med tysk mandskab fandt sted med både 12 og 21 cm kanonerne den 6.-7. juni.¹⁸

Flakfortet var det eneste af kystdefensionens anlæg, som i 1940 fandt anvendelse som kystfort. Derudover overtog tyskerne ved Øresund

Tyske soldater øver sig i ladning af en af Flakfortets 12 cm kanoner i slutningen af april 1940. (Bundesarchiv-Koblenz 756/218/27).

et par andre anlæg, som blev anvendt til andre formål. Det drejede sig om Mosede Batteri og Dragørfort. Mosede Batteri blev anvendt som ammunitionsmagasin, mens Dragørfort i første omgang blev anvendt til indkvartering.¹⁹ Fra april 1941 indrettedes Dragørfort imidlertid som »Rekrutenbatterie«, d.v.s. ekscerskole, hvor der gennemførtes grunduddannelse, hvorefter rekrutterne gennemgik den videre uddannelse andre steder.²⁰ Fortet synes aldrig at have fungeret som batteri; dets fire 12 cm kanoner var allerede i sensommeren 1940 blevet sendt til Frederikshavn, og de fire 17 cm, som blev stående, synes aldrig at have været brugt af tyskerne - de optræder i hvert tilfælde ikke i nogen af de tyske styrkeoversigter. Det kan have været fordi kanonerne var for gamle, deres modelår var nemlig 1889. Ikke desto mindre blev de stående på fortet frem til dets nedlæggelse i 1957.²¹

Afgivelse af mandskab

Det var i løbet af maj 1940 lykkedes tyskerne at vinde herredømmet over Skagerrak og Kattegat. Risikoen for, at allierede fartøjer skulle forsøge at trænge ind i Østersøen, var derfor reduceret betydeligt, og bemanningen af batterierne ved Øresund var derfor ikke længere så påkrævet. Derimod var der et påtrængende behov for at udbygge og bemane kystforsvaret i Norge. Derfor fik Küstenbefehlshaber Dänemark den 1. juni ordre om, at Hornbæk Batteris og Flakfortets besætninger skulle overføres til Norge.

Størstedelen af batteriernes mandskab afgik herefter den 12. og 13. juni; tilbage i Hornbæk blev kun en vagtstyrke på 14 mand og en tilsvarende på Flakfort til bevogtning og vedligeholdelse af anlæggene.²² Efter ca. en uge blev besætningen i Hornbæk dog forstærket med ca. 30 mand, således at man var i stand til at bemane tre kanoner.²³

Først i begyndelsen af august 1940 skete der igen en opfyldning af batteriernes mandskab, idet batterierne blev tildelt rekrutter til uddannelse.²⁴

1941

»Barbarossa« i danske farvande

Den 18. december 1940 udstedte Hitler en ordre, som kom til at afgøre hele krigens gang. Han krævede, at Værnemagten skulle forberede sig på i sommeren 1941 at indlede operation »Barbarossa«, angrebet på Sovjetunionen, Tysklands hidtidige allierede.

I angrebsplanerne fik den tyske flåde bl.a. til opgave at forhindre den sovjetiske flåde i at bryde ud af Østersøen. Denne opgave havde to led: 1) indespærring af den sovjetiske flåde i dens baser og 2) lukningen af adgangsvejene ud af Østersøen. Med de svage og begrænsede styrker, den tyske flåde ønskede at stille til rådighed for opgaven, var det naturligt at forsøge at hindre udbruddet dér, hvor farvandet var smallest, nemlig de danske stræder. Dermed fik de danske stræder en helt ny og central strategisk rolle, og i sommeren 1941 indrettedes det stærkeste og mest alsidige forsvarssystem af Øresund under hele besættelsen.

Den tyske flådes overkommando fremlagde sin første operationsplan for overfaldet på Sovjetunionen ved udgangen af Januar 1941. Heri slog man fast, at de danske stræder var så smalle og vanskelige at navigere i, at det ville være muligt at forhindre ethvert udbrudsforsøg, selv hvis man kun indsatte få og svage søstyrker. Desuden påpegede man, at de tyske luftstyrker ville have gode angrebsbetingelser overfor et udbrudsforsøg på den lange smalle søvej fra Bornholm til Skagerraks vestudgang.

Overkommandoen mente derfor ikke, at det ville være nødvendigt at opstille yderligere batterier ved farvandene. Dog foreslog man, at de gamle slagskibe »Schlesien« og »Schleswig-Holstein«, som hver var udstyret med fire 28 cm kanoner, blev indsat som »flydende batterier«. Desuden ville man holde lastede minefartøjer i beredskab, så man om nødvendigt straks kunne udlægge minefelter.²⁵

En detaljeret planlægning kunne dog først gå i gang fra marts 1941, og frem til operationen løb af stablen den 22. juni blev forsvarsforan-

staltningerne ved de indre danske farvande stadig mere omfattende.

Flydende batterier

Man holdt fast ved planen om at anvende de to gamle slagskibe som flydende batterier, og den 12. juni ankrede »Schleswig-Holstein« op ved Drogden, hvor der i forvejen var indrettet et netbur, som skulle beskytte fartøjet mod torpedoangreb.²⁶

Minespærringer

De første konkrete planer for minespærringer i stræderne blev fremlagt i midten af maj 1941. I følge disse skulle der forberedes en fuldstændig spærring af Store Bælt og Øresund, når et sovjetisk udbrudsforsøg blev erkendt. I den sydlige Øresund skulle minetransportskibet »Otter« ligge klar til at udlægge 220 søminer syd for Drogden på kodeordet »Sevilla«. To uger senere fjedes yderligere 200 søminer som forstærkning af de planlagte minespærringer i både Store Bælt og Øresund. Kodeordet for denne forstærkning var i Øresund »Starkshorn«.²⁷

Kystartilleri

På Flakfortet måtte der sættes et ret omfattende arbejde i gang, før fortet kunne opfylde dets opgaver i forbindelse med »Barbarossa«. Fortets seks 21 cm-kanoners skudfelt var nemlig begrænset af jordvolde, så de ikke var i stand til at skyde mod syd. I begyndelsen af juni blev der foretaget sprængningsarbejder for at råde bod på dette problem. Arbejdet blev udført af tyske hærpionérer; af hensyn til hemmeligholdelsen ville man ikke anvende civile danske firmaer, og »Fortets retmæssige Ejer«, den danske kystdefension, blev heller ikke underrettet.²⁸

Trods overkommandoens oprindelige indstilling, kom der i begyndelsen af maj 1941 krav om en forstærkning af artilleriforsvaret

ved indsejlingen til Østersøen under »Barbarossa«. Flåden ønskede, at hæren skulle stille feltbatterier til rådighed for denne opgave. Dette krav fremkom samtidigt med, at det danske område blev tildelt 10 hærkystbatterier til forstærkning af kystforsvaret. Man besluttede derfor at anvende fire af hærkystbatterierne til denne opgave, heraf et ved Øresund på Saltholm. Der herskede imidlertid usikkerhed om, hvorvidt hærkystbatterierne ville kunne nå frem i rette tid. Som en sikkerhedsforanstaltning besluttedes det derfor at holde hestetrukne hærkystbatterier som reserve.²⁹

Den 13. maj gav den øverstbefalende for de tyske tropper i Danmark herefter ordre om, at der indtil hærkystbatterierne ankom, skulle opstilles fire batterier tilhørende 218. Infanterie Division på de steder, hvor hærkystbatterierne senere skulle placeres. Batteriet på Saltholm (3./Art.Rgt. 218) gik som det sidste af de fire i stilling på østsiden af øen den 7. juni.³⁰ Divisionsbatterierne var hvert udstyret med fire tyske 10,5 cm felthaubitsere (le.F.H. 18) med en rækkevidde på ca. 10 km.³¹ Da de fire divisionsbatterier var under Kriegsmarines kommando, sørgede Marinebefehlshaber for, at der blev leveret udstyr til forbedring af batteriernes indsatsmuligheder. Således var der ved alle batterier lyskastere og afstandsmålere, alt hentet hos den danske kystdefension.³²

Hærkystbatteriernes udstyr må dog være kommet kort tid efter, for de fire hærkystbatterier ved de indre farvande, herunder H.K.B. Nr. 534 på Saltholm, blev meldt indsatsklare den 23. juni. De blev opstillet i nærheden af divisionsbatterierne, som trods hærkystbatteriernes ankomst forblev i stilling. Hærkystbatterierne bevæbning bestod af erobrede, franske 10,5 cm feltkanoner, model 1913.³³

Sejlende enheder

Flådens overkommandos oprindelige plan for indsættelsen af flydende enheder omfattede som nævnt kun de to gamle slagskibe og mineskibene til sikring af udgangene fra Øster-

søen. Men som det kunne ses for artilleriets vedkommende, voksede kravene også her kraftigt frem til operationen gik i gang.

Allerede fra udgangen af marts, indgik det således i Marinegruppenkommando Nord's planer, at der skulle indsættes enkelte motor-torpedobåde til bevogtning af indgangene til Østersøen. Det kom til at dreje sig om 6. Schnellbootsflotille, som var en nydannet enhed under uddannelse.³⁴ Flotillen fik den 13. juni ordre om at sejle til Helsingør, hvortil den ankom den følgende eftermiddag.³⁵ Den fortsatte her sin uddannelsesaktivitet samtidigt med, at den opretholdt et beredskab på 2-4 timer. Flotillen var udstyret med fire-fem, lidt ældre motortorpedobåde.³⁶

Den tyske flådes uddannelseseskadre, som bestod af fire lette krydsere, måtte af hensyn til skibenes sikkerhed forlægge deres aktiviteter fra den østlige Østersø. Det betød, at der igennem hele sommeren 1941 var stationeret en let krydser i København.³⁷ Det var ikke planen, at krydseren skulle deltage i kamp, men af hensyn til den uforudsigelige situation i forbindelse med indværksættelsen af »Barbarossa« mente overkommandoen, at det var nødvendigt, at uddannelseseskadren også udførte en vis kampuddannelse, så den kunne varetage forsvars- og sikringsopgaver.³⁸

Helsingør havn fotograferet fra banegården den 19. juli 1941. I mellemgrunden ses motortorpedobådene fra 6. Schnellbootflotille, ved kajen foran Kronborg ses to u-både. (Paula Dahl fot. Helsingør Bymuseum).

Endelig besluttede overkommandoen så sent som den 20. juni, at tre kampklare u-både skulle indsættes som forstærkning af forsvaret af de danske farvande. Fra den 24. juni var de tre u-både stationeret i Helsingør.³⁹ Selvom det udtrykkeligt skulle dreje sig om kampklare u-både, havde de to af u-bådene indtil da tilhørt en træningsenhed, og de anvendte da også opholdet i danske farvande til at fortsætte øvelsesaktiviteten.⁴⁰ U-bådene, der blev stationeret var U 56, en mindre kyst-u-båd af typen IIC, U 83 og U 125 begge oceangående u-både af henholdsvis typerne VII B og IX C. U 125 forlod atter Helsingør i første halvdel af juli, fordi den havde afsluttet sin uddannelsesperiode og skulle overføres til aktiv tjeneste fra baser på den franske atlantehavskyst. U 125's plads blev overtaget af U 137 (type IID), som kom fra Bergen efter at have gennemført et togt nord for Shetland.⁴¹ Også U 83 synes at have forladt Helsingør i løbet af juli, idet den i slutningen af måneden afgik fra Kiel med kurs mod Nord-

atlanten. U 83 synes ikke at være blevet afløst af en anden u-båd.⁴²

U-bådenes i alt ca. 125 mands store besætning blev indkvarteret på Kronborg.⁴³ Det samme gjaldt formodentlig for motortorpedobådenes besætninger.

»Barbarossa« går i gang

»Barbarossa« løb af stablen den 22. juni, og det lykkedes i løbet af kort tid at indespærre den sovjetiske flåde. Den sovjetiske flåde gjorde heller ingen forsøg på at trænge ud af Østersøen, så sommeren og efteråret 1941 forløb u-dramatisk for de styrker, som var stillet i de danske farvande for at tage imod dem.

For Øresunds vedkommende skete der kun en større ændring af forsvarsforanstaltningerne i løbet af sommeren 1941. Efter at der i begyndelsen af august var udlagt en netspærring i Lille Bælt fik minetransportskibet »Rhein« ordre om at forlægge herfra til Øresunds nordlige indsejling. Her skulle det ligge klar til udlægge en spærring på ca. 200 søminer nord for Helsingør.⁴⁴

Da der var ringe udsigt til et sovjetisk udbrud, blev beredskabet gradvist sænket. I Slutningen af august blev de tre u-både trukket tilbage, og i slutningen af september fulgte de to panserskibe og torpedobådsflotillen. Det samme gjaldt for divisionsartilleriet. Hærkystbatterierne blev stående noget længere; batteriet på Saltholm blev trukket tilbage i slutningen af oktober, og senere opstillet ved Klitmøller på den jyske vestkyst. De to batterier ved Store Bælt blev dog stående til udgangen af november.

Som bekendt lykkedes det ikke for Tyskland at besejre Sovjetunionen i løbet af 1941. Derfor var det flådens hensigt i et vist omfang at genoptage bevogtningen i 1942. Da det kom til stykket, blev der dog kun tale om mineskibet »Otter«, som lå ved Drogden indtil begyndelsen af august.⁴⁵ De to panserskibe skulle også have lagt sig på deres pladser fra forrige år. »Schleswig-Holstein« var imidlertid på værft,

så den lette krydser »Emden« (bevæbnet med otte 15 cm kanoner) skulle i stedet overtage dens opgave. Skibene kom imidlertid aldrig på plads, fordi det i stedet blev besluttet, at de skulle udføre deres uddannelsesopgaver i nærheden, så de i givet fald kunne nå at lægge sig i position.⁴⁶

Sommeren 1942 - oktober 1943 Stille tider ved Øresund

Efter indespærringen af den russiske flåde var sikret, gled forsvarsforanstaltningerne ved de indre farvande helt i baggrunden i forhold til den vestallierede trussel mod den jyske vestkyst. Overvejelserne vedrørende forsvaret af Øresund fra sommeren 1942 frem til sommeren 1944 gik derfor mest ud på, hvordan man kunne hente ressourcer herfra til vestkysten.

I juni 1942 overvejede tyskerne således at tage seks 12 cm kanoner fra Middelgrundsfort. Middelgrundsfortet var imidlertid stadig bemannet af den danske kystdefension, som protesterede mod disse planer, og i øvrigt henviste, at kanonerne var gamle - modelår 1893 - og vanskeligt lod sig flytte. Den tyske flåde besluttede sig herefter for at hente kanoner fra Flakfortet, og i december 1942 blev fortets 12 cm kanoner afmonteret og flyttet til Løkken.⁴⁷

I begyndelsen af 1943 overvejede Marinebefehlshaber Dänemark desuden at udskifte 12 cm batteriet ved Hornbæk med et 8,8 cm luftværnsbatteri, han havde fået tilbudt af Luftwaffe. Luftværnsbatteriet ville samtidigt med at sikre indsejlingen til Sundet mod angreb fra søen kunne yde Helsingør beskyttelse mod luftangreb. 12 cm batteriet ønskede han i stedet at opstille på Skallingen til forstærkning af forsvaret af Esbjerg. Denne plan blev dog ikke til noget, fordi Luftwaffe kort efter måtte trække sit tilbud tilbage.⁴⁸

I februar 1943 blev der opstillet et luftværnsbatteri med fire 8,8 cm kanoner på Flakfort. Det drejede sig erobrede, russiske 8,5 cm kanoner, som var udboret, så de kunne anven-

de tysk ammunition. Der var tale om et såkaldt »Alarmbatteri«, som blev bemanded af besætningen ved fortets 21 cm kanoner, så det repræsenterede ikke reelt en forstærkning af Københavns søforsvar.⁴⁹

Den 29. august 1943 overtog værnemagten resten af den danske kystdefensions anlæg, herunder Middelgrundsfortet. Dette blev dog ikke i første omgang udnyttet til at forstærke forsvaret - der blev dog heller ikke fjernet skyts fra det.

November 1943 - juli 1944

Situationen skærpes

I efteråret 1943 tegnede Tysklands situation sig dystert på alle fronter. I løbet af året var de tyske tropper trængt tilbage på Østfronten og drevet ud af Nordafrika. Desuden var de allierede gået i land i Italien, og havde derved tvunget det ud af krigen. Endelig havde de tyske u-både tabt slaget om Atlanterhavet, således at de allierede nu stort set uforstyrret kunne føre tropper og materiel fra USA til Europa. Faren for en allieret invasion i Nordvesteuropa var dermed overhængende.

Derfor udstedte Hitler i begyndelsen af november 1943 sin Førerordre (»Führerweisung«) nr. 51. Ifølge ordren skulle forsvaret af de vesteuropæiske og danske kyster forstærkes med alle midler, så det kunne blive så stærkt som mulig på den korte tid, som endnu stod til rådighed. Der skulle sættes yderligere fart på befæstningsbyggeriet og samtidigt skulle der føres flere tropper og våben til Vesteuropa og Danmark.

Som en følge af Hitlers ordre blev det tyske forsvar af Jylland i den følgende tid forstærket kraftigt. Denne forstærkning skete bl.a. på be-

kostning af styrkerne på Sjælland og Øerne. Således overførtes den sjællandske besættelsesdivision, 166. Reserve-Division, i løbet af de sidste måneder af 1943 og de første af 1944 til den jyske vestkyst. I stedet blev der stationeret enheder bestående af sårede soldater, rekonvalescenter, på Sjælland og Øerne.

Befæstning af brohoveder på Øerne

Selvom befæstningsarbejdet var koncentreret om den jyske vestkyst, begyndte man i foråret 1944 at planlægge en feltmæssig befæstning af enkelte brohoveder på Sjælland og Øerne, som var afgørende for at sikre forbindelserne mellem landsdelene. Det drejede sig om Nyborg, Korsør og Vordingborg samt begge ender af Lillebæltsbroen. Samtidigt lagdes tilsvarende planer for anlæggelse af forsvarsstillinger til sikring af Helsingør med dens færgehavn.⁵⁰ Det, der kom på tale var jordstillinger og pigtrådshegn. Det stod fast, at det p.g.a. forsyningssituationen overhovedet ikke kunne komme på tale at anlægge permanente befæstningsanlæg af beton. Manglen på træ i Dan-

Fig. 13. Pigtrådsspærringen omkring Helsingør fotograferet den 11. januar 1945. (Helsingør Bymuseum 013380).

mark betød, at der heller ikke kunne anvendes træ til skyttehuller og dækningsgrave - det var endda tvivlsomt, om man overhovedet ville kunne få leveret pæle til pigtrådshegnene. Anlæggelsen af forsvarslinjen omkring Helsingør kom dog først i gang hen på juli 1944. Forsvarslinjen bestod først og fremmest af en pigtrådsspærring, som i efterretningsrapporter er beskrevet som lav, 4-5 m bred og en del steder dobbelt. Bag pigtråden blev, især på bakketoppe og ved veje, gravet skyttehuller og forbindelsesegrave.⁵¹

Forstærkning af Hornbæk batteri

Formodentlig skete der også en vis udbygning af batterianlægget i Hornbæk Plantage i løbet af første halvdel af 1944. En efterretningsrapport fra midten af februar 1944 citerer ganske vist stedkendte folk for, at der ikke var blevet transporteret cement til plantagen »det sidste Aars Tid«.⁵² Dog minder Hornbæk-batteriets ildledelsebunker⁵³ så meget om de, som i foråret 1944 blev bygget i nye marinekystbatterier i Nordjylland (Tversted, Bunken, Hals), at det er fristende at antage, at den blev bygget på samme tid. Muligvis blev der også i denne tid støbt ammunitionsnicherne af beton bag kanonstillingerne - i det mindste blev disse nicher bygget senere end kanonfundamentene.

Der blev også gjort foranstaltninger til at styrke batteriets nærforsvar. Hæren konstaterede således i marts-april 1944, at det var for svagt - bl.a. havde batteriet kun pigtrådsspærring på landsiden, mens der ingen forhindringer var på stranden. Der blev bl.a. foreslået en forstærkning af pigtrådshegnene, anlæggelse af en panserspærring over vejen og udlægning af miner i forbindelse med pigtrådsspærringer.

De nævnte forbedringer af batteriets nærforsvar blev faktisk gennemført, men trak noget ud. Anlæggelsen af en panserspærring over strandvejen begyndte således først i august 1944. På begge sider af landevejen, ved hver ende af batteriet, anlagdes en pansergrav, mens

der tværs over vejbanen byggedes en vejspærring i form af et betonfundament med tre rækker huller, hvori man kunne nedstikke af I-jern. Pigtrådshegnene blev ligeledes forstærket og et nyt blev anlagt langs stranden. Der blev formodentlig også udlagt miner, idet der i følge en oversigt fra begyndelsen af 1945 fandtes fodfolks- og panserværnsminer ved batteriet.

Middelgrundsfortet

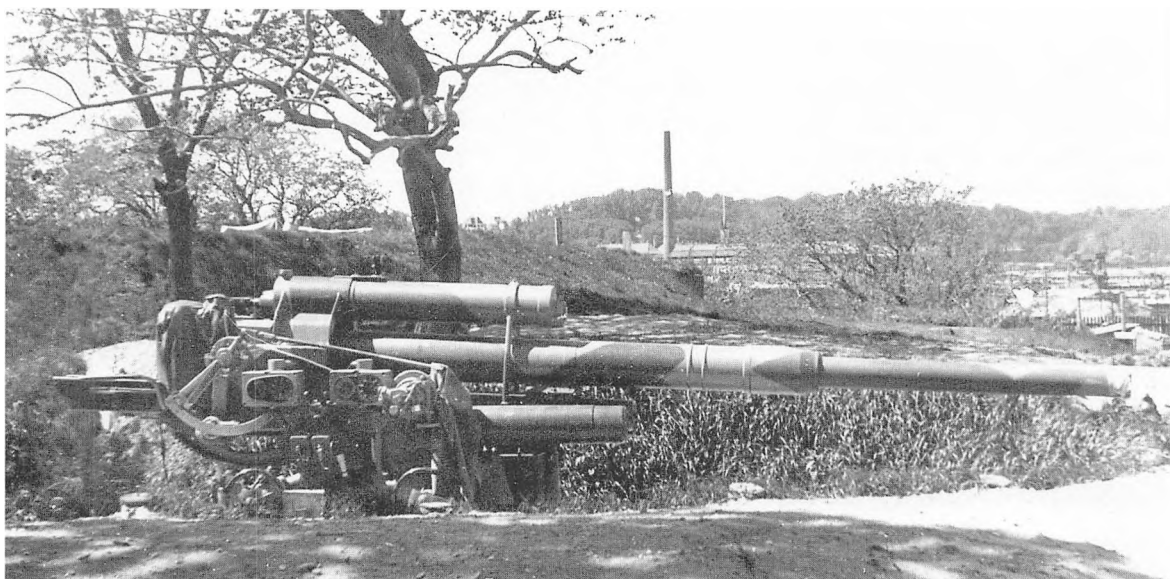
Også sikringen af farvandene omkring København blev forstærket i sommeren og efteråret 1944.

I maj 1944 havde marinekommandanten for Sjælland og Øerne anmodet om at få tildelt en besætning til bemandning af Middelgrundsfortet. Han fandt, at man burde udnytte fortets 30,5 og 17 cm-batterier, som både var i god stand og havde tilstrækkeligt med ammunition. Han fik bevilget mandskabet, og i henholdsvis slutningen af august og september blev på fortet indskudt fem 30,5 cm og tolv 17 cm kanoner.⁵⁴ Til trods for at der var tale om gamle kanoner - begge kanontyper havde modelår 1893 - var der tale om en betydelig forstærkning af Københavns søforsvar.

Efteråret 1944, Kattegat i centrum

Man kunne have forventet, at den allierede landgang i Normandiet den 6. juni 1944 ville have sat punktum for fæstningsbyggeriet i Danmark. Det var imidlertid langt fra tilfældet. Den tyske overkommando håbede nemlig, at man ville være i stand til at standse de allieredes fremmarch på vestfronten. Hvis det lykkedes, frygtede man, at de allierede ville forsøge at komme ud af dødvandet med endnu en landgang - denne gang på Tysklands nordflanke: Tyske Bugt eller Jylland.⁵⁵

Den tyske flåde anså i så fald Kattegat for det mest sårbare punkt, fordi de tyske luftstyrker

nu var så svage, at de ikke længere ville kunne forhindre de allierede i at trænge dybt ind i Kattegat. En landgang hér ville være katastrofal for Tyskland, fordi udsejlingen fra Østersøen ville blive lukket og forbindelsen til Norge afbrudt. Dette ville betyde enden på u-bådskrigen og lukke for tilførslen af krigsvigtige råstoffer fra Skandinavien. Samtidigt ville Tyskland også miste den danske landbrugsproduktion, hvis betydning var blevet stadig større efterhånden, som det tyske imperium skrumpede ind.

I lyset af truslen mod den tyske kontrol med Østersøen besluttede den tyske flådes øverstkommanderende, storadmiral Dönitz, i slutningen af august 1944, at kystforsvaret ved Kattegat skulle forstærkes kraftigt ved bl.a. opstilling af et stort antal lette og middelsvære batterier. Resultatet af denne planlægning blev, at der i løbet af efteråret 1944 og de første måneder af 1945 blev anlagt 28 batterier med kalibre fra 7,5 cm til 15 cm ved Kattegats kyster.⁵⁶

Nye Kystbatterier

Området ved indsejlingen til Øresund blev ydet særlig opmærksomhed. Allerede den 1. september drog marinens afsnitskommandant for

En af 8,8 cm luftværnskanonerne opstillet på den nordligste af Kronborgs bastioner. (Helsingør Bymuseum 013321).

Sjælland ud for at finde egnede stillinger til de nye batterier. På Kronborgs bastioner udpegedes en stilling til et batteri, som både skulle kunne beskytte Helsingør havn mod angreb fra søen og fra luften. Batteriets udstyr blev siden fastsat til fire 8,8 cm Flak 37. Ved Munkerp fandtes en stilling et 15 cm batteri (S.K.C/28), som ville kunne dække indsejlingen Øresund.⁵⁷ Senere udpegedes desuden en stilling til et batteri på Øresundskysten ved Nivå, som skulle udstyres med fire 7,5 cm panserværnskanoner (Pak 40M) på sokkellavette. Med en rækkevidde på 7,8 km kunne batteriets kanoner kun dække farvandet ud til Hven og dermed ikke spærre Sundet. Det kunne heller ikke beskyde Helsingør, så dets opgave må have været at bekæmpe en landgang på den kyststrækning, som ikke dækkedes af batterierne ved Helsingør og København.

Arbejdet med at anlægge batterierne på Sjællands nordkyst blev påbegyndt i løbet af oktober 1944; i Nivå dog formodentlig først i november.⁵⁸ Alle batterierne blev opstillet i svagt

udbyggede stillinger. Betonstillinger blev kun bygget i tynd beton (20-40 cm), og betonen var oftest suppleret med træ.

Torpedobatterier

Flådens øverstbefalende, storadmiral Karl Dönitz, befalede i begyndelsen af september, at styrkelsen af kystforsvaret ved Kattegat også skulle omfatte anlæggelsen af torpedobatterier.⁵⁹ Få dage senere indstillede Admiral Ska-gerrak, at der blev indsat 1-2 torpedobatterier til forstærkning af spærringen af Øresund. Han foreslog desuden, at der blev opstillet 1-2 batterier ved den nordlige indsejling til Lille Bælt, hvis det var muligt. Det admiralen havde i tankerne var »schwimmende Batterien«, hvilket må betyde, at han ønskede torpedoerne monteret på skibe.⁶⁰

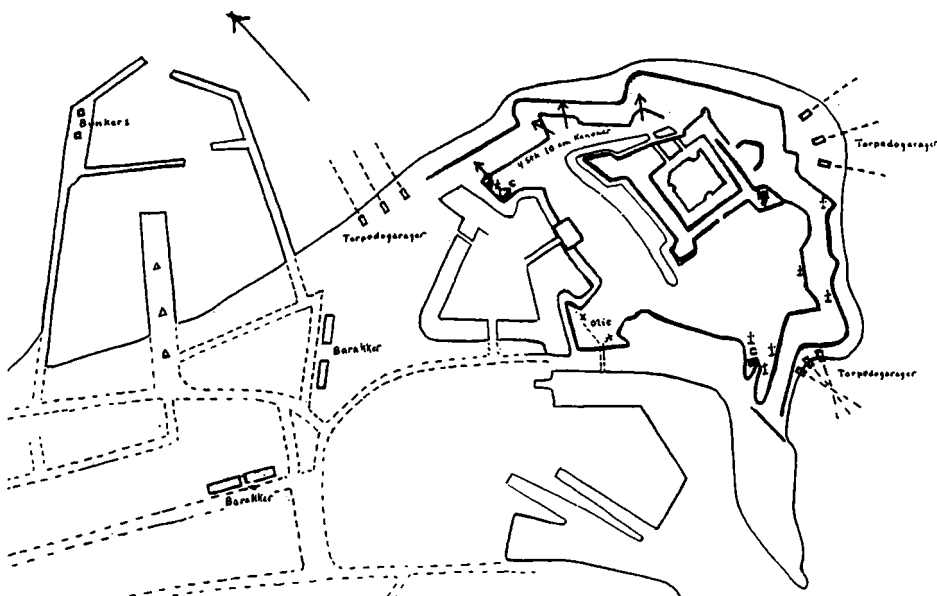
Dog blev der i stedet tale om at installere de fleste af torpedoerne på land. Den konkrete planlægning af anlæggelsen af torpedobatterierne må være gået i gang straks herefter, for de første anlægsarbejder på Kronborg-pynten ved Helsingør påbegyndtes allerede i begyndelsen af oktober. Den 4. oktober kunne den danske

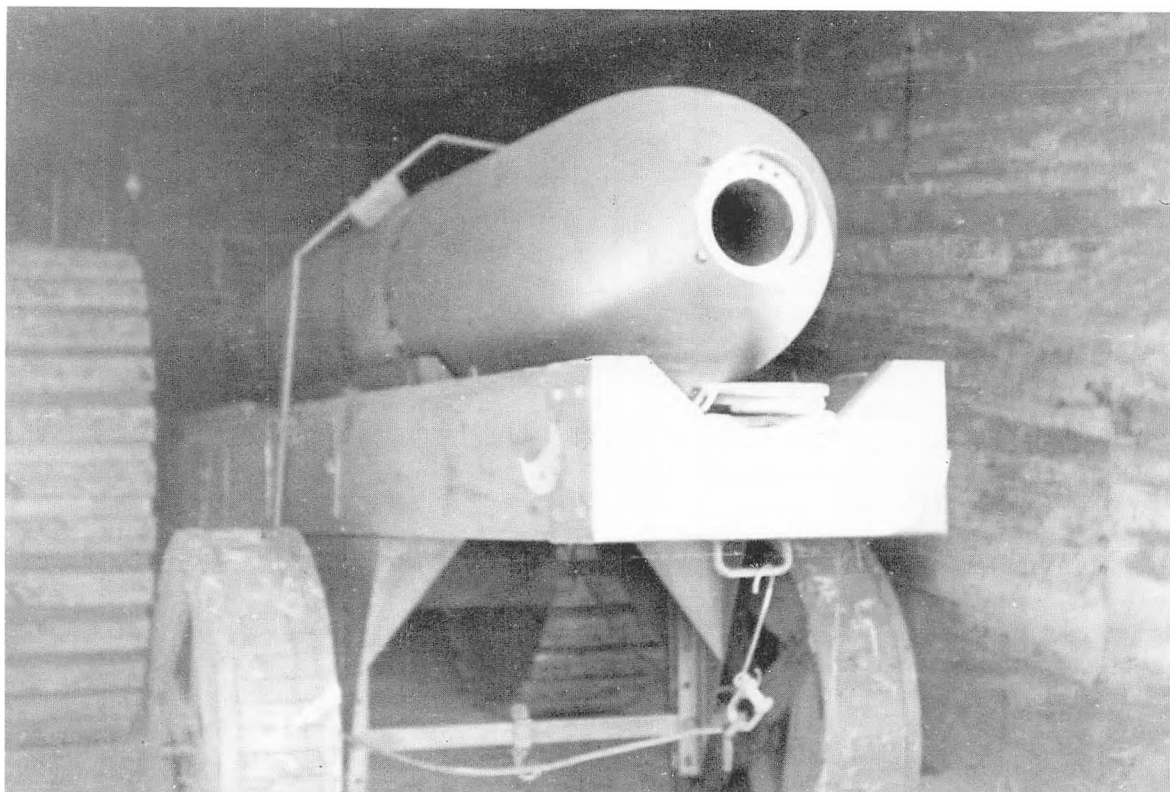
En af de tre garage i det sydlige "Spinne"-batteri i sommeren 1945. I forgrunden ses gangspillet, hvormed torpedoen med håndkraft blev trukket ud i vandet. På volden bag garagen ses et trætårn til en let luftværnskanon. (Helsingør Bymuseum 013326)

militære efterretningstjeneste således oplyse, at tyskerne samme dag var begyndt at hverve danske arbejdere til byggeriet. Senest i slutningen af samme måned var torpedobatteriernes besætning, i alt 60 mand, ankommet.⁶¹

Torpedoanlæggene ved Kronborg bestod af tre batterier med hver tre torpedoer. Torpedoerne var anbragt i betongarager, som lå

Kort over de tyske befæstningsanlæg omkring Kronborg udarbejdet af den danske efterretningstjeneste forud for befrielsen. (Kongelige Garnisons Bibliotek).

umiddelbart bag stranden, hvoraf de seks af dem lå lige nedenfor Kronborgs volde. Garagerne var af armeret beton med 40 cm tykke vægge og lofter, og rummene var ca. 9 m dybe og 4 m brede. De havde kun én indgang nemlig en stor port, som vendte ud mod vandet. Porten var blot lukket med portfløje af træ. Fra porten førte en betonslidske henover stranden og ud i vandet.

Batterierne var udstyret med torpedoer af typen T-10, også kaldet »Spinne«, d.v.s. »edderkop«. De blev kaldt sådan, fordi de var trådstyrede, og efterhånden, som de fjernede sig efter affyringen, rullede styretråden efter sig. Torpedoerne havde en rækkevidde på 3-5 km og kunne skyde en fart på ca. 50 km/t.⁶² De 7,2 m lange og 1,6 tons tunge torpedoer var anbragt på små firhjelede vogne. Torpedoen blev bragt fra bunkeren og ud i vandet ad betonslidsken ved hjælp af et gangspil, og en betonblok ca. 100 m ude i vandet trukket ud på tilstrækkelig

»Spinne«-torpedo på sin firhjelede vogn i garagen. Torpedoens detonator er fjernet - derfor det store hul i dens spids. (Helsingør Bymuseum 013319)

dybde. Herude kunne torpedoen så affyres elektrisk. Torpedoerne blev styret mod deres mål fra tre kommandoposter på bastionerne. Torpedooperatørerne styrede torpedoerne med kontakter, og kunne følge deres bevægelser ved hjælp af deres kølvandsspor eller en rød lampe på dem.⁶³

»Spinne«-batterierne ved Kronborg blev prøveaffyret i slutningen af januar 1945, og var formodentlig snart efter kampklare.⁶⁴

Tyskerne indrettede endnu to torpedobatterier ved Helsingør, som, selvom de også var udstyret med »Spinne«-torpedoer, var af en helt anden karakter. De benævntes henholdsvis »Molenbatterie« og »schwimmende Batterie Helsingör«.⁶⁵

Molebatteriet lå i Helsingørs Nordhavn og var monteret på en træmole ved svømmebadet, hvorfra torpedoerne kunne affyres ud gennem havneindløbet. Seks torpedoer var monteret i simple vugger, som kunne sænkes i vandet ved hjælp af wirer og tridser. Torpedoerne blev formodentlig styret fra to små betonbunkere, som blev bygget på Nordhavnens vestlige mole. I en efterretningsrapport blev de to bunkere beskrevet således: »Cementhuse, Grundflade 4 x 4 m, Højde ca. 2 m, med Skydeskår ud mod Havet«. ⁶⁶

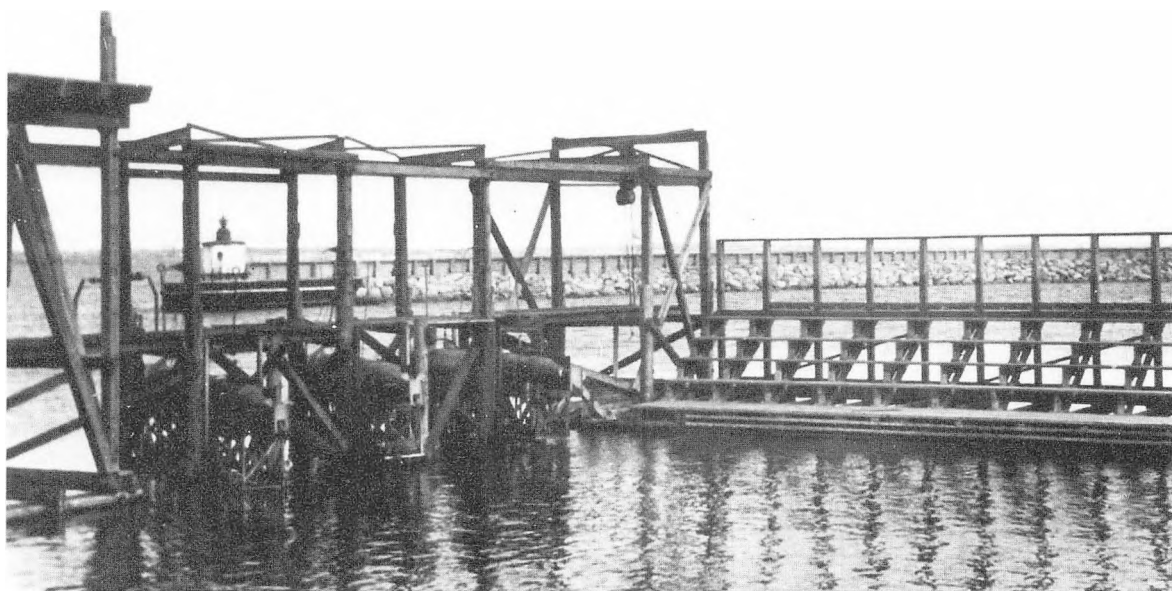
Det »flydende batteri« bestod af to ombyggede danske fiskekuttere, som var stationeret i Nordhavnen. Det drejede sig om de tidligere Hundested-kuttere H 886 »Platessa« og H 1528 »Willemoes«, som begge var på 18 bruttoregistertons. ⁶⁷ På hver side af skibene var monteret en kraftig galge, hvori der hang en torpedo, som kunne sænkes i vandet ved hjælp af blokke og taljer. Skibenes master var forstærkede og rummede en »observationstønde«, hvoraf torpedoerne kunne styres mod målet. Den danske efterretningstjeneste angav skibenes fart til to knob. ⁶⁸

Hele arrangementet omkring torpedobatterierne var på samme tid en mærkelig blanding af supermoderne våben og århundredgammel teknologi. Alle tre måder at indsætte torpedoerne på må anses for meget sårbare overfor allierede angreb. Især må man anse det flydende batteris overlevelseschancer for små - det eneste, som i tilfælde af et angreb ville kunne sikre det mod ødelæggelse, var at kutterne så forholdsvis tilforladelige ud.

Søminer

Der blev desuden i efteråret 1944 fremlagt planer om, at der i tilfælde af en allieret indtrængen i Kattegat skulle udlægges søminer til

Den østlige halvdel af "Molenbatterie" i Helsingør Nordhavn. Torpedoerne hænger over vandet i kraftige vugger. Som det ses pegede torpedoerne ud gennem havneindløbet. Til højre ses svømmestadionets bænke. (Helsingør Bymuseum 013328)

spærring af Sundet og Bælterne. Der var på tale at oplagre 1500 bundminer af typen LMB til formålet. Sandsynligvis forblev det ved overvejelserne, da der var en alvorlig mangel på fartøjer, som kunne udføre minelægningen. Endnu ved midten af januar 1945 betegnedes »alarmspærringen« af stræderne da også kun som »geplant« - planlagt.⁶⁹

Drogden-spærring

Der skete endnu en forstærkning af sikringen af den sydlige indsejling til Øresund i efteråret 1944. I oktober blev der således udlagt en netspærring ved Drogden med åbning ved Drogden Fyr. Netspærringen havde til opgave at forhindre u-både i at bryde igennem, men at sådan en netspærring også havde en virkning på overfladeskibe blev demonstreret i begyndelsen af december, da to små, tyske destroyere, »T 13« og »T 16«, som åbenbart ikke kendte til spærringen, påsejlede den, og pådrog sig så betydelige skader på skruer og ror, at den ene ikke var i stand til at sejle videre for egen kraft.⁷⁰

Trussel fra Sverige?

Efter den tyske militære tilbagegang omkring årsskiftet 1942/43 havde Sverige i stigende grad vundet politisk spillerum i forhold til Tyskland, og kunne i højere grad hævde sin neutralitetspolitik, som hidtil stort set havde været rettet ind efter Tyskland. Med den dermed udviste vilje til større selvstændighed blev Sverige en potentiel sikkerhedsrisiko i Tysklands ryg, idet en svensk indtræden i krigen i forbindelse med et allieret invasionsforsøg i Norge eller Danmark ville kunne få højst alvorlige følger. Allerede i foråret udarbejdede den tyske flådes overkommando derfor et studie over konsekvenserne af Sveriges krigsindtræden, og i efteråret 1943 udarbejdedes konkrete operationsplaner for denne situation.⁷¹ Siden var Sveriges vilje til at nærme sig de allierede øget yderligere i takt med Tysklands svækkelse, og i efteråret 1944 voksede den

tyske frygt for, at Sverige skulle have til hensigt at træde ind i krigen på allieret side.⁷²

Den 20. oktober gav chefen for flådens overkommandos operative stab sin »admiral til særlige opgaver«, kontreadmiral Wagner, ordre om at udarbejde en situationsanalyse med forslag til forberedelse af og evt. gennemførelse af en krig mod Sverige. Allerede den 29. oktober forelå Wagners analyse. Indledningsvist slog admiralen fast, at der var en række forhold, som både talte for og imod en svensk indtræden i krigen. Hans konklusion var, at Tyskland måtte være forberedt på en krig med Sverige. Tyngdepunktet i søkrigsførslen ville efter admiralens mening komme til at ligge i Skagerrak og Kattegat. For den tyske flåde ville den vigtigste opgave bestå i at opretholde forbindelseslinjerne til Norge, mens det formodedes, at det var muligt, at den svenske flåde i samarbejde med de vestallierede ville forsøge at åbne søvejen for at skabe en direkte forbindelse til de vestallierede.⁷³

For at fratage den svenske flåde muligheden for at overføre styrker fra Østersøen til Kattegat og omvendt var det vigtigt, at forbindelserne mellem de to farvande, d.v.s. Øresund og Bælterne, blev spærret. Det vurderedes som nødvendigt og muligt helt at afspærre Øresund for svensk skibsfart ved hjælp af miner, netspærringer og kystartilleri. Det indebar dog, at også Tyskland måtte opgive at benytte farvandet. Bælterne ville kunne spærres med de allerede eksisterende netspærringer og kystbatterier.⁷⁴

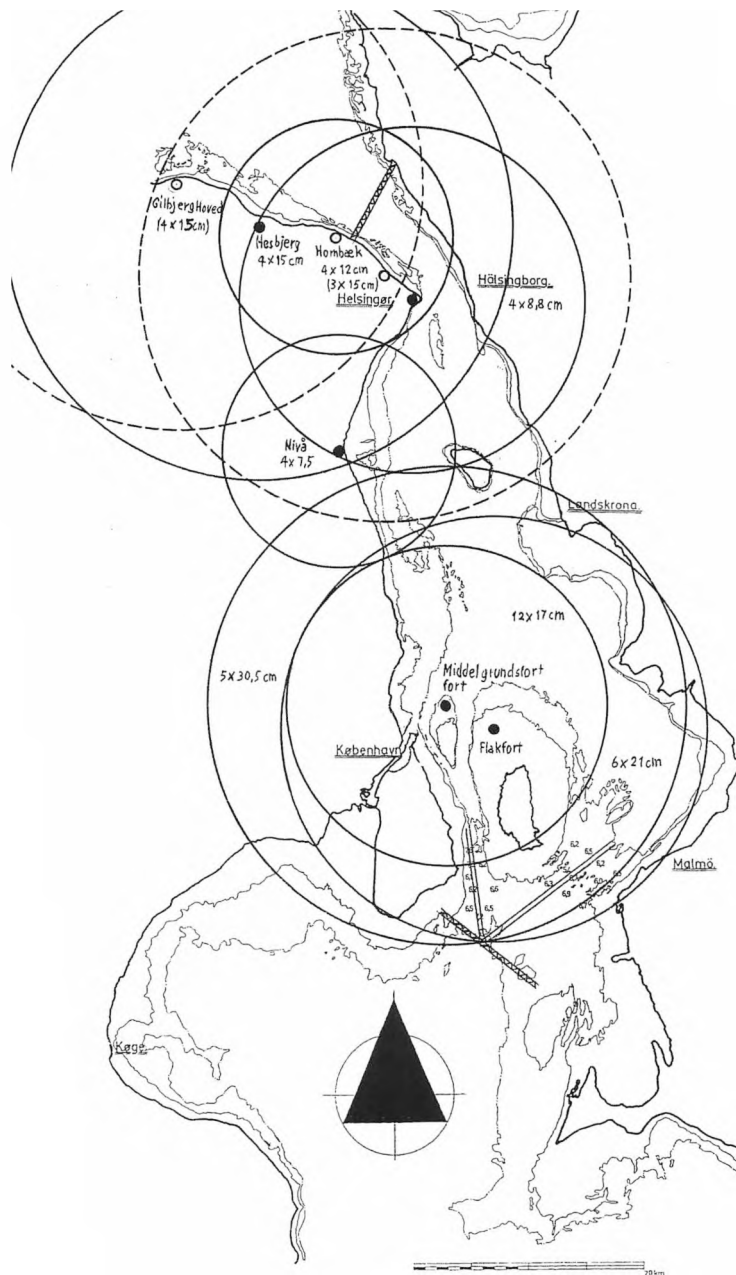
Admiral Wagners analyse videresendtes til den øverste kommandomyndighed for Østersøområdet, Marineoberkommando der Ostsee. Dets chef, generaladmiral Kummetz, fremlagde allerede den 4. november et detaljeret forslag til foranstaltninger i tilfælde af en krig mod Sverige. For Øresunds vedkommende indebar det, at der som allerede planlagt skulle udlægges bundminer ved den nordlige netspærring. Der skulle ligeledes udlægges miner ved den netspærring, som var under udlæggelse ved Drogden samt mellem Salholm og det svenske fastland.

Til forsvar af den planlagte minespærring i den nordlige del af Øresund skulle der anlægges endnu et 15 cm batteri mellem Helsingør og Hornbæk. Dette batteri ville desuden effektivt kunne beskyde Helsingborg. Til spærring af den sydlige indsejling til Øresund krævedes et 15 cm batteri på sydenden af Saltholm og et tilsvarende på den sydøstlige del af Amager.

Til forhindring af en landgang på Øresundskysten krævedes p.g.a. nærheden til den svenske kyst et ikke ubetydeligt antal lette og middelsvære batterier, som imidlertid ikke blev specificeret. Desuden krævede også Køge Bugt, Faxe Bugt, Grønsund samt østsiden af Falster artilleristisk beskyttelse.⁷⁵

Også marinekommandanten for Sjælland og Øerne gav ved udgangen af november 1944 udtryk for, at den politiske udvikling i Sverige var betænkelig, og at man nu måtte regne med landsætninger fra luften eller endda fra søen fra svensk territorium. Denne konklusion må man være nået frem til uafhængigt på lokalt plan i Danmark, da overkommandoernes overvejelser og betragtninger var absolut hemmelige, og ikke blev delt med underordnede instanser. Til forsvar mod svenske landgangsoperationer burde der efter kommandantens mening opstilles yderligere et batteri mellem Nivå og København, foruden batterier på syd- og østsiden af Amager, på Stevns, ved Køge Bugt og på Møns Klint. Kommandanten ville så snart som muligt gennemføre en berejsning af kyststrækningen i dette område.⁷⁶

Om kommandanten overhovedet fik gennemført rekognosceringen er uvist; i hvert tilfælde blev intet konkret arbejde sat i gang. Dette skyldtes ikke manglende forståelse for hans ønsker, eftersom de stemte godt overens med admiral Kummets' forslag. Imidlertid måtte admiralen ved midten af januar 1945 melde til flådens overkommando, at artilleriforsvaret ved den sydlige indsejling til Øresund var utilstrækkeligt, men at det ikke kunne forstærkes p.g.a. mangel på materiel. Om forstærkningen af forsvaret af farvandets nordlige indsejling

Kort over kystbatterier og netspærringer i Øresundsområdet i maj 1945. De operative batterier er markeret med sorte cirkler, de planlagte med hvide cirkler. Batteriernes maksimale rækkevidder er markeret med cirkelslag. Netspærringen er markeret med en dobbeltlinje med zig-zag imellem. (Grundtegning Jens Raun Kristensen; indtegninger Kirsten Yde-Andersen)

blev det slået fast, at planlægningen var afsluttet og batterier var under anlæggelse.⁷⁷

Admiralen havde i mellemtiden ændret syn på, hvordan forsvaret af Øresundskysten skulle gribes an. Han fastslog nu, at marinen ikke var i stand til at sikre kyststrækningen i tilstrækkelig grad. Denne betragtning skyldtes atter manglen på materiel, men det anførtes yderligere, at anlæggelsen af faste batterier ved Øresunds kyst ville være uhensigtsmæssig p.g.a. nærheden til Sverige. Årsagen var rimeligvis, at fastopstillede batterier, hvis placering på forhånd ville være kendt, let ville kunne udsættes for ødelæggende ildoverfald fra den svenske side af Sundet forud for et angreb. Admiralen mente, at man måtte basere forsvaret af denne kyststrækning på mobile batterier tilhørende de to andre værn. Til disse batterier skulle anlægges rigeligt med vekselstillinger, så der var mulighed for at undvige den svenske artilleriild. Admiralsens forslag om at overdrage Sorte Per til de andre værn forekommer fornuftig nok ved en umiddelbart betragtning. Der var imidlertid det problem ved det, at »Höheres Kommando Kopenhagen«, som havde ansvaret for forsvaret af Sjælland, slet intet artilleri havde!⁷⁸ Hvor mange tunge luftværnsbatterier, Luftwaffe havde på Sjælland er uklart, men det var næppe mere end en håndfuld, og dem ville der blive god brug for til forsvar af lufthavnene, som måtte forventes at komme under angreb på samme tid.

Seekriegsleitung tilsluttede sig helt Marineoberkommando der Ostsee's indstilling, og sendte den 12. februar 1945 en næsten enslydende redegørelse til værnemagtens overkommando. Derefter gik det videre planlægningsarbejde i stå.⁷⁹

1945: De sidste planer løber ud i sandet

Udbygningen af kystforsvaret fortsatte også på den anden side af årsskiftet 1944/45. Trods den stadig mere katastrofale udvikling på

landfronterne, frygtede den tyske flåde fortsat, at de allierede skulle forsøge en landgang i Kattegat.

I februar 1945 udpegede flåden således to nye stillinger til 15 cm batterier ved Sundets nordlige indsejling; et umiddelbart vest for Helsingør på en lokalitet betegnet »Höhe 60« og et ved Gilberg Hoved umiddelbart vest for Gilleleje.⁸⁰ Selvom batterierne blev opført i flådens byggeplaner for første halvår af 1945, synes anlægsarbejdet aldrig at være kommet i gang - Tysklands forsyningssituation var blevet for desperat.

Efterhånden kunne flåden heller ikke blive ved med at ignorere den alvorlige situation på landjorden. Dönitz gav derfor i begyndelsen af marts ordre om, at tre 7,5 cm batterier skulle flyttes fra Danmark til forsvaret af stillingerne ved Østersøkysten. Det drejede sig om batterierne Abelshoved og Silistria ved Århus samt Nivå.⁸¹ Batteriet ved Nivå var faktisk demonteret ved Befrielsen, hvilket har været forklaret med, at braskene var ubrugelige p.g.a. sabotage.⁸² Det er dog langt rimeligere at se demonteringen af batteriet som en følge af Dönitz' ordre. Den 13. marts 1945 kunne den danske efterretningstjeneste således konstatere, at batteriets kanoner var afmonteret.⁸³

Herefter kom forsvaret af de indre farvande til at spille en stadig mindre rolle i overvejelserne. Ved befrielsen lå der ganske vist nogle af de få intakte svære tyske krigsskibe i danske havne under betegnelsen »flydende batterier«. I Københavns havn lå den lette krydser »Nürnberg« og den svære »Prinz Eugen«. Selvom skibene blev betegnet som »flydende batterier«, havde deres placering intet med forsvaret af København at gøre. P.g.a. brændstof- og ammunitionsangel valgte den tyske flåde i begyndelsen af april 1945 at lægge sine større skibe stille. På grund af risikoen for luftangreb i de tyske havne, foretrak man at placere en del af skibene i danske farvande. Skibene skulle dog holdes klar til i givet fald at kunne indsættes i kystforsvaret og til understøttelse af hæroperationer, og skulle derfor beholde deres ful-

de besætning og have brændstof nok til at sejle 300 sømil i marchfart.⁸⁴

Kilder

Litteratur

Andersen, Jens: De første tyske batterier på Hanstholm. Historisk Aarbog for Thy og Vesterhanherred 1998, s. 33-40.

Christensen, Arne Bonvig: Invasion i Danmark? Odense 1976.

Gemzell, Carl-Axel: Raeder, Hitler und Skandinavien. Der Kampf für einen maritimen Operationsplan. Lund 1966.

Gemzell, Carl-Axel: Organization, conflict and innovation. A Study of German Naval strategic Planning, 1888-1940. Lund 1973.

Gemzell, Carl-Axel: Tysk militär Planläggning under det Andra Världskriget: Fall Sverige. Scandia Tidskrift för historisk forskning Bd. 41/2, 1975, s. 199-248.

Hansen, Børge: Illegale telefon- og radioforbindelser i Helsingørmsrådet. Helsingør By-museum Årbog 1980, s. 163-82.

Kystartilleriforeningen gennem 75 år. København 1984.

Lutzhöft, Hans-Jürgen. Deutsche Militärpolitik und schwedische Neutralität 1939-1942. Skandinavistische Studien, Band 15. Neumünster 1981.

Norberg, Erik: Östersjön och dess inlopp vid de båda världskrigens slut. I J. Engström & O.L. Frantzen (red.): Øresunds strategiske rolle i et historisk perspektiv. København 1998, s. 163-67.

Olsen, Gunnar & Sverre Storgaard: Flådens Skibe og Fartøjer 1945-1995. København 1998.

Salewski, Michael: Die deutsche Seekriegsleitung 1935-1945, Bd. II-III. Frankfurt a.M. 1975 og 1973.

Schultz, Willi: Linienschiff Schleswig-Holstein. Flottendienst in drei Marinen. Herford 1991.

Sjøquist, Viggo: Danmarks udenrigspolitik 1933-1940. København 1966.

Wind-Cranil, Palle K.: 4/508 MAA - Tysk kystbefæstningsanlæg i Nivaa. Tillæg til Fol-despaden april 1994.

Wleklinski, Oliver: Marineküstenbatterie Hornbaek. IBA-Informationen Heft 36, 2000, s. 45-54.

Wynn, Kenneth: U-Boat operations of the Second World War, vol. 1: Career Histories, U1-U510. London 1997.

Åhlund, Bertil: Svensk marin säkerhetspolitik 1939-1945. Marinelitteraturföreningen nr. 78. Karlskrona 1994.

Trykte kilder

Fra neutralitet til besættelse. Viceadmiral H. Rechnitzers dagbog om flådens virke 1939-40. Udg. af Hans Chr. Bjerg. København 2000.

P.K. = Den Parlamentariske Kommissions Betænkning, bd. IV.

KTb Skl. = Kriegstagebuch der Seekriegsleitung 1939-1945, Teil A, Bd. 1ff. Berlin/Bonn/Hamburg 1989ff.

Lagevorträge = Die Lagevorträge des Oberbefehlshabers der Kriegsmarine vor Hitler 1939-1945. Udg. Gerhard Wagner. München 1972.

Utrykte kilder

Rigsarkivet (RA)

KTb Div. z.b.V. 460, 21.5.-6.8.1940.

Danica 1069 sp. 6.

Seekriegsleitung, KTb Teil B.III, Lageübersicht Ostsee 6.9.1939-10.4.1945.

Håndskriftssamlingen XVI, pk. 4 læg 97.

Seekriegsleitung, KTb Teil CIII, KTb Ostsee, Juli-Oktober 1944.

Danica 628 sp. 10.

KTb des Marine-Gruppenkommando Ost, 16.12.1939-30.4.1940.

KTb des Marine-Gruppenkommandos Ost, 1.5.-31.7.1940.

Danica 628 sp. 8.

KTb Küstenbefehlshaber/Marinebefehlshaber/Admiral Dänemark, 6.4.1940-20.2.1945.

Danica 628 sp. 1-3.

KTB des Kommandanten der Seeverteidigung Dänische Inseln, 20.4.-31.12.1944.

Danica 628 sp. 5.

Oberkommando des Heeres: Küstenschutz - Kanalküste 15.11.1940-6.12.1941.

Danica 1000 sp. 134.

Forsvarets arkiver (i RA)

Stockholmarkivet: pk. XX: Efterretningsrapporter fra Nordsjælland, Fyn og Sønderjylland (1943-45).

Stockholmarkivet: pk. LXX: Maringeolofiske rapporter 1944/45, Admiral Skagerrak.

Stockholmarkivet: pk. CXX: Diverse rapporter, 1940-42.

Stockholmarkivet: pk. LXXVIII: Maritime efterretninger (1943-45).

Kystdefensionens Beretning 1940. Kystdefensionen, pk. KA 2.

Marinestaben: Dagbog for Kystdefensionens Stab, 1941-43.

Marinestaben: Forbindelsesofficerens referater 1941-1943, 5/5 1945-3/1 1946.

Marinestaben: Forhandling med de tyske marinemyndigheder 9.4.1940-29.12.1941.

Kommissionen til Besigtigelse af de tyske Kystbefæstningsanlæg, 1945-46. Pk. 1 og 4.

Bundesarchiv-Abteilung Militärarchiv, Freiburg (BA-MA)

Oberkommando des Heeres, Org. Abt. Organisatorische Änderungen 1945, Bd. 2, Februar 1945.

RH 2/1120b

Festungs-Pionier-Stab 31: Baufortschrittsmeldung Stand 15.1.45.

RH 11 III/216-217.

1./Seekriegsleitung, Akte VIII, 31 »Schweden«, Okt. 1944 - Feb. 1945.

RM 7/1057.

KTB des Kommandierenden Admirals der Marinestation der Ostsee, 1.4.-30.6.1940.

RM 31/3202.

Marinegruppenkommando Nord: Akte Chef-sache BaI »Barbarossa« - Planung 1941, Bd. 1,

Teil 1. RM 35 I/337.

Marinegruppenkommando Nord: Akte Chef-sache Ba IIa »Barbarossa« - Minenfragen, 7.5.-18.8.1941.

RM 35 I/341.

Marinegruppenkommando Nord: Akte Chef-sache Ba IIc »Barbarossa« - Artillerie, 1941.

RM 35 I/343.

Kommandant im Abschnitt dänische Westküste: Akte Gkdos. 11. 1.3.-April 1943.

RM 45 III/62.

KTB der 6. Schnellbootsflotille, 1.3.1941-31.5.1942

RM 59/49.

KTB des Befehlshaber der Sicherung der Ostsee, 1.5.-15.6.1942.

RM 61 I/60.

Marinens Bibliotek

German Seacoast Defenses. Report of Seacoast Artillery evaluation Board United States forces, European Theater. Vol. 1-7. 1946.

Kommissionen til Besigtigelse af de tyske Kystbefæstningsanlæg. Afsluttende Rapport til Marineministeriet og Krigsministeriet, 1946.

Det Kongelige Garnisionsbibliotek (KGB)

Generalkommandoen, 12.5.1945: Oversigt over de af den tyske Værnemagt udførte Befæstningsanlæg i Danmark.

Helsingør Bymuseum

Rapport fra Helsingør militære Byledelse til Sjællandsledelsen, august 1945.

Forkortelser

Adm.Dän. - Admiral Dänemark

Befh.d.dt.Tr. in Dän. - Befehlshaber der deutschen Truppen in Dänemark

B.S.O.: Befehlshaber der Sicherung der Ostsee

Div.Kdo. z.b.V.: Divisionkommando zur besonderen Verwendung

Höh.Kdo.: Höheres Kommando

KTB: Kriegstagebuch

Kübef.: Küstenbefehlshaber

Mar.Gr.: Marinegruppenkommando
 Marbef.: Marinebefehlshaber Dänemark
 MOK Ost: Marineoberkommando der Ostsee
 Skl.: Seekriegsleitung
 Stat. Ost: Marinestation der Ostsee
 Stockh.: Stockholmarkivet
 TKB: Tätighedsbericht
 W.B. Dän.: Wehrmachtsbefehlshaber Dänemark

Noter

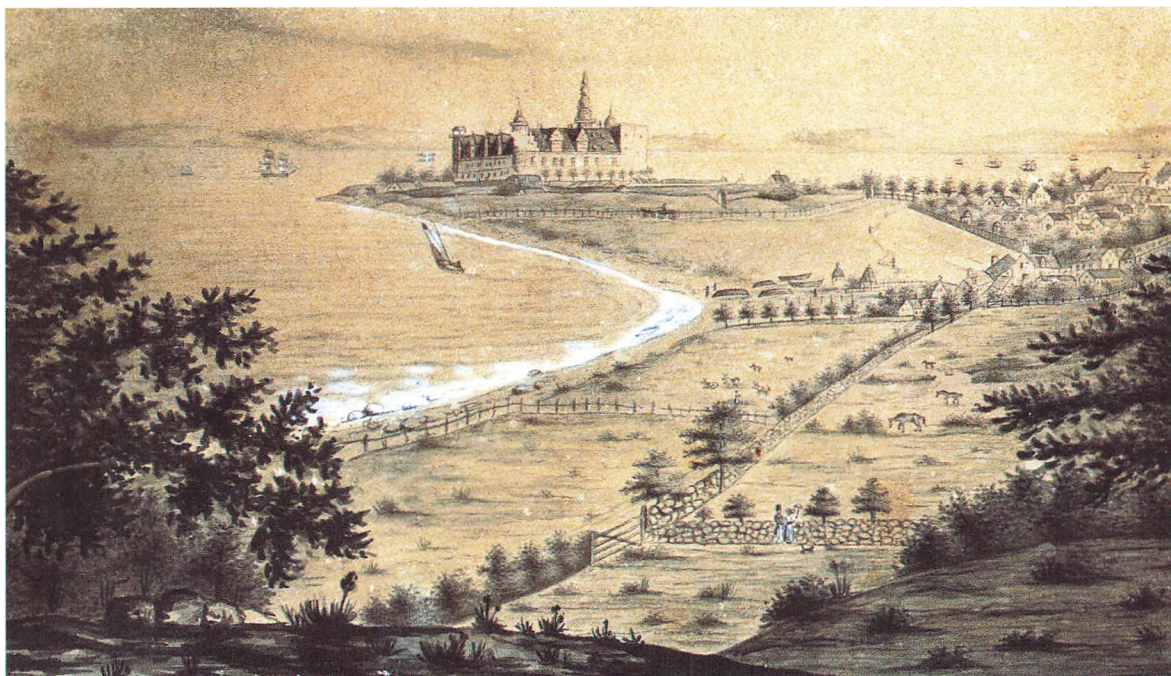
01. Gemzell 1973 s. 101-112.
02. Gemzell 1965 s. 225.
03. Sjøquist 1966 s. 335-37. Fra neutralitet til besættelse s. 175ff.
04. KTB Mar.Gr. Ost 10.4.40.
05. KTB Mar.Gr. Ost 15.4.40, 21.4.40. KTB Skl. 9.5.40.
06. Lutzhöft 1974 s. 414.
07. KTB Skl. 10.6.40.
08. KTB Marbef. 31.7.40, 30.8.40.
09. KTB Stat. Ost 17.6.40, 2.7.40.
10. German Seacoast Defenses, app. 7, sect. 5, s. 32-34.
11. »Batteri i Hornbæk Plantage« - kort og beskrivelser: Bygn. nr. 39. RA, Kommissionen til Besigtigelse, pk. 4.
12. KTB Marbef. 12.4.40, 26.5.40. Der var tale om et søsterbatteri til det, som kort før var opstillet på Hanstholm. jfr. Andersen 1998 s. 35-36.
13. KTB Marbef. 15.5.40, 27.5.40, 31.5.40. KTB Stat. Ost 26.4.40. Kystdefensionens Beretning 1940.
14. KTB Kübef. 26.5.40.
15. Vedr. batteriets anlæg, se: Wleklinski 2000.
16. P.K. IV nr. 11, s. 19-20.
17. KTB Marbef. 10.4.40, 11.4.40, 18.4.40. KTB Stat. Ost 11.4.40, 15.4.40.
18. KTB Marbef. 7.6.40. Marinestaben. Forhandl. m. tyske marinemyndigheder 5.6.40.
19. Marinestaben. Forhandl. m. tyske marinemyndigheder, 28.4.40, 6.5.40. Kystartilleriforeningen s. 180, 232.
20. KTB Marbef. 16.4.41, 28.8.41, 29.8.41. Marinestaben. Forhandl. m. tyske marinemyndigheder, 1.4.41, 26.5.42.
21. Kystartilleriforeningen s. 180.
22. KTB Marbef. 1.6.40, 12.6.40, 13.6.40. KTB Div.Kdo. z.b.V. 460 18.6.40.
23. KTB Div.Kdo. z.b.V. 460 19.6.40.
24. KTB Marbef. »Allgemeines« (1.-15.8.40), 1.10.40.
25. Salewski III 1973 s. 148, 155.
26. Schultz 1991 s. 210. Whitley 1989 s. 111-112.
27. Mar.Gr. Nord 94/41 v. 17.5.41 og 160/41 v. 29.5.41. BA-MA, RM 35 I/341.
28. Marbef. 40/41 v. 3.6.41 og 950/41 v. 9.6.41. Mar.Gr. Nord »Niederschrift«, 9.5.41. BA-MA, RM 35 I/343. KTB Marbef. »Allgemeines« (16.-31.5.41). RA, Forbindelsesoff.ref. 24.6.41.
29. Mar.Gr. Nord, »Niederschrift« 9.5.41. Mar.Gr. Nord 292 og 293/41 v. 12.5.41. BA-MA, RM 35 I/343.
30. KTB Marbef. 19.5.41, 22.5.41, 26.5.41, 7.6.41.
31. KTB Marbef. »Allgemeines« (1.-15.6.41). OKH Op.IN 40186/41 v. 29.5.41. RA, Danica 1000/134/6270934.
32. KTB Marbef. 27.5.41, 4.6.41, 9.6.41, 19.6.41, 21.6.41. »Oversigt over det vigtigste Krigsmateriel udleveret til den tyske Værnemagt« (9.4.40-1.7.41). RA, Stockh., pk. CXX/34.
33. TKB Befh.d.dt.Tr. in Dän. Ia 1.6.-31.7.41, s. 3.
34. F.d.T. AI 17/41 v. 17.4.41. BA-MA, RM 35 I/337.
35. Mar.Gr. Nord 321/41 v. 13.6.41. BA-MA, RM 7/898. KTB 6. S-Fl. 14.6.41, 18.6.41, 18.9.41.
36. KTB 6. S-Fl. 14.6.41, 18.6.41, 18.9.41. Flotillen bestod af S 18, 19, 20, 22, 30, 33, 36 og 56 samt S-Bootsbegleitschiff »Tanga«.
37. »Nürnberg« ankom til København 11.6., i begyndelsen af juli blev den afløst af »Köln«, hvis plads i midten af august blev overtaget af »Leipzig«. KTB Marbef. 11.6.41, 7.7.41, 13.8.41.
38. KTB Skl. 30.5.41. KTB Marbef. 11.6.41, 7.7.41, 13.8.41.
39. I/Skl. 13143/41 v. 20.6.41. BA-MA, RM 35 I/335. KTB Marbef. 22.6.41, 24.6.41. Det drejede sig om u-bådene U 56, U 83 og U 125; U 125 erstattedes i juli af U 137. KTB Marbef. 10.7.41, 26.8.41.
40. KTB Marbef. 7.7.41, 11.7.41. Jfr. Wynn 1997 s. 40, 62, 102 og 112.
41. KTB Marbef. 22.6.41. Wynn I 1997 s. 40, 62, 102, 112.
42. Wynn I s. 62. Dog nævner Skl.s KTB 20.8.41 (s. 331) »die drei Belt-U-Boote«.
43. KTB Marbef. 22.6.1941.
44. B.S.O. 3106 A3 v. 1.7.41, 115/41 v. 29.7.41, A3 4165/41 og 4166/41 begge v. 1.8.41. BA-MA, RM 35 I/337.
45. KTB B.S.O. 27.5.42, 30.5.42, 1.6.42.
46. Whitley 1989 s. 112.
47. RA, Forbindelsesoff.ref. 9.6.42, 20.6.42. RA, Dagbog f. KDF, 16.6.42. KTB Marbef. »Allgemeines« (sept. 1942).
48. KTB Adm.Dän. »Allgemeines« (feb. 1943). Stat. Ost 986/43 A IIa v. 29.3.1943 og Mar.Gr. Nord AII 2371/43 v. 10.5.1943 (begge i KTB Marbef.). Adm.Dän. AII 514/43 v. 22.2.43 og 537/43 v. 26.2.43. BA-MA, RM 45 III/62.
49. KTB Marbef. 13.1.43. MOK Ost oversigt dec. 1944. RA, HS XVI, pk. 4/97. German Seacoast Defenses vol. 2, incl. 6, s. 7.
50. Höh.Kdo.Kopenhagen Ia 1188/44 v. 3.4.44.
51. KTB Höh. Kdo. Kop. 25.3.44, 1.4.44, 3.4.44, 7.4.44, 12.4.44. E-rapp. af 11.8.44, 29.8.44. RA, Stockh., pk. XX/401.
52. Efterretn.rapp. 18.2.44. RA, Stockh., pk. XXb/402.
53. »Batteri i Hornbæk Plantage« - kort og beskrivelser: Bygn. nr. 21. RA, Kommissionen til Besigtigelse, pk. 4.
54. KTB Seekommandant 31.8.44, 28.9.44. MOK Ost FüSt. 2657/44 v. 10.6.44. RA, HS XVI, pk. 4/97.
55. 3/Skl. 5251/44 v. 23.8.44. RA, Danica 628/10/9325-27.
56. KTB Skl. 30.8.44. Jfr. Christensen 1976 s. 146f.
57. KTB Seekommandant 1.9.44.

58. MOK Ost FIII 5351/44 v. 20.11.1944. RA, HS XVI, pk. 4/97.
59. KTB Skl. 7.9.44.
60. KTB Adm.Skg. 10.9.44.
61. Iflg. e-rapport af 4.10.44 var tyskerne samme dag begyndt at antage arbejdere til opgaven. RA, Stockh. pk. XX/401.
62. German Seacoast Def. vol. 7, app. 2, sect. 3, incl. 6.
63. German Seacoast Def. vol. 7, app. 2, sect. 3, incl. 6.
64. MOK Ost FIII 1049/45 v. 7.3.45. RA, HS XVI, pk. 4/97. Efterretningsrapporter af 30.1.45, primo feb. 1945. RA, Stockh., pk. XX/401.
65. MOK Ost FIII 1049/45 v. 7.3.45. RA, HS XVI, pk. 4/97.
66. German Seacoast Defenses, app. 7, sect. 2, s. 14 og incl. 62. Hansen 1980 s. 168. E-rapp. 16.2.45
67. Efterretningsrapport af 23.4.45. RA, Stockh., pk. LXXVI-II/401. Olsen & Storgaard 1998 s. 274. Grøner 8/2 1983 s. 313.
68. Efterretningsrapporter af 30.12.44 og 18.4.45. RA, Stockh., pk. XX/401 og LXXVII/401.
69. Notat af 13.9.44. 1/Skl.IE 2674/44 v. 31.8.44. RA, Danica 628/10/9296-98, 9308ff. Baufortschrittsmdg. 15.1.45. RH 11 III/217 K-2.
70. KTB MOK Ost 12.10.44. KTB Marbef. 8.12.44.
71. Salewski II 1975 s. 450. Norberg 1998 s. 162ff.
72. Norberg 1998 s. 162ff. Åhlund 1994 s. 226. Gemzell 1975 s. 233.
73. Åhlund 1994 s. 212. 1/Skl. 3414/44 v. 29.10.44. BA-MA, RM 7/1057
74. 1/Skl. 3414/44 v. 29.10.44. BA-MA, RM 7/1057.
75. Åhlund 1994 s. 216. MOK Ost Fü.St. 1008/44 v. 5.11.44. BA-MA, RM 7/1057.
76. KTB Seekommandant: »Vorkommisse und Stellungnahme allgemeiner Art« (nov. 1944).
77. MOK Ostsee FI 23/45 v. 16.1.45. BA-MA, RM 7/1057
78. W.B.Dänemark Ia 630/45 v. 23.2.45. BA-MA, RH 2/1120b
79. Åhlund 1994 s. 219. KTB Skl. 12.2.45. 1/Skl. I Op 267/45. BA-MA, RM 7/1057.
80. KTB Skl. 31.1.45. MOK Ost FIII 1602/45 v. 10.4.45. »Mar-geo-Gutachten über die am 23.2.45 erkundeten Stellungen«. RA, Stockh., pk. LXX.
81. Lagevorträge 10.3.45, s. 671. KTB Skl. 12.3.45.
82. German Seacoast Defenses vol. 2, incl. 6, s. 6. Wind-Cranil 1994.
83. Frihedsmuseet, 22-49 læg II. Notater, 26.3.45. Bearbejdet efterretningsrapport »Helsingör og Omegn« fra 25.3.45. RA, Kommissionen til Besigtigelse., pk. 1.
84. KTB Skl. 9.4.45, 13.4.45.

Villa Terra Nova

- et landsted på Nordkysten

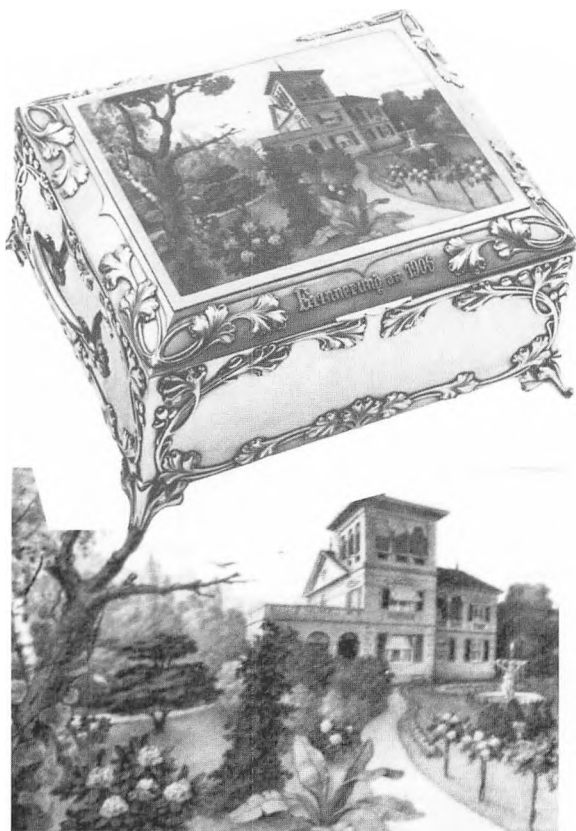
af Klaus Otto Kappel

Ved Sjællands nordøstlige hjørne efterlod istiden nogle stejle skrænter ned til Øresunds bred. Ved naturens luner opstod her i tidens løb nogle flade strandenge, først bevokset med forblæste marehalm, efterhånden også med græs, som gav mulighed for græsning af kvæg. Helsingør købstads markjorder tilhørte fra middelalderen byens borgere med en lod svarende til en lod i byen. Men stedet ved indsejlingen til Øresund, den ene side af sundtoldens knibtang, var for iøjnefaldende, både strategisk og økonomisk, til at undgå at blive inddraget i et større spil end de helsingoranske borgeres interesse i at kunne sende deres husdyr på græs.

Strandengene mellem Kronborg og Teglstrup Hegn lå helt op til 1870'erne hen som sparsomt dyrkede græsningsarealer. Denne tegning fra omkring 1850 viser udsigten fra kystskrænten mod sydøst. Bag den træbevoksede allé til stranden ligger Grønnehave, og arealet i forgrunden er dér, hvor Marienlyst hotel blev bygget i 1858. Strandvejen blev først anlagt på denne strækning i 1877, hvorfor den vejfarende måtte ty til en af de på tegningen viste stier eller vælge den »officielle« strandvej på toppen af kystskrænten, hvis forløb findes i den nuværende Gl. Hellebækvej. (Helsingør Kommunes Museer, MS 178)

Erik af Pommerns hu stod til havet, han byggede sin borg Krogen på sandbankerne ved

Sundets smalleste sted. Frederik II videreførte projektet med det storslåede Kronborg, der med rette er blevet beskrevet som Nordens skønneste bygningsværk. For at fastholde monarkens og hoffets interesse for borgen anlagdes Kronborg Have, siden 1767 kaldet Marienlyst efter Dronning Juliane Marie. Strandengene blev i matrikelsystemet betegnet »af Marienlyst Slot under Helsingør Købstads markjorder«.

Frederik V's overhofmester, Adam Gottlob Moltke, fik den franske arkitekt N.-H. Jardin til at udvide den beskedne renaissance-pavillon Lundehave til det mest stilrene og yndefulde stykke rokoko i Danmark: Marienlyst Slot. Den strenge franske slotshave blev i 1800-tallets begyndelse udvidet efter tidens romantiske mode med en uformel engelsk park, der strakte sig nordpå langs kysten og hverken gik af vejen for

I 1973 blev et stort art nouveau smykeskrin solgt på auktion i København. Desværre kendes køberen ikke, men heldigvis var skrinet afbildet i auktionskataloget. Interessant ved skrinet var nemlig låget, hvor en farvet emailleplakette viste et prospekt af Villa Niti. På låget var inskriptionen »Erinnerung an 1906«, fra hvilken tid skrinet utvivlsomt stammer. Nederst er vist et forsøg på med moderne teknik at vise motivet på låget i mangel af andre fotografier end det i kataloget gengivne. (Arne Bruun Rasmussen Kunstauktioner fot. 1973).

eremithytte, gravhøj, pseudo-middelalder-tårn eller himmelstige.

Ved sundtoldens ophævelse 1857 var byens økonomi alvorligt truet; gode råd var dyre, og den emsige idémand, veksellerer J.S. Nathansen trådte til, gjorde Marienlyst Slot til badehotel á la tidens mondæne tyske helsebadesteder, lokkede turisterne med anlæg af Hamlets grav og Ofelias kilde. Nathansen gik dog hurtigt fallit, men nåede at sætte sine spor: Badehotellet var kommet for at blive, og det københavnske borgerskab var blevet gjort interesseret i at hente sundhed og adspredelse gennem sommerophold her på Nordkysten.

Nok et par spekulanter, Grosserer Tegner (1883) og en brandkaptajn, malermester Riise, måtte til, førend Terra Novas grund på Nordre Strandvej (34) blev bebygget og benyttet til rekreativt formål, dels af kgl. skuespillerinde Josephine Eckhardt 1883-95 (matr. nr. 1 av), dels af litteraten dr. Edvard Brandes 1890-95 (1 ax og 1 bb).

Niels Josephsen

Så kom nok en kuriøs, men tillige ambitiøs person til, Niels Josephsen, hestehandler fra Randers, byggespekulant på Frederiksberg, justitsråd og nu med ambitioner i retning af et elegant landsted. En beboer af et af Hotel Marienlysts bindingsværkssommerhuse, en dame født i 1886, feriebarn her siden 1893, fortalte i 1963, at Josephsen var en slem opkomling, der gik meget ostentativt klædt med hvid silkevest og guldur i en fed guldkæde, og som ikke rigtig passede i kredsen af kommandører, admiraler,

assessorer og andre respektable borgere, at han ikke fandt fru Eckhardts hus fint nok, fik det revet ned og flyttet ud til Nordre Strandvej nr. 63, hvor det blev genrejst med navnet »Skovly« og står der endnu, og i stedet på nr. 34 fik bygget en murstensvilla af større format. I mange år troede vi, at Josephsens villa – der efter hans egne initialer NJ og hustruen Thoras TJ hed Villa Niti – var den oprindelige rektangulære, solide men ikke særlig fantasifulde kasse i Terra Novas bygning. Men mange år efter erfarede vi, at vi i nogen grad havde gjort hestehandleren uret. For i 1973 bragte auktionsfirmaet Bruun Rasmussen i et katalog et billede af et sølvsmykkekrin i art nouveau-stil med inskriptionen »Erinnerung an 1906« og med cicerling af Villa Niti, ikke som Terra Nova ser ud i dag, men et godt sykke hen ad vejen til en elegant middelhavsvilla med tårn, tagterrasse, balustrader og søjler.

Villa NiTi blev, som det var ganske almindeligt dengang, i hvert fald blandt de velhavende landligere, forevigt på postkort. Her er villaen fotograferet fra havesiden mod Øresund, og her er villaens præg af italiensk renæssance umiskendeligt, ikke mindst det campanileagtige tårn. Prydhaven med de slyngede gange og vandfontainen er såre tidstypisk. (Postkort afsendt i 1910; Erik Trolles samling).

Den middelhavsvilla, vi troede alene var det svensk-finske par Aline Ehrnrooth og Arthur Borgströms drømmehus, efter de havde rejst den halve verden rundt og fundet ideer til deres bolig, som de – uvist hvorfor – valgte ved Øresund og – igen uvist hvorfor – kaldte Terra Nova, den havde altså Josephsen påbegyndt. Terrassen var i 1. sals højde og firkantet, flugtende med tårnet, så Ehrnrooth og Borgström har tilføjet biblioteket på 1.sal, lagt terrassen ovenpå i 2.sals højde og anbragt bay-windows

i begge ender af biblioteket, med tilsvarende fremspring på terrassen og i stueetagen.

Men hvis ret skal være ret, har altså parret Josephsen ophøjet stedet fra halvprimitivt, i hvert fald beskedent, måske intellektuelt, fattigfint bindingsværkssommerhus til et mere fantasifuldt, elegant og prætentivt landsted, der ikke er blevet mindre storslået i gengivelsen på sølvskrinet, hvor grunden er vokset til det trefiredobbelte og de sydlandske, pyntelige raffinementer i haveanlægget knap kender grænser.

Niels Josephsen var født 1836 på den jydsk hede, hvor han som dreng vogtede får, og siden hen blev han uldkræmmer og kreaturkommisær. 36 år gammel drog han med stort gåpåmod til hovedstaden, hvor han blev skibsreder og ejer af Mariendal på Frederiksberg, hvis jord han udstykkede. Han talte stadig hovedlandets dialekt uforfalsket. Josephsen havde næse for gode forbindelser. Han prøvede at forære en nyopført villa til Prins Valdemar og Prinsesse Marie, men fik det svar, at de allerede var vel huset i Det Gule Palæ i Amaliegade. Ukuelig tilbød han villaen, nu kaldet »Villa Athen«, til Kong Georg af Grækenland, men fik et temmelig køligt afslag: kongelige personer kunne ikke modtage sådanne gaver af borgerlige. Et plaster på såret var dog udnævnelsen til justitsråd. Han fandt andre veje til opfyldelse af sine ambitioner, idet han lod opføre Mariendalskirken (og undlod ikke her at indrette et pompøst mausolæum for sig og sin hustru). Han var en driftig erhvervsmand med mange jern i ilden, blev ridder af Dannebrog og af Vasaordenen, Han fastholdt sin interesse for de kongelige og opkaldte sin eneste datter efter Kong Georgs gemalinde, Dronning Olga. Han døde 1905, efter sigende på Villa Niti.

Aline Ehrnrooth og Arthur Borgström

Aline Ehrnrooth og hendes mand, Arthur Borgström bragte et pust fra den store verden. Vi ved ikke så meget om dem, og navnlig ikke

Aline Ehrnrooth. (Fotografi i privateje).

hvorfor de valgte i deres bedste alder at slå sig ned ved Øresund efter at have berejst Sverige, Norge, Rusland, Polen, Tyskland, Frankrig, England, Holland, Belgien, Schweiz, Østrig-Ungarn, Italien, Spanien, Portugal, Tyrkiet, Syrien, Palæstina, Egypten, Algeriet, samt sandsynligvis Grækenland og Canada, Ej heller ved vi, hvorfor de kaldte huset Terra Nova. Vi kan kun gætte, men har dog en del indicier at bygge på. Terra Nova er jo navnet på et område ved østkysten af Newfoundland (vi ser bort fra mindre kendte steder i Nova Scotia og Antarctica, der har fået samme navn). Det forekommer sandsynligt, at parret Aline Ehrnrooth/Arthur Borgström har følt sig lidt som tidligere århundreders opdagelsesrejsende og har oplevet Danmark som et nyt fascinerende land, et Terra Nova.

Noget spekulativt kunne man tænke sig, at den finske gesandt i København omkring år-

hundredskiftet, måske efter Justitsråd Josephsens død i 1905, havde besøg af Aline Ehrnrooth og Arthur Borgström, at de gennem ham traf den svenske gesandt Ewerlöf, og at han inviterede dem til sit landsted »Lappsten« over for Terra Nova i nr. 35, hvor de blev ganske for- tjüst i landskabet i almindelighed og familien Josphsens Villa Niti i særdeleshed. Diplomati- et var nok dengang præget af en ret lille elite fra nogle få familier, som kendte hinanden godt. Ehrnrootherne var også beslægtet med Finlands gesandt i København i 1930'erne, Thesleff, så hvorfor ikke?

Aline Ehrnrooths slægtninge i Finland har foræret os det herunder viste fotografi af par- ret, ledsaget af hans moder og af hendes sel- skabsdame, Mme Gerber, på besøg ved sfinx'en og pyramiderne. Det er en ganske im- posant opstilling med Aline E. og Arthur B. på hver sin stående kamel, Mme Gerber på en lig- gende og Borgströms moder siddende i heste- vogn trukket af et muldyr, alle omgivet af fem nubiere. Turisterne alle meget elegant påklædt, Aline E. med et stolt, selvbevidst udtryk, Ar- thur B. lidt mere afslappet, moderen lidt bister. En flot karavane af folk med en god portion selvrespekt. På dette som på flere andre fotos er Aline en statelig dame; hendes slægtninge har beskrevet hende som »ganske køn, med fjordblå øjne«.

Borgströms forbindelse med Terra Nova var kun kortvarig, fra hans erhvervelse af Josephsens landsted 1907 indtil overdragelsen 1915 til Aline Ehrnrooth i medfør af skilsmissebe- villing; måske har uoverensstemmelser inden skilsmissen afkortet hans ophold yderligere. Til gengæld har han sat mange varige spor og er måske den person, der har præget huset og dets indretning mest. Hans baggrund var H. Borg- ström & Co., en betydelig købmandsforret- ning i Helsingfors med tilhørende tobaksfabrik og skibsagentur.

Han må have forladt Terra Nova noget ho- vedkulds, for han efterlod en del personlige ting, bl.a. bøger. En tidlig udgave af Dickens' David Copperfield var en gave »från farfar - Ju- len 1872«. Vi har gættet på, at han var født ca. 1860 og tidligt dyrkede intellektuelle interes- ser. En anden inskription, i The Biographical Treasury, 1876, har han selv skrevet: »A.H. Borgström, Anglesey Dormitory 1877«. Det velstående finske handelshus har åbenbart sendt det lovende unge menneske på kostskole i England for at blive formet til tidens ideal, en gentleman. Meget tyder også på, at det er lyk- kedes: Et katalog over hans bibliotek på Han- gø vidner om en alsidig litterær interesse, en betydelig samling Baedeker-rejseførere fra åre- ne 1883-1890, de fleste med hans signatur og alle brugt med flid, giver indtryk af en usæd- vanlig berejst og kultiveret verdensmand, der fra sine og hustruens mange, lange og sikkert oplevelsesrige rejser medbragte en drøm om indretningen af deres fælles hjem, adskilligt ek- sotisk inventar, store visioner og ressourcerne til at virkeliggøre dem. Fra Aline Ehrnrooths slægtninge ved vi, at Borgström også havde et hus i Helsingfors, i Mariegatan, hvor de levede i stor velstand, hvilket bl.a. gav sig udslag i, at de kørte med dobbelt forspand. Noget erhverv synes han aldrig at have haft eller i øvrigt at ha- ve bedrevet noget betydningsfuldt. Han forblev vel en »gentleman of private means«, leve- mand, kosmopolit, rentier og skønånd. Hvad der blev af Borgström efter skilsmissen ved vi ikke. De sidste spor er hans underskrift på skils-

misse- og skiftepapirer i Luzern april 1915 og i Firenze oktober 1915.

Vi har holdt mindet om Borgström i hævd, fordi hans velhavende baggrund, hans intellektuelle kosmopolitiske interesser, ikke mindst hans tidlige formning i det britiske – sammenholdt med Aline Ehrnrooths slægtninges vurdering af hende som »vist ikke noget særligt« – kunne tyde på, at han har været afgørende ved deres valg af stedet, og af husets navn, af Queen Anne-vinduerne i alle rum mod Øresund undtagen biblioteket og tårnværelset, og af bibliotekets og spisestuens åbenbart engelske stil med teakpaneler med forbilleder fra omkring 1700 og muligvis fra det runde maghoniskrivebord med indbyggede reoler og roterende bordplade, noget af et unikum med inskriptionen »Bertram & Son, 101 Dean St., Oxford Street«, muligvis fra ca. 1840.

Døren mellem den mauriske eller spanske stue og biblioteket har det med uden synlig grund at springe op, gerne omkring midnat, efterfulgt af en knagen i reolerne dér, hvor Borgströms bøger plejede at stå. Det kan selvfølgelig kun betyde, at han spøger og formentlig nostalgisk-sørgmodig hemsøger sine kære ejendele i det drømmehus, i hvis indretning han synes at have lagt et stort engagement og megen kærlighed, men hvor hans ophold kun blev ret flygtigt.

Aline Ehrnrooth ved vi noget mere om. Hun beboede Terra Nova gennem de 29 år fra overtagelsen sammen med Borgström i 1907 indtil salget til Knud Jorck i eftersommeren 1936, i de sidste mange år på helårsbasis. Knud Jorck og hans familie mødte hende den sommer som en imponant, temperamentsfuld verdensdame. Hun har også efterladt adskillige personlige ejendele, var måske for træt og trist ved afskeden til at orke at administrere transporten hjem til Helsingfors. Endelig har hendes slægtninge, som vi har været i forbindelse med, givet os nogle indtryk og vidnesbyrd, bl.a. fotografier.

Hun efterlod bl.a. »Storfürstendömet Finlands Ridderskaps och Adels Kalender for året 1883«, som endnu findes i biblioteket. Heraf

fremgår, at Aline Rosina blev født 1865 som yngre datter af generalløjtnant Gustav Robert Ehrnrooth, f. 1821, og grevinde Wilhelmina Ottiliana Lovisa de Geer til Tervik, f. 1834. Slægten Ehrnrooth var 1687 blevet ophøjet i svensk adelsstand, generalmajor Carl Gustaf 1801 opflyttet i ridderklassen og hans slægtsgren 1818 »immatriculerad« i Finlands adel. Moderens slægt var gennem Riksrådet Otto Wilhelm de Geer 1766 ophøjet i svensk friherrelig værdighed, hans søn Robert Wilhelm 1809 i den finske grevestand. Denne gren af slægten uddøde på sværd siden i 1855, hvorefter dens godser blev fordelt til tre døtre og deres ægtefæller, Tervik m.m. til Alines forældre, og hun kan vel være opvokset dér. Nævnes bør vel også, at slægten de Geer's valgsprog var »Non Sans Cause«, altså ikke det, der står i blå/hvide kakler over det ene slægtsvåben på siden af den store kamin i biblioteket: »Vulnera mihi vis«, som vi har oversat »smerten er min styrke«. Med håndskrift er der i adelskalenderen udfor Aline E. tilføjet: »gift 1889 Arthur Borgström«. Hun var altså ca. 24 år og han formentlig omkring de 30.

Adelskalenderen - sammen med oplysninger fra Aline E's slægt - kaster tillige lidt lys over et lille klenodie, der måske markerer et højdepunkt i Terra Novas historie: Aline E. efterlod ved sin afrejse et gulnet visitkort i én af skufferne i det runde skrivebord. På kortet står:

Generalen af Kavalleriet
Friherre G. Mannerheim
Finlands Riksföreståndare

Kortet ligger stadig i skuffen, men bordet har vi taget med, da vi forlod Terra Nova i 1985. Kortet er usædvanligt ikke blot ved at vidne om et besøg på Terra Nova af en historisk person, der blev den nye finske nations landsfader og kæmpede for sit lands frihed i begge verdenskrige. Men besøget må have fundet sted i den korte periode fra december 1918, da han blev det befriede Finlands første provisoriske statsoverhovede, indtil valget af den første præsident i 1919.

Og hvorfor besøgte den berømte Mannerheim så i 1919 den fraskilte Aline Ehrnrooth på Terra Nova? Det kan vi også kun gisne om. Aline E's slægtninge gav os i 1963 et foto, taget på Terra Nova, der bl.a. viser Grevinnan Aina Mannerheim, og de skrev »som ännu lever ur gammal i Sverige – var kusin til Aline och gift med marskalkens äldste bror, som av politiska skäl av ryssarna landsförvisades från Finland«. Rigsforstanderen var altså Alines kusine Ainas svoger. Kusinen gæstede Terra Nova, så hvorfor ikke også svogeren? Selvom man kan undre sig over, hvordan befrieren, landsfaderen, statsoverhovedet netop i 1919, da hele Europa gennemlevede voldsomme omvæltninger, fandt tid til at besøge Aline i hendes villa ved Øresund.

Samme foto viser foruden Aline E. en anden dame, hvis skæbne blev tæt knyttet til Terra Nova i måske lige så mange år som Alines. Madame Gerber var Alines svejtsiske selskabsdame, som fulgte hende i tykt og tyndt, sikkert oplevede vanskelige tider med hende i deres sidste år på Terra Nova, da pengene slap op, men fulgte med hende hjem til Helsingfors og boede der sammen med hende til hendes død. Aline gjorde dybt indtryk på de af vore familiedemedlemmer, der mødte hende på Terra Nova i sommeren 1936. Aline forekom dem en fornem, aristokratisk verdensdame, stor i slaget, vidt berejst, selvbevidst, men også opfarende, når købsforhandlingerne gik hende for meget på. Det gjorde indtryk på dem, at selv i denne trængte situation førte hun en elegant, stands-mæssig tilværelse ledsaget af selskabsdamen, med hvem hun fortrinsvis underholdt sig på fransk; tysk faldt dem dog også let, og det synes at være blevet konversationssproget under disse gentagne møder.

Et par andre personer bør nævnes en passant, fordi de ligesom Mme Gerber tilhørte Aline E's udenlandske entourage, sled bravt for hende og for Terra Nova, antagelig holdt meget af stedet og endte deres dage der. Gartner Johansson og hans kone var fra Skåne, talte uforfalsket, næsten uforståeligt, landligt skånsk, havde som

altmuligtpar beboet et par værelser i stueetagen og sikkert gjort det hårde arbejde i og omkring huset, såsom at passe opvarmningen ved de oprindelige ti porcelænsovne rundt omkring i huset. Ved Aline E's udstykning ca. 1928 af fem grunde på den anden side af Strandvejen – de havde siden overtagelsen i 1907 rummet stald og andre udhuse, tennisbane og køkkenhave – fik Johanssons den ene, nr. 31, hvorpå de med deres egne hænder byggede det hus, som står der endnu og gennem årene har charmeret os, fordi det er som virkeliggørelsen af et barns tegning af et hus, i gule mursten, med højt, rødt tag, skorsten i midten og to vinduer. Johanssons blev, da Aline E. rejste. Han passede Terra Novas have og kystsikring gennem adskillige år, skrev i vinterhalvåret ærbødige breve om tingenes tilstand endnu efter min moders overtagelse af ejendommen i 1948, under overskriften »Ärade Fru«.

Terra Nova bygges om

Aline Ehrnrooth og Arthur Borgström, hvordan de nu end fordelte rollerne mellem sig, skabte her et hjem, deres drømmehus, der i ret beskedent format afspejlede den store, skønne og fascinerende verden, de havde berejst i årene mellem deres bryllup i 1889 og deres overtagelse i 1907, hun nu 42 og han henved 50, modne mennesker, der havde set meget, vidste hvad de ville og havde midlerne til at gennemføre det. De var barnløse, frie fugle, der kunne slå sig ned, hvor de ville.

Det blev en gennemgribende ombygning og nyindretning af kreaturkommissærens landsted. Arkitekturen, den hvidpudsede villa med det firkantede tårn i midten, var inspireret fra middelhavslandene, især Spanien, hvor tårnet dog havde vinduesåbninger uden ruder, så man der kunne nyde den kølige aftenbrise. Den store tagterrasse, ca. 70 m², bærer også præg af middelhavsklimaets behov, men i Danmark nyder man den så meget mere, når den en sjælden gang indbyder til solbad. Terrassen blev lige-

som balustraderne ved hoved-, køkken- og havestuetrapperne omgivet af små søjler, lidt buttede som skakbønder, men ikke uden præg af deres fornemme proveniens fra det antikke Rom, genoplivet af renaissance-villaernes mester, Palladio. Fra antiken, formentlig Pompeij eller Ostia Antica ved Rom, kom også inspirationen til mosaikgulvene i hall'en, på terrassen foran havestuen mod Øresund, og i trappestenen med lænkehunden, der vogter hoveddøren. Denne af massivt teak med kobberbeslag, med en vægt som en borgport og dennes styrke og tryghed. Det ydre iøvrigt præget af tagets sorte, glaserede tegl, en sand kontrast til murenes matte hvide; tilsammen fanger de øjet langt væk fra, i Sverige, på Sundet eller på Strandvejen fra nord eller syd.

Som arkitektur kan Terra Nova hverken gøre krav på særlig harmoni eller skønhed. En ret almindelig rektangulær kasse er blevet forsynet med et firkantet tårn op i en høj anden sals højde med et spir, der forestiller sejlskibet i Helsingørs byvåben og en vejrhane, der efterhånden er rustet så fast, at den kun skifter stil-

Aline Ehrnrooth og Arthur Borgström ombyggede Terra Nova til sit nuværende udseende. (Forf. foto.)

ling ved storm eller orkan; i det hele et spir, der afspejler, at det blev anbragt af personer med selvrespekt. Hertil en tværgående udbygning, der i hele første sals længde rummer biblioteket (med vinduer i alle retninger undtagen nordvest) og i hele anden sals længde terrassen. Stilen er en blanding af dansk, engelsk, italiensk og spansk.

Indehaveren af den ret Louis Seize-stilrene Rungstedgaard rynkede på næsen, da han besøgte Terra Nova. Vi kunne bl.a. trøste os med, at hans hus dog kun var en kopi fra 1919. Andre har talt mere eller mindre nedladende om Terra Novas måske noget respektløse blanding af stilarter. Men vi, der har haft sans for det, har i forskellig grad fundet det festligt, muntret, indbydende, uden at være særlig prætentivt.

Under en måneds studieophold i Dordogne, i Sydvestfrankrig i 1951 boede jeg – sans com-

paraison – på et lille faldefærdigt slot. Der var ikke fremstillet nogen afgrøde siden vinhøsten 1835, der blev budt på brødsuppe til middagsmad, pengene var sluppet op, familien tog sprogstuderende ind som pensionærer for at skaffe lidt indtægt, og husherren, hvis karriere var standset med rang af løjtnant og assisterende militærattaché, kørte landskabet tyndt for at formå indflydelsesrige bekendte til at skaffe hans tre dovne svigersønner arbejde. Disse ture benyttede han med sand patriotisme og kærlighed til kunsten til at vise sine logerende studenter en række imponerende monumenter over Frankrigs svundne storhed. Med usvigelig entusiasme og élan udbrød han ved synet af Château de Born, de Fayrac, d'Yquem og mange andre, som vi besøgte: »Ah, il a beaucoup de cachet« (det har megen karakter). – Men når han så træt og mismodig vendte hjem til sit faldefærdige og beskedne la Meyfrenie, udbrød han hver gang: »Elle a quand meme son petit cachet aussi.« – Når man vendte hjem til Terra Nova fra besøg i langt større huse, langt mere stilrene slotte, som også i deres ydre viste, at her herskede åndens eller mere verdslig magt, så fik man ofte lyst til at udbryde: »Elle a quand même son petit cachet aussi.«

Husets indretning

Også i den indre indretning blev Terra Nova en festlig antologi af stilarter fra mange forskellige lande og tider. Her var blot den forskel fra det ydre, at i hvert enkelt rum kunne man dvæle ved dets særegne udsmykning og i nogle tilfælde endog finde rummet harmonisk.

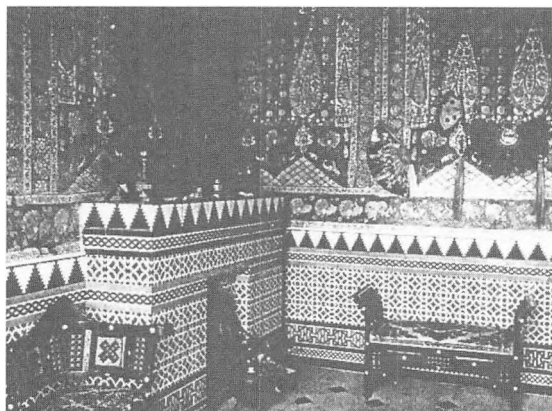
Et gennemgående træk var de ti porcelænskakkelovne, der hver især dominerede eller samlede sit rum. Alle forskellige, flere ret stygge, nogle kuriøse, enkelte smukke. Men som alt andet, Aline E. og Borgström gav sig i lag med, gedigne. Ved en ombygning i 1983, da det blev nødvendigt at tage nogle porcelænsovne ned, skille dem ad og i nogle tilfælde bygge dem op igen, åbenbares det, at porcelænet var fra Meissen. Én ovn var som en tyrkisk moske, én

Udsigten fra terrassen foran havestuen med balustrene buttede som skakbønder. (Forf. fot.).

som en kæmpemæssig bikube, den i spisestuen i mørkegrønt, en anden mørkeblå, én mørkebrun, én gul (smuk), én såre yndefuld i hvidt, rosa og turkis, med blomsterornamenter. De mest kuriøse er den i den mauriske eller spanske stue, hvor Alhambrapanelet fortsætter i porcelænsovnen med arabiske, geometriske ornamenter, og den ret store i biblioteket, hvor overdelen er besat med over 500 håndmalede og derfor forskellige hollandske, blå og hvide kakler, alle forestillende sejlskibe fra 1600-tallet.

I samme kakkelovn i biblioteket er på hver af de to sidevægge indmuret et våbenskjold, også i blå/hvide kakler. At det ene er slægten Ehrnrooths fremgår allerede af træroden i det ene felt, men blev bekræftet med prægestemplet på det brevpapir, hvorpå Aline E. skrev til Knud Jorck efter hjemkomsten til Helsingfors i 1936. Det andet, der under felter med vildsvinehoveder og østersskaller bærer mottoet »Vulnera mihi vis«, er stadig for os et mysterium, som hverken Sveriges ambassadør i København

Arthur Borgström og Aline Ehrnrooths mest originale indfald var nok at udsmykke et helt, ret stort opholdsrum på første sal mod Øresund med porcelænspaneler i spansk Alhambra-stil (Fotografi fra 1937 i privateje).

1985-88, Friherre Carl de Geer eller forskning i Stockholms Riddarhus og i Bernadotternes bibliotek på Stockholms Slot hidtil har kunnet løse. Spisestuen, hvor vi fjernede den ret stygge, grønne porcelænsovn, blev ret køn med sine paneler i teaktræ, der med årene blegnede i morgensolen, og stukfrisen med frugtkurve, blomsterranker og bukkehoveder, hvid gips mod baggrund af celadongrønt (som vi lærte i Kina). I højsommeren var det dejligt at sidde ved vinduet og få duften af friskt græs, roser og saltvand ind med bølgeskvulpet som baggrundsmusik.

Den lille havestue var charmerende på alle årstider, fordi de fremskudte vinduer mod Øresund gav god kontakt med naturen. I forgrunden Mormors van der Vliet-roser, der somme tider fyldte hele udsigten i det ene vindue.

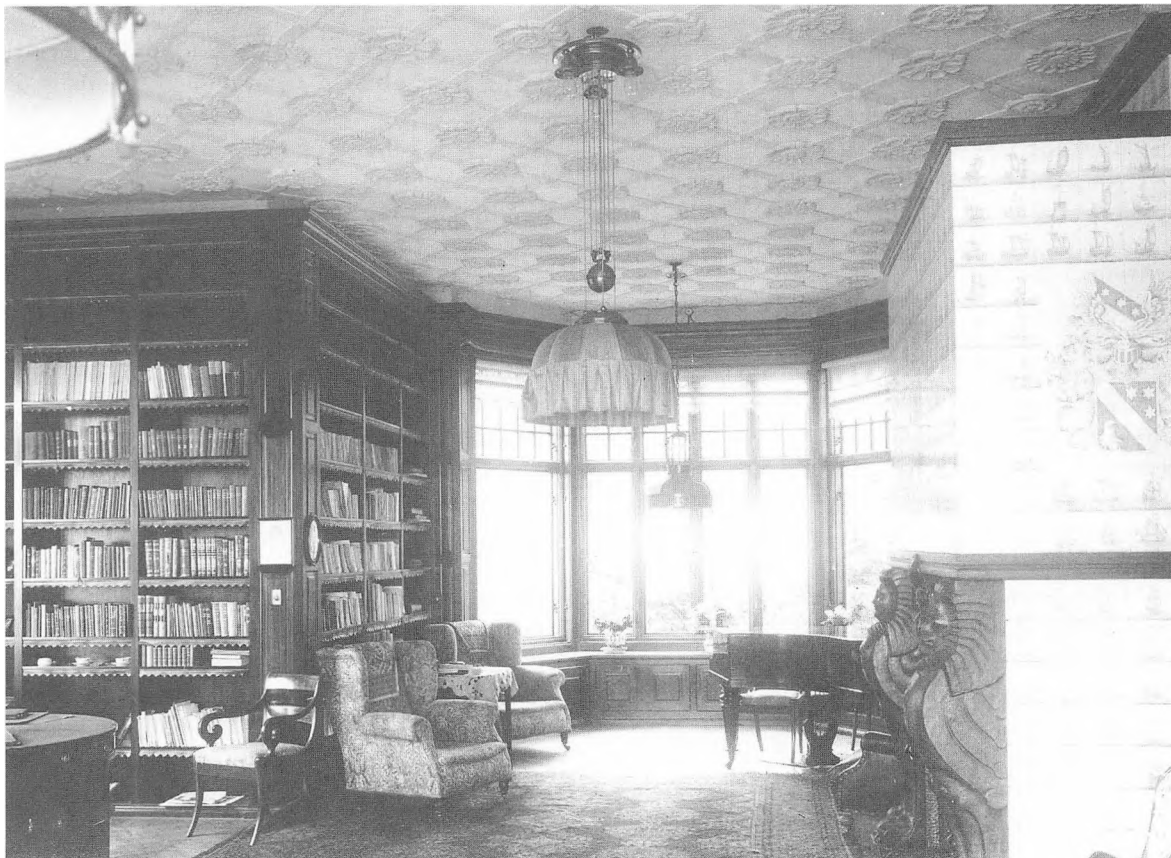
Køkkenet var stort og hyggeligt med høje paneler i blå/hvide fliser og ved siden af et anretterværelse, hvor der hang en lang kasse som på gammeldags hoteller, med klapper med numre på, der faldt ned, når man trykkede på en elektrisk knap i eet af de mange værelser for at hidkalde en af tjenestefolkene, 12 numre i alt. Men efterhånden kom der ingen, når man ringede.

Borgström/Aline E's mest originale indfald var nok at udsmykke et helt, ret stort opholdsrum på første sal mod Øresund med porcelæns-

paneler i hvidt, brunt, grønt og blå, sort/hvidt marmorgulv og stukloft i geometriske arabiske ornamenter, alt sammen kopieret fra Alhambra-slottet i Granada. Materialerne må være hentet fra Spanien, måske også håndværkerne. Da vi i 1936 overtog rummet, var det overlæsset som et andet rarietetskabinet, efter senviktoriansk smag med en mængde souvenirs og sager fra alt for mange eksotiske steder. Gipsafstøbninger af ægyptiske skarabæer, perlemor-indlagte møbler fra bazarer i Konstantinopel, Beirut, Cairo o.s.v., en udstoppet krokodille fra Nilen, spanske tyrefægtervåben, vifter og messingvarmepander, en ciceleret messinglygte med bengalsk belysning gennem kulørte glas, men værst af alt væggene dækket af bomuldstæpper med figurative ornamenter fra den klassiske persiske litteratur, mest kameler og andre dyr. Mange ting, der hver for sig nok kunne have været kønne, morsomme eller kuriøse, men tilsammen ret slemt. Efterhånden lykkedes det os at befri rummet for alle rarieteterne, de hvidmalede vægge som i Alhambra fik de klare farver i porcelænspanelerne til at træde dekorativt frem, og det kølige marmorgulv gjorde stuen til en oase under de sjældne hedebløjer. Det var skønt at sidde i vindueskarmen og køle sig med det halve (Queen Anne) vindue trukket op. Fra visse vinkler, især når man kom ind i den span-

Spisestuen med den oprindelige, mørkegrønne porcelænsovn fotograferet i 1937 (privateje).

ske stue fra hall'en, så man gennem det store, åbne vindue kun Himmel og hav, og bølgenes rislen eller buldren gav genlyd i dette rum af marmor, stuk og porcelæn.

Biblioteket var også noget overlæsset i Aline Ehrnrooths indretning med fire store lamper i stofskærme, der mest lignede skørter, de brød loftets smukke flade dækket af utallige stukrosetter, alle forskellige. Desværre gjorde med tiden mødet mellem beton og jerndragere i loftet under den asfalterede terrasse, at murværket arbejdede stærkt i frost og tør, med store revner og vandskader til følge og ødelæggelse af rosetterne. Et nedsænket, prosaisk, ovnlakeret aluminiumsloft under tyk rockwool blev løsningen efter den første energikrise 1973-74. Foruden et stort vindue mod sydøst (Helsingør) har rummet et bay window i hver ende, mod nordøst og sydvest. Resultatet er, at der er vin-

Biblioteket var et af Terra Novas mest særprægede og betagende rum (Fotografi fra 1937 i privateje).

duer mod alle verdenshjørner undtagen nordvest og tilsvarende lys fra solen i hele dens bane, på alle årstider, hvortil kom månestriber, til tider over Øresund, brede sølvstriber gennem vandet. Et orgie af skønne belysninger, forstærket og mangfoldiggjort i vinduernes spejlglas. Juleaften kunne det blive til tre juletræer midt ude over Øresund, og et par på hver side (vinduerne var dobbelte), flere ind mod skoven, og tilsammen hundreder af levende lys omkring os. Belysningerne var noget af det rigeste ved huset i det hele taget. Men helt særligt i biblioteket, på alle årstider. Om sommeren helt overvældende, især gennem den store panoramaru-

de (ca. 2 x 3 meter), mærkeligst om vinteren, især i januar, når solen stod så lavt, ovre ved Kronborg, at den til gengæld kunne nå dybt ind i stuen og højt op ad bagvæggen med bøgerne, hvor den kaldte det gamle guld i læderbindene frem og oplyste de blå/hvide kakler med de gamle hollandske skibe.

Biblioteket var et af de mest særprægede og betagende rum, man kunne opleve. Interiøret var stadig nogle år noget overlæsset med ting, der tilfældigt blev anbragt her. Det tog nok nogle årtier, før indretningen blev harmonisk, med nogle få, gennemgående temaer: bøgerne sorteret og ordnet, en del tilfældigt aflejret fyldt udskiftet, så samlingen i højere grad afspejlede beboernes interesseområder; de mørke farver i paneler og reoler oplivet af de varme røde farver i Borgstrøms læderlænestole og i nogle af de persiske gulvtæpper; og ikke mindst blev mørket brudt af de klare blå og hvide farver i det porcelæn, vi hentede hjem fra Kina i 1965; det blå og hvide blev det gennemgående tema i godt samspil med kaminens hollandske kakler. Rummet fik mere karakter og ro.

Men det mest facinerende og det mest enestående ved dette rum var den til tider dramatiske, altid skarpe kontrast mellem kultur inde og natur ude, kun adskilt af de få millimeter panoramarude. I al slags vejr, på alle årstider var det som om dette vindue havde en særlig magnetisme, der drog folk derhen for at strække øjet til Kullen og Kattégats åbne horisont, og vinduet trak indtryk af skyer, bølger, skibe og fugletræk ind i stuen. Som et koncentrat af en storslået natur, der mødtes med kunsten inden for, drama, poesi og den levende musik eller sang, der somme tider fyldte rummet. Der findes mange større, elegantere rum, mere stilrene, ældre, rigere udsmykket, men det er svært at finde noget, der giver et sådant møde mellem natur og kultur. Vi, der har oplevet det, kan ikke glemme det.

Tårnværelset er næsten i endnu tættere kontakt med elementerne gennem de store spejlglasvinduer og -døre på tre sider, horisonten længere, bølgeskulpet eller -brølet stærkere.

Terrassen uden for var pragtfuld, når vejret tillod én at lege Italien, tage solbad med udsigt til svenskekysten, Øresund, træerne – acacierne blomstrede i juni i toppen, som man så lige ind i – og mindst den halve himmel. Altid en masse himmel, også stjernenætter, overvældende i august; en sjælden gang sov vi derude for at få så meget af skuespillet med som muligt.

Haven var i Aline E's tid anlagt i formel, fransk stil med grusgange, buksbomhække, tæt bevoksning opad og omkring huset, der begrænsede det frie udsyn noget. Kystsikringen var en bred cementmur, efterhånden noget beskadiget af stormene.

En person, som ikke har sat sig spor på Terra Nova, bør alligevel nævnes, fordi han spillede en betydelig rolle i Aline E's liv: Hendes slægtninge har fortalt, at hun 1919-27 var gift med en hr. Basilier, fransk, efter eget udsagn greve fra Château de Basilier, som dog – ifølge denne beretning – næppe eksisterede. Han var kunstner, maler, bohème, vidtløftig, ødslede hendes penge op og blev derved (en i hvert fald stærkt medvirkende) årsag til, at hun senere måtte forlade sit kære Terra Nova. Aline E. havde dog aldrig sagt et ondt ord om Basilier. Han gav åbenbart anledning til den grevindetitel, som Aline E. brugte i 1936, da hun kom i forbindelse med Knud Jorck, der i sine breve titulerede hende »Grevinde Ehrnrooth«.

Der, hvor Aline E. trådte stærkest frem, var omkring afskeden. I et brev til Mary og Knud Jorck, skrevet efter hjemkomsten til Helsingfors, åbenbarede hun både stolthed, følsomhed og sjælsstyrke. Hendes farvel til Terra Nova var tydeligvis meget svært for hende, huset var »det sista jag ägde kärt på jorden«. Hun var 71 og havde ikke meget at se frem til. Hendes slægtninge har fortalt, at hun døde i Helsingfors kort tid efter en fest i anledningen af hendes 80-års fødselsdag, altså i 1945.

Knud og Mary Jorck

Knud Jorck fik ikke selv megen glæde af Terra Nova, oplevede kun én sommer der, men ud-

Mary Jorck. (Fotografi i privateje).

virkede til gengæld, at hans hustru Mary, hendes børn af første ægteskab og hendes børnebørn og oldebørn oplevede Terra Novas herligheder gennem næsten et halvt århundrede.

Han erhvervede ejendommen med det sigte at skaffe familien sundhed og gode ferieoplevelser. Han var selv barnløs og engagerede sig i rollen som stedfader og bedstefader med patriarkalsk autoritet, med en bonus pater familias' omsorg og fremsyn, med en kunstelskende skønånds stærke ønske om til de næste generationer at videregive både en streng etik, et humanistisk livssyn og respekt for kulturarvens værdier. Det lykkedes alt sammen for ham i rigt mål. Vi har opfattet Terra Nova som en gave fra ham, først til hans enke, gennem hende til dat-

teren Esther og videre til dennes yngste søn Klaus. Mindet om Knud Jorck ville have levet hos os også uden Terra Nova, det lever også nu efter vi har forladt stedet, og vil fortsat gøre det. Men mindet blev meget håndgribeligt gennem hans gave og de mange præg, han satte på den trods sin altfor kortvarige tilknytning.

Knud Jorck var født i 1877 som søn af Reinholdt W. og Wilhelmine. Faderen havde fra beskedne kår med stor forretningssans skabt en betydelig formue, især bestående i fast ejendom i de nye kvarterer uden for det gamle Københavns broer, navnlig på Nørrebro men også i bykernen, med hovedsæde på Vimmelskiftet, hvor familiens ejendomsselskab stadig administreres fra Jorcks Passage. De var fire børn, der fik chancer til gode uddannelser, Knud blev jurist og overretssagfører, men praktiserede ikke, viede sine kræfter til forvaltning af ejendomme. I sit testamente oprettede han Reinholdt W. Jorck og Hustrus Fond til unge akademikers og forretningsfolks uddannelse, sikrede sin enke en god, økonomisk sorgløs tilværelse, men sørgede desværre ikke for, at der til Terra Nova blev knyttet nogen kapital eller et fideikommis, som vi siden ofte har savnet. Vi bebrejder ham ikke dette, det var ikke at forvente, men vi har med årene og inflationen i stigende grad oplevet Terra Nova som noget af en hvid elefant.

Det er da også karakteristisk, at for alle Terra Novas ejere – Josephsen, Borgström, Ehrnrooth, Jorck'erne, til og med Laing og igen Doblers – var stedet i hvert fald som udgangspunkt en lystejeendom, en luksus, et fristed, et tilflugtssted fra mere hverdagsprægede boliger, der måske også var mere økonomisk overkommelige. De af os, der har prøvet at gøre Terra Nova til en helårsbolig og til den eneste, har måttet bære tunge byrder – økonomisk med drift og vedligeholdelse, psykisk både med vinterens belastninger, mørket, stormene, frostskaerne, kulden i huset, isolationen når sommergæsterne rundt omkring tog hjem, og med afstanden og besværet med at passe et arbejde i København.

Huset er utvivlsomt en hvid elefant, bedst egnet til ejere, der kan indrette sig lidt à la Borgström. Men det var først i 1950'erne, det begyndte at gå op for os, og da var vi i mellemtiden blevet ret håbløst forelsket i og knyttet til Terra Nova.

Knud Jorck tog straks fat på opgaven med stor energi: der blev indrettet flere soveværelser, de gamle porcelænsservanter kom på loftet og blev afløst af håndvaske, en gennemgribende istandsætning blev iværksat og huset gjort klar til en festlig og gæstfri sommer 1937. Knud blev længe husket for den nærmest pompeiansk røde vægfarve, hvormed han prydede hall'en. Han lod bygge garage, lod haven forenkle og fik kystsikringen forstærket. Det blev en sommer i sus og dus, og godt det samme, for i november døde Knud Jorck kun 60 år gammel.

Mormor Mary Jorck havde Terra Nova som feriebolig i sine 11 år som enke og rykkede ud fra Påske til og med efterårsferien med et betydeligt følge af familien, venner, protégéer og tjenende ånder. Hun fik i sin regeringstid indlagt centralvarme de fleste steder i huset. Før det var Påske og efterår klamme oplevelser.

Knud Jorck, den nye stolte ejer af Terra Nova, på terrassen i sommeren 1937 (Fotografi i privateje).

Hun var sjælen i en sprudlende menage, hendes gæstebog blev fyldt af glade mennesker, hvoraf nogle veninder måtte ty til poesien for ret at prise »Fru Colli« og Terra Novas lykkeligheder.

Mormor er nok den person, der med Terra Novas og sine øvrige ressourcer har gjort mere end nogen anden ejer for at glæde andre, dele stedets herligheder med familie og venner. Hun havde hjertet til det, gemyttet, samt de øvrige ressourcer, vi andre ikke har haft, det være sig arbejdskraft eller økonomi.

Genboen Lapestens Batteri

Lappegrunden er navnet på en stor sandbanke i Øresund, der udgør en grundstødningsfare for sejladsen, og derfor er afmærket med en bøj. Den gav i sin tid navn til fyrskipet Lappegrunden midt i Sundet mellem Sofiero og os, og gav navn til Lapestensbatteriet, som har spillet en vis rolle i Terra Novas og dets beboeres historie. Batteriet var nabo indtil Aline Ehrnrooths udstykning fra Terra Nova i 1920'erne på den anden side af Strandvejen. I nabolaget dyrkedes en myte, der nok må vige for historieforskningen, senest Lars Bjørn Madsens (endnu i foråret 2001) upublicerede manuskript »Huse og mennesker langs Nordkysten« hvor- efter – med større troværdighed – batteriet blev oprettet 1808 for at hindre fjendtlige krigsskibe i som sket i 1801 at ankre op inden angreb på Kronborg og slaget på Rheden. Ifølge vores myte blev batteriet anlagt af Christian IV omkring 1600 sammen med Flynderborg-batteriet syd for Helsingør som led i det system af fæstninger, der skulle støtte Kronborg og Kärnan i håndhævelsen af Sundtolden. Skibe, der søgte at unddrage sig tolden, skulle ikke kunne ligge og vente på i ly af mørke eller tåge at liste uantastet gennem strædet.

Lapestensbatteriet bestod af en voldgrav, efterhånden udtørret og opfyldt af løv og jord, en vold med fremspring til to kanonstillinger, et gammelt krudttårn i røde mursten, måske fra 1600-tallet, og indtil en brutal nedrivning ca.

1967 et smukt, gulkalket lille palæ fra midten af 1800-årene i en yndefuld, sober stil mellem rokoko og klassicisme, alt sammen på en grund på et par tønder land, der efterhånden var tilvokset som en skovlignende park.

Batteriet har næppe haft større strategisk betydning og ikke fundet vej til Danmarkshistorien. Men i al sin ubemærkethed må det have været et dejligt tilholdssted, beliggende ved foden af den skovklædte istidskrænt, selv på en skovbevokset grund, der uden for voldgraven gik over i åbne strandenge. Fra Sundtoldstiden findes et morsomt billede af stranden med et ensomt, tilsyneladende umotiveret skilderhus. Ejendommen må have været en hengemt idyl, indtil veksellerer Nathansen henledte opmærksomheden på stedet med sin hoteldrift, og idyllen blev yderligere reduceret, da den nyanlagte Strandvej blev åbnet for færdsel i 1877.

Lappestensbatteriet kom på private hænder ved kommunens køb af Marienlyst Slot i 1851.

Lappestens Batteri er i dag kun delvis bevaret, idet Danmarks Tekniske Museum i 1968/69 lod opføre den nuværende store udstillings- og kontorbygning, dér hvor batteriets vagthus og krudtmagasin stod. Billedet viser det maleriske batteri inden museet overtog arealet. Den falddefærdige bygning er ikke den omtalte villa »Lappesten«, men en bygning antagelig opført på det tidspunkt, da batteriet omkring 1830-40'erne fungerede som hospital for kolerasyge patienter. At det skovbevoksede sted har været et paradis for børns leg og fantasier, synes billedet med al tydelighed at vise (Helsingør Kommunes Museer).

For at financiere købet, solgte kommunen nemlig størstedelen af Marienlysts jorder fra, heriblandt en stor parcel, hvortil det forlængst nedlagte batteri hørte. Køber var pastor og bogtrykker P.V. Grüner, der i 1865 lod opføre villæen »Lappesten« på batteriet. Det var det førnævnte gulkalkede palæ. I 1887 blev ejendommen overtaget af en svensk gesandt i København, Ewerlöf. Hans datter, der arvede stedet

»Svenskernes Hus« kaldte børnene den store villa »Lappesten«, der var opført for Helsingørs driftige bogudgiver og pastor P.V. Grüner og siden overtaget af familien Ewerlöf. I sin fremtoning virker bygningen meget udansk og har måske givet lidt inspiration til den næsten samtidig og ligeledes nu nedrevne nabovilla Sommariva. Villaen måtte omkring 1967 vige for byggeriet af Danmarks Tekniske Museum og er i dag glemt af de fleste (Fotografi i privateje).

vi fandt ingen grund til at betvivle et forlydende om, at der fra krudttårnet gik en underjordisk, to kilometer lang gang til Kronborgs kasse-matter, Vi gik dristigt-nervøst-spændt på opdagelse i voldgrav og på kanonstillinger og fandt her et ideelt sted at lege røvere og soldater. Det yndefulde, forfaldne hus med dets fremmede, interessante beboere kom til at stå i erindringen i et forjættet skær, og bag parkens tykke hække var der også lidt Torneroseslot over det. Beboerne kaldte vi kort og godt svenskerne, stedet »hos svenskerne« og det lille palæ »Svenskernes Hus«.

Så døde generalinde Virgin hjemme i Sverige, vistnok tidligt i krigsårene og huset gik i arv til hendes tre børn, der udbød det til salg. Mormor fik det tilbudt for

var, da vi kom til i 1936, enke efter en General Virgin. Hun beboede huset om sommeren og gik stilfuldt, ensomt omkring. Det er nærliggende at tro, at der må have været i det mindste korrekte, diplomatiske forbindelser mellem Lappestensbatteriets svenske familie og Terra Novas svensk-finske; de to enlige damer kan dårligt have undgået at udveksle høflige the-visitter.

For os som børn var Lappestensbatteriets store gamle park et eventyr af romantik og mystik:

45.000 kr. og tilbød mor det som feriebolig. Mor sagde nej tak, bl.a. af bekymring for, at hendes to drenge i givet fald skulle krydse den stadig mere trafikerede Strandvej mange gange om dagen til og fra stranden m.v. Måske var den nødvendige istandsætning af huset også afskrækkende. Hele herligheden blev så solgt til Helsingør Kommune for 1,8 mill.kr., nabolaget frygtede det værste, en udvidelse af det i forvejen støjende, kommunalt ejede forlystelses-etablissement Sommariva ved siden af, et grønt

område med alskens larm, udstykning o.s.v. Det gamle hus var desværre ikke fredet og blev revet ned som led i en civilforsvarsøvelse ca. 1967. Christian på fem år var meget interesseret, men vi andre græmmede os. Bortset derfra endte historien rimeligt godt med overdragelsen af det gamle batteri til Danmarks Tekniske Museum for omkring 3 mill. kroner.

I stedet for Lappestensbatteriet nr. 35 erhvervede Mormor under krigen nabohuset nr. 36, kaldet »Gröna Lund«. Mor overtog dette hus og fik her i 1946 besøg af en person, som snart greb stærkt ind i vores tilværelser og derfor også for en (desværre alt for kort) tid var med i livet på Terra Nova. Alfred Martin Laing, skotsk dommer, trådte en dag ind ad døren i »Gröna Lund« iført sin klans kilt, Hunting Stuart, og blev trods sine 72 år snart en hovedperson i familien og på Terra Nova. Mor og han blev gift på rådhuset i Helsingør i september 1947, og Mor flyttede med ham til Skotland.

Han døde i Edinburgh i oktober 1949. Min broder, Niels Thomas Kapel flyttede med til Skotland i 1949, blev britisk statsborger og officer i The Royal Scots Regiment.

Nye tider

Mormor døde i februar 1948, kun 67 år gammel, Mor arvede Terra Nova.

Et nyt højdepunkt var Niels' og mit studentergilde i juni 1949. Sorø Akademis studenter festede ret uhammet, dansen gik i biblioteket til den lyse morgen, Niels spillede klarinet ud ad vinduet klokken fire og adskillige muntre gæster faldt i vandet.

Som Terra Novas ejer fra 1948 til 1961 lagde Mor, nu Esther Martin Laing, mange kræfter i husets og havens vedligeholdelse og forskønnelse. Hun blev også sjælen i en gæstfri, festlig og munter epoke. På flyglet i biblioteket udfoldede hun al den musikaltitet, hun havde udviklet i sin ungdom – Brahms' variationer over et tema af Händel fyldte rummet, hans skotske ballader klang melodisk og lyrisk, men alt gik op i en højere enhed med de små lyri-

ske stykker af Melartin og Palmgren, inspireret af finske folkesange. De passede så godt i vores finske hus, de forbandt husets lyse, men med tiden vemodige stemning med det lidt blege, men poetiske, nordiske lys udenfor. Terra Novas melodi. Selv en død ting som et hus kan med tiden erhverve en sjæl. Her var Terra Novas sjæl.

Mor havde et år i 50'erne prøvet at bo på Terra Nova vinteren igennem. Det blev en barsk og prohibitiv oplevelse. Stormen slog ned i skorstenen og slukkede kulfyret, frosten sprængte et vandrør på loftet og lavede vand-skade. Så besluttede Mor at overdrage huset til sin yngste søn Klaus Otto Kapel (der i 1986 fik efternavnet ført tilbage til det oprindelige »Kappel«).

Det skete på min 30-års fødselsdag den 19. november 1961. Men mor var blevet stærkt knyttet til Terra Nova. Det var hende, der havde fundet huset, set det som sit drømmehus og inspireret Knud Jorck til at købe det. Selvom hun havde indset, at hun ikke selv orkede at holde huset, var hun glad for, at jeg også var kommet til at holde meget af det og glædede sig med min familie over, hvad vi fik ud af det.

Indtil min familie og jeg i 1962 tog fast ophold på Terra Nova, havde det været et feriested, et fristed, et helle. Vi havde kun fået lykkelige oplevelser der. De triste var sket andre steder, i vore vinterhi i København eller Edinburgh. Men med anvendelsen af huset til helårsbolig bragte vi også ulykke og sorger med. På en måde var det nok forkert. Vi håber, Terra Nova har tilgivet os.

Christian Kapel, født 1962, er på sin vis den, der blev mere knyttet til Terra Nova end nogen anden: han havde huset som sit barndomshjem og faste holdepunkt indtil sit 23. år, kun afbrudt af kortere ophold i Peking og Washington under mine udsendelser der i udenrigstjenesten. Han gav Terra Nova en ny dimension ved at dyrke vandet, svømningen på alle årstider, sejls og sportsfiskeri. Ingen har som han udnyttet beliggenheden, sejlet Sundet tyndt på lange ture til Kullen og vidt omkring. Også hans hu

stod til havet. Men han akcepterede også usentimentalt, at alting har sin tid og sin begrænsning, at det ikke kunne var evigt.

1961-85, det blev en lang og begivenhedsrig periode, men på nogle måder en såre vanskelig tid. Jeg blev den, der hidtil har ejet huset længere end nogen anden, knap et kvart århundrede, og den, der længst blev knyttet til det, i knap et halvt. Det blev et tungt ansvar over for min familie, over for huset, og det blev ikke lettere af, at jeg valgte udenrigstjenesten som metier. Alene huset var et full time job.

Med den bekedne sekretærløn, ved ansættelsen i 1961 var det 1.300 kr. om måneden, var der snævre grænser for, hvad der kunne gøres, også hvis det blot gjaldt forrentningen og afdrag på finanseringen udefra. Men elementernes slid på facader, terrasse og kystsikring førte til store udgifter. Kulfyret blev udskiftet til oliefy, og i 1970'erne krævede oliekriserne omfattende isoleringsarbejder. De hidtil hvidkalkede facader, der så miserable ud allerede efter den første novemberstorm, blev i 1966 behandlet med et amerikansk patentprodukt, Kenitex, der modstod havgusen 10-15 år ad gangen, men kostede svimlende summer. Udsendelserne til Peking 1964-65, Washington 1969-72 og Bonn 1977-79 hjalp ikke på økonomien, for det viste sig hurtigt, at skattelovgivningen tilskyndede danske til at eje bolig i stedet for at leje, og at huset ligger for langt fra København til at kunne interessere diplomaterne. Tilbage blev danske lejere, som havde en dårlig økonomi, men behov for en respektabel adresse og den kreditværdighed, de håbede kunne følge med. Resultatet blev misligholdelse og tab.

Men der var mange compensationer. Ingen af familien – eller husets tidligere beboere – havde egentlig knyttet sig til personer i Helsingør eller omegnen. Det kom nu meget naturligt, især med Christians skolekammerater, deres forældre og andre venner i landskabet. De bragte for alvor sangen til Terra Nova: Gluntarna, højskolesangbogen, negro spirituals, men især den danske og nordiske sangskat, der passer så godt til stedet. Tagterrassen åbenba-

rede nye muligheder og fik uanede oplevelser, når der blev sunget det meste af en sommernat igennem, udover det slumrende Øresund, lige op i en funklende stjernehimmel:

På Sjølund's fagre sletter,

Hvor smiler fager den danske kyst,

.....

og Kronborg luder ved Sjællands port,

En yndig og frydefuld sommertid
i al sin herlighed,

Se dig ud en sommerdag

.....

stemningsfyldt som hejreflugt
om kvæld, når sol går under.

Herre, min gud, vad den månen lyser,
se hvilken glans utöver land och stad!
o.s.v.

Det blev stemningsfulde og betagende oplevelser.

Sankt Hans-aftenerne var altid dejlige, uanset vejret, en forløsning af de lange mørke vintres længsel efter lyset, iblandet munterhed, dans (inklusive skotsk og lanciers), sang, blåtes

Terra Novas profil er umiskendelig set fra toppen af kystskrænten med Sverige i baggrunden. (John Ulrich fot.).

spejlbillede i vandet og dets rosa skær over husets hvide facade.

Til oplevelsen af Terra Nova hører også og ikke mindst omgivelserne, de nære i haven og på stranden, de fjernere i landskabet omkring. Mormors Van der Vliet-roser, strandroserne, den hvide sky af rhododendron, der blomstrer allerede tidligt i maj sammen med de lyslilla syrener, de yndefulde akacier, i fire generationer ligesom vi, clematis, lupiner, cotorneaster, caprifolier, skovjordbær, det gamle æbletræ og det runde rosenbed. Og fuglene i haven, på stranden, i vandet og over Sundet. Spurve, solsorter, musvitter, svaler, dompap, alliker, måger, ænder, dykænder, vildgæs, svaner og hejrer. Og deres parade gennem de skiftende årstider. Og samspillet med livet i huset.

Og det fjernere landskab: langs stranden, i vandet, ude på Sundet, på istidsskrænten, ind i skoven over Højstrup til Teglstrup Hegn, Hvideløkke Dam, Kobberdam, Bondedam, Klarsø, Sortesø, Bøgeholm sø, og markerne ved Hellebæk. Og endnu længere væk Gurre sø, Esrum sø, Tikøb, Borsholm, Hornbæk, Rusland, Søborg, Gilleleje og Gilbjerg Hoved, hvor

I februar 1848 udførte maleren Johan Thomas Lundbye denne akvarel, næppe langt fra det sted, Terra Nova senere blev bygget. Lundbye glædede sig oprigtigt ved synet af Kronborg i det fjerne, som de skiftende ejere af Terra Nova har gjort det. Det forunderlige ved stedet er jo netop, at samspillet mellem natur og kultur trods nutidens voldsomme forandringer er lige fascinerende (Den Kongelige Kobberstiksamling).

trækfuglene mellemlander undervejs til og fra Sverige, forår og efterår.

Efterhånden som jeg steg i graderne i diplomatiets hierarki, fra 1981 med titel af ambassadør, voksede behovet for også tjenstlig selskabelighed. Terra Nova, ikke mindst biblioteket viste sig såre velegnet til diplomatiske picnics. Der ville Knud Jorck og Mormor nok gerne havde været med. Spaniens ambassadørpar blev grebet af nostalgi i den mauriske stue, Indonesiens, Portugals og Østrigs varmede op til anekdoterne ved kaminilden i biblioteket, chargé d'affaires-par fra Thailand og Indien bragte eksotisk ynde og andre diplomatpar kom fra Sverige, Finland, Storbritannien, Tyskland, Holland, Japan og U.S.A.

En anden og ny dimension var her at modtage nye venner fra udsendelserne til Peking, Washington og Bonn. Vise dem alle et stykke Danmark. Erfare, at forbindelserne ude ikke blot var nødtørftige, tilfældige, men skyldtes, at vi under forskellige hardships og afsavn ude var kommet meget tæt på hinanden, havde sluttet venskaber for livet. Især de gamle China hands. De kom fra Sverige, Storbritannien, Holland og Jugoslavien. Fra U.S.A. var det især naboer og Christians kammerater og deres forældre, som var blevet vore venner. Terra Nova og landskabet var en dejlig ramme om alle disse besøg; der var god plads, og der kunne sove mange rundt omkring i huset.

Terra Nova afhændes

Økonomien var anstrengt efter energikrisen i 1979, og rentens stigning til 22 % i 1982 skubbede i samme retning. I 1983 besluttede vi at dele huset op, bygge om til to ejerlejligheder, sælge stue- og kælderlejligheden fra og beholde 1.-2. sal. Vi var utrolig heldige at finde en dansk-fransk familie, Dorthé og Henri Dobbler, fra Paris, med Karen på 16 år, Ingrid 14, Niels 10 og Birgit 8, som ikke blot viste det hensyn kun at bebo lejligheden i ferier på ialt to måneder om året, men også, når de var der, viste stor interesse for vores gamle hus, forståelse for vore følelser ved det og udpræget sans for dets muligheder, ikke mindst det årlige garden party med festfyrværkeri og champagne på Bastilledagen. De åbenbarede endog umiskendelige vikingeanlæg ved at svømme i al slags vejr. Vi syntes også, det var morsomt, at der igen blev snakket en masse fransk i huset. Vi ønsker dem og familien John Ulrich, som til sidst, den 18. november 1985, overtog vores lejlighed, mange lykkelige stunder på Terra Nova.

Vi håber, at begge familier ligesom vi vil erfare, at selvom Terra Nova kan være besværligt og byrdefuldt, giver huset ind imellem så meget igen, festlige og muntre oplevelser og ufor-glemmelige skønhedsindtryk.

Vi er taknemmelige for de oplevelser og indtryk, Terra Nova har givet os og for minderne i det hele taget derfra. Vort sidste ord om alt dette må være:

Tak.

Terra Novas ejere

Niels Josephsen, justitsråd 1895-1907
Skøde (matr. nr. 1ax og 1bb) tinglyst 14/9 1895,
1 av 23/9 1895

Arthur H. Borgström 1907-1915
Skøde tinglyst 1/10 1907, incl. 1cs.

Aline Ehrnrooth (Basilier), grevinde 1915-1936
Skøde tinglyst 22/11 1915 incl. 1cs, som efterhånden blev udstykket. Skilsmissebevilling
4/2 1915. 1919-27 gift med greve Basilier.

Knud Jorck, overretssagfører 1936-1937
Skøde (1av, 1ax og 1bb) tinglyst 25/9 1936.

Helga Mary Helene Clothilde Jorck f. Nielsen 1937-1948
Arveudlægsskøde tinglyst 30/12 1938.

Esther Martin Laing f. Bartholdy, billedhuggerinde 1948-1961
Arveudlægsskøde efter moderen Mary Jorck
3/5 1948.

Klaus Otto Kapel, ambassadør 1961-1985
Overdraget som gave fra moderen Esther Martin Laing 19/11 1961, skøde tinglyst 16/12 1961. Lod 1983 grunden ommatrikulere uændret til nr. 1av og huset ombygge med opdeling i to ejerlejligheder:
1) En lejlighed i stueetage og kælder. 2) En lejlighed omfattende 1. sal, tårnværelset, tagterrassen og loftet. Beboede selv sidstnævnte lejlighed indtil 18/11 1985. Ejerlejlighederne overdraget til:
Dorthé Dobbler f. Christoffersen 1983
(Lejlighed 1). John Ulrich, direktør, ejendoms-mægler 1985 (Lejlighed 2).

Marienlyst Allé

- den kongelige allé fra byen til Marienlyst Slot

af Lars Bjørn Madsen

Marienlyst Allé, vejen mellem byen og det kongelige Marienlyst Slot, må i sagens natur have været en af byens fineste veje - engang. I dag er den beklageligvis en uddøende del af byens kulturhistorie. Rækken af linde- og kastanietræer, der i 1933 fik en livsforlængende behandling ved plombering af råd huller, er ved at bukke under for alderdom - en proces, der ihærdigt fremskyndes med vinterens gavmilde udstrøning af vejsalt som aktiv dødshjælp.¹ Rækker af trykimprægnede pæle sættes som gravminder over disse faldende helsingoranere, og lader os ane en snert af kommunalpolitisk dis-

I sommeren 1804 spadserede maleren og tegneren Søren Læssøe Lange op på bakken med den stadig eksisterende udsigtsbalkon i Marienlyst Have og tegnede udsigten herfra. At dette prægtige sted burde forbindes med Helsingør på værdig vis, er sikkert faldet mange ind, omend balkonens fine selskab synes at kære sig om andre ting. Da Lange tegnede sit billede, var forbindelsen mellem Marienlyst og byen blot en støvet markvej, der snoede sig uden om Vænget med søerne og den lange reberbanebygning, som man ser i baggrunden. For enden af reberbanen ses det store, forlængst nedrevne pakhús, der i dag ville have ligget på hjørnet af Claessensvej og Lundegade. Vænget, der i dag hedder Reberbaneparken, er for en del bebygget med bl.a. hovedbiblioteket og Byskolen. (Koloreret kobberstik).

respekt for vore forfædres byplanlægning. Og den før så stolte række af prægtige, navngivne århundredskiftevillaer på den modsatte side af alléen med deres engang så store haver gemt bag velplejede hække og hyggelige hvidmalede stativværker, er skændet af nutidens krav til udstyknings, parkeringsfaciliteter og tyen til bygemarkedernes standardløsninger. Resultatet er blevet et forvirret og rodet gadebillede; det stik modsatte af, hvad Marienlyst Allé engang stod for.

Marienlyst Allé's slette tilstand er åbenbar for alle, der værdsætter Helsingør som en atmosfærefyldt, historisk by. Det er de mange, der græder over hvert et træ, der udskiftes med pæle og frygtes ved alléens heftigt stigende trafik. Denne artikels forfatter har tilbragt de første 9 år af barndommen på Marienlyst Allé, og husker en smuk og fredelig vej, hvor man kunne lege, uden at ens forældre behøvede at gå i evig angst for at man skulle blive kørt over. Vi yndede ganske vist biler på vejen, idet vi samlede på bilnumre! Stod tålmodigt og noterede kendingsbogstaver og numre ned i vore kladdehæfter og ventede de mange minutter, der forløb mellem hvert automobils passage. Vi legede på hestens græsenge i Mowitz's store handelsgartneri eller søgte over i genboens mægtige vildnis af en have, hvor vi klatrede i de sto-

Marienlyst Allé er i dag langt fra den smukke allé, den var engang. I 1805 trådte fredskovsforordningen i kraft, og denne sikrede vore skovbevoksede områder for tid og evighed ved genplantering efter hugst. Om denne forordning også kunne have omfattet byernes træer, ville Marienlyst Allé have bevaret sin fordums værdighed og pragt.

re træer og plukkede valnødder, så vi lignede sorrygere på fingrene. Vi glædede os over, når nogle af kommunens dengang mange gartnere i løbet af vinteren klippede sommerens skud af træerne for at trimme dem til forårets komme. Det gav os fornyet håb om sol og varme. Og når forår og sommer langt om længe kom, gav træerne en svalende skygge for de gamle bedsteforældre, der af en eller anden for os dengang ubekendt grund syntes at hade solen. Om foråret slog Ernst og Marie Larsen deres lille grøn- og bleggulmalede træ-iskiosk ved indgangen i muren til Marienlystparken klappen op, og her kunne vi investere vore sparsomme lomme penge i den lokale Kronborg Flødeis.² Vi blev jaget væk fra Marienlyst Allé ved den første fuldbyrdede voldtægt på alléens kulturhistorie. Vort lille hus måtte nemlig vige pladsen for højhuset med det hykleriske navn »Slotsgården«, hvis betongrå bygningsmasse og uundværlige parkeringspladser lagde beslag på Mowitz's gartneris mægtige areal - engang selveste Marienlysts

Ernst og Marie Larsens iskiosk for enden af Marienlyst Allé. Bag det sorttjærede plankeværk lå Mowitz' hyggelige gartneri. I dag er der nedkørsel til højhuset Slotsgården. (Fotografi venligst udlånt af Ellen Staal).

kongelige Køkkenhave. Nu blev gartneriets gamle sorttjærede plankeværk væltet, og alléens fodgængere fik fri udsigt til byens nye vartegn af en skyskraber. I de glade 60'ere var kulturhistorie ikke noget man tog så tungt!

Marienlyst Allé's historie tager sin spæde begyndelse med Frederik den Anden. I 1500-årene fik denne dynamiske konge nemlig lyst til at gøre noget ved sundtoldsbyen Helsingør. Her, hvor alverdens skibe måtte betale Øresundstold, skulle der ligge et præsentabelt og samtidig respektindgydende slot. Her kunne Erik af Pommerns utidssvarende og klodsede middelalderfæstning ikke bruges. Den måtte ombygges til en helt ny fæstning i tidens elegante renæssancestil og suppleres med en ladegård til slottets fornødenheder og et lysthus med badstue til kongens private fornøjelser. Kronborg, Kronborg Ladegaard og Lundehave blev de markante resultater heraf. Kronborg Ladegaard blev siden til Montebello og Lundehave til Marienlyst, mens Kronborg trods brand og ombygning stadig står næsten som på Frederik den Andens tid.

Helsingør stod på den anden ende dengang. Kongen satte sit kraftige fingeraftryk på kulturlandskabet i miles omkreds og lod det gamle fiskeleje Hellebæk blive centrum for en række mølleværker, der kunne fremstille de nødvendige varer. Hellebæk blev derfor forbundet til Helsingør ved en solid alfar vej gennem Teglstrup Hegn, over Helsingørs overdrev og markjorder til Kronborg, byen og havnebroen. Denne vej, hvis forløb stadig findes i Bøsse-magergade og Gammel Hellebækvej, kaldtes dengang Fiskerhuusvejen eller Hamtermøllevejen og afgrænsede det senere Marienlysts jorder mod sydvest. Ved Gamle Kongens Have krydsede vejen Frederik den Andens Kongevej (nuv. Rolfsvej) og løb langs den af Christian den Fjerde opførte (og i 1933 delvis nedrevne) mur ned ad Iskulebakken og videre langs Marienlysts Køkkenhave (hvor nu højhuset Slotsgården og Skatteforvaltningens bygning ligger), hvor den via den nuværende Claessensvej tilsluttede sig de 3 nordlige hovedfærdselsårer fra byen og Kronborg, nemlig Alléen (nuv. Allégade), St. Anna Gade og Bøddelgade (nuv. Lundegade) ved Lappeporten eller Røde Port, den nordlige af byens 4 porte. Man havde dog mulighed for at skyde genvej til Kongensgade ad en sti, eller markvej om man vil, mellem kystskrænten og vænget med de 4 store blegedamme (nuv. Reberbaneparken); den markvej, der senere skulle blive til Marienlyst Allé.

I årene 1759-64 blev Marienlyst Slot opført med Frederik den Andens Lundehave som bygningens kulturhistoriske og arkitektonisk geniale midtparti, og den tilhørende have nyanlagt, altsammen efter tegninger af den franske arkitekt Nicolas-Henri Jardin i tidens gryende klassicisme. Da bygningen i 1764 stod færdig, var det endnu en velbevaret hemmelighed, at ejeren var kongen, Frederik den Femte, og ikke kongens hofmarskal, greve A.G. Moltke, der officielt havde stået som bygherre. Moltke havde i 1758 købt det gamle Lundehave af toldkammerer J.G. Putter, men i al hemmelighed havde kongen i 1760 tilbagekøbt ejendommen fra Moltke. Vi kender ikke forklaringen på det-

Matrikelkortet på modstående side er tegnet i 1810 og det her gengivne udsnit viser den senere Marienlyst Allé og en del af Gl. Hellebækvej (markeret med gul farve) og de nærmeste omgivelser. Reberbanens Vænge og Marienlysts jorder er markeret med svag grøn tone. I Vænget ligger de tre blegdamme, hvor Biblioteket og Byskolen i dag findes, og den store, tidligere kongelige fiskedam, Krodammen, hvoraf en del stadig er bevaret i Reberbaneparken. Den sydlige del af Marienlysts jorder (dér, hvor der er skrevet Marienlyst) var indtil 1851 køkkenhave til Marienlyst, og i dag er arealet optaget af bl.a. Slotsgården og Skatteforvaltningen. Køkkenhaven er adskilt fra Vænget af den nuværende Claessensvej, og umiddelbart nord herfor er selve parterrehaven foran slottet og en del af Gl. Kongens Have bag slottet. Vest for Marienlyst Allé ligger byens markjorder, hvor de enkelte lodder er markeret med deres matrikelnumre. Ejerne omtales nærmere i note 6. Bygninger er markeret med rød farve, hvor man bemærker den ekstremt lange bygning langs Lundegade, der er beregnet til rebslageri. Det mørkt farvelagte område er bygrundene og østligst ses en del af Grønnehave-området. (Kort- og Matrikelstyrelsen).

te hemmelighedskræmmeri, men det siges, at kongen skulle have tiltænkt ejendommen sin elskerinde! Det er nu næppe sandheden - og i øvrigt en helt anden historie, der fortælles så glimrende andetsteds i faglitteraturen! Frederik den Femtes efterfølger, sønnen Christian den Syvende, havde ingen interesse i ejendommen og søgte forgæves at sælge den. I stedet besluttede kongen, at hans stedmoder, enkedronning Juliane Marie, skulle nyde godt af stedet, og det er i denne forbindelse, Lundehave officielt skiftede navn til Marienlyst. I 1851 blev hele herligheden, bygninger og jorder solgt til Helsingør Kommune.

Frederik den Andens førnævnte Kongevej, der gik fra Frederiksborg via Nyrup Hegn, Kronborg Ladegaard, Lundehave og Grønnehave - altså udenom byen - til Kronborg, havde op til 1700-årene været adgangsvejen til dette lyststed. De kongelige bygninger var på mange måder Helsingør helt uvedkommende, og det kan være forklaringen på, at Jardin tilsyneladende ikke er blevet bedt om at projektere en fornem »Marienlyst Allé« fra byen til Marienlyst Slot. Det ville jo ellers have været naturligt på den måde at markere slottet, ligesom man havde gjort i Fredensborg, hvor Jardins gode bekend-

te, vejingeniøren Jean Marmillod i 1765 havde tegnet den fine, nu restaurerede allé Slotsgade med tilhørende runddel. Den eneste, og ikke helt direkte, vej fra byen til Marienlyst svarede omtrent til den nuværende Allégade, som tidligere blev kaldt Klostergaden, da den oprindeligt var en af adgangsvejene til det St. Annæ Kloster, der indtil reformationen fandtes på Marienlystarealet. Den blev i en periode også kaldt Sandgaden eller Sanden, og den har endog heddet Marienlyst Allé, efter at man i 1820'erne havde plantet træer langs denne.

Ønsket om etableringen af en ordentlig, direkte og præsentabel vej fra byen til Marienlyst har sikkert længe været gældende, men som ved så meget andet, skulle der en god anledning til at få et så stort anlægsarbejde realiseret. Den kom i april 1825, da byens eligerede borgere - datidens politikere - kunne meddele magistraten, at stengærden langs den statsejede reberbane var forfaldent og hindrede bekvem færdsel på markvejen langs kystskrænten. Når gærden alligevel skulle omsættes, kunne man da ligeså godt tage vejen med, og det gjorde man så. Væjen kan ses på den side 61 gengivne tegning af udsigten fra balkonen i Marienlysts have, udført af kunstneren Søren L. Lange i 1804. Det er en bred vej med et naturligt forløb mellem skrænten og vænget, hvor vi ser den store Krodam (søen i den nuværende Reberbanepark) og de 3 gamle kongelige fiskedamme, som danner forgrund for den 600 alen lange reberbanebygning, der for en dels vedkommende stadig er bevaret langs den nuværende Lundegade, og med sit store, nu nedrevne, pakhus ud mod den nuværende Claessensvej. Reberbanen var anlagt af den foretagsomme Jean Jacob Claessen i 1783. Han døde i 1806, og 10 år efter gik foretaget konkurs. Det endte med at Staten overtog Reberbanen og bortforpagtede den, indtil den i 1838 blev solgt ved offentlig auktion i 3 parceller.³

Kystskrænten, som vi aner til højre på Langes tegning, kaldtes på strækningen langs Reberbanen for Langebjerg, og på strækningen langs Marienlysts køkkenhave og lidt op ad Gl.

Hellebækvej for Iskulebakken. Langebjerg og Iskulebakken dannede østgrænsen for 4 store parceller af Helsingørs markjorder, men selve den partielt stejle skrænt har næppe været benyttet til andet end høslæt.⁴ Iskulebakken havde sit navn efter den iskule, Frederik den Anden havde ladet indrette i passende nærhed af Lundehave, og den lå i modsætning til jorderne ved Langebjerg hen som fælled, hvor borgerne havde ret til at lade deres køer græsse; noget der normalt fandt sted på byens overdrev længere ude.⁵ Lige bortset fra Iskulebakken og måske enkelte andre lokaliteter, var størsteparten af Helsingørs markjorder, som noget karakteristisk for denne sundtoldsby, ejet af byens driftige forretningsmænd, der tillige ejede mange af de store gårde i Tikøb Sogn. De drev gårdene som lystgårde og deltog ikke selv i driften. For dem var gårdene en god investering og et passende landsted, når de ville væk fra den trange sundtoldsby.⁶ De ubebyggede og forholdsvis øde markjorder var her langs kystskrænten en populær

I 1825 udførte industrihistorikeren og amatørmaleren O.J. Rawert denne akvarel af Marienlyst set fra Marienlyst Allé, der dengang ansås for en del af Hammermøllevejen eller Gammel Hellebækvej. Det er spændende, at Rawert har valgt at placere sig udenfor Marienlysts have og ladet den prægtige bygning fortabe sig i den utæmmede bevoksning og landlige idyl. Man fornemmer virkelig, hvor langt væk fra byen Marienlyst dengang har ligget. Ikke underligt, at man dengang følte, at det kongelige bygningsværk fortjente en mere værdig entré end denne gemene markvej, der blot snoede sig op over bakken til Hellebæk.

smuglerrute, idet mindre lovlydige borgere narrede tolderne ved byens porte i forsøget på at smugle klædevarer, vin og oversøiske sager til byen via skovene og markerne og ned til området omkring den gamle reberbane.⁷ Det har måske været en del af forklaringen på, at byen i flere år afsatte 10 rigsdaler om året for opsyn med vejen til Marienlyst.⁸

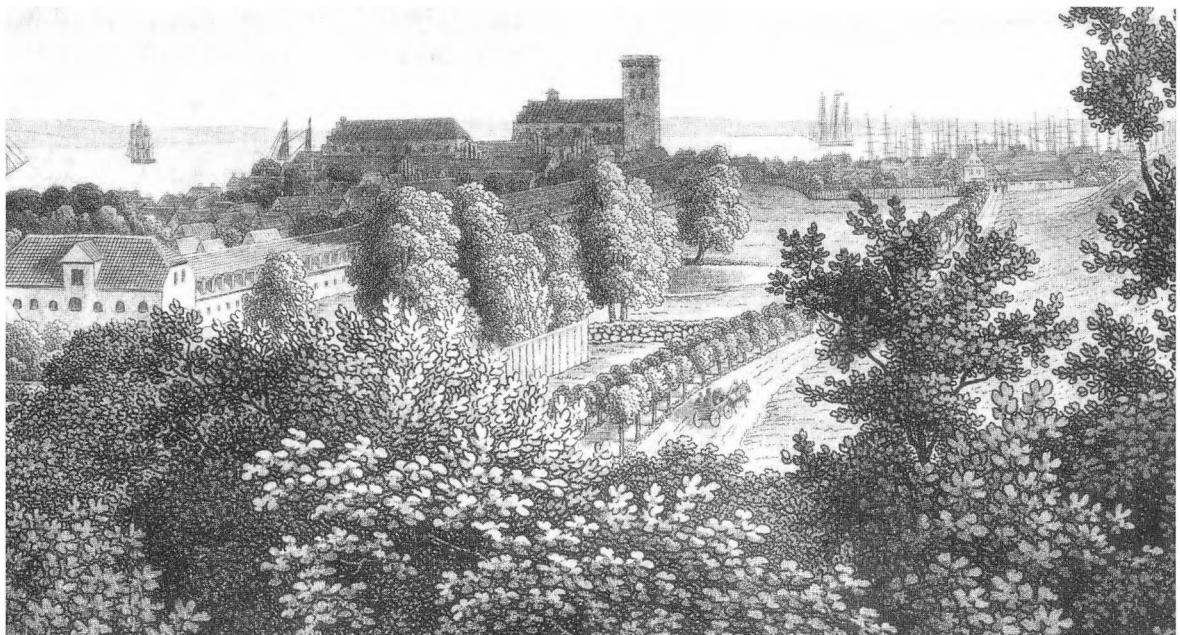
Den ny vej skulle have en ensartet bredde af 10 alen og forsynes med sidegrøfter af 2 alens

bredder til afledning af vandet - det var jo længe før kloakeringens tid. Desuden ville man supplere vejbanen med en 6 alen bred gangsti, der skulle bygges op af kampesten og jord, til hvilken det gamle stengærde kunne være en god leverandør. En væsentlig del af projektet var beplantningen af den ny allé med træer, så den »ikke alleene vil blive til Zir for Byen, men og afgive en behagelig Adgang til Marienlyst Hauge«.⁹

Vejanlægget krævede, for at blive som ønsket, en bid af reberbanens jord, og efter at denne var blevet skænket byen ved kongelig resolution af 22. november 1826, kunne arbejdet sættes i gang i sensommeren 1827.¹⁰ Hertil entrerede man med nogle af omegnens bønder. Fra Rørtang kom Svend Mortensen, Peter Nielsen og Niels Sørensen, der tillige med Hans Jørgensen fra Plejelt havde påtaget sig at omlægge vejen for 3 rigsdaler pr. favn, ialt 780 rb., noget dyrere end man havde regnet med.¹¹ Til gengæld vidste man at de pågældende folk »alle ere solide og altid har vist sig tro i deres Arbejde for Byen«.¹² De kan dog næppe have været de eneste om det store arbejde, men har måske fun-

geret som en slags sjakformænd.¹³ Vejen og gangstien fik en god, jævn overflade ved påkørsel af strandgrus fra strandene ved Lappen og Grønnehave, hvor det krævedes at der »imellem det Grus, som paaføres Veien, ikke findes Steen over et Hønse Ægs Størrelse«.¹⁴

Sidste del af arbejdet var beplantningen med allétræer, hvor man i første omgang satte en række, sandsynligvis kastanietræer, på hver side af gangstien. Det færdige arbejde kan ses på det herunder gengivne udsnit af en akvatinte fra omkring 1835 visende samme udsigt over byen, som S.L. Lange i sin tid havde skildret. Denne gang var det juristen og kobberstikkeren Søren H. Petersen, der havde begivet sig op på samme udsigtspunkt og ladet den smukke allé få en fremtrædende rolle i kompositionen. De unge træer står sirligt på hver side af gangstien langs kørebanen og trækker en markant linie gennem denne endnu ubebyggede udkant af byen. Naturligt ville det være, at alléen fik endnu en række træer, nemlig på den anden side af kørebanen op mod skrænten, og det havde man da også besluttet allerede ved projekteringen i 1827, men trærækken, der kom til at bestå af ka-

stanietræer, er nok først plantet omkring 1842-52.¹⁵ Vi kan ikke med sikkerhed sige, hvilket år, men de nyplantede træer kan ses på endnu et bidrag til udsigten fra balkonen, nemlig i form af Johan F. Møllers maleri fra omkring 1855, der hænger på Helsingør Bymuseum. På maleriet, af hvilket er vist det relevante udsnit herover, ses tydeligt, at den tredje række træer er ganske ung i forhold til de to rækker langs gangstien.

Langt om længe havde Marienlyst fået en adgangsvej fra Helsingør, som var det kongelige lystanlæg værdig. Og byens borgere nød den smukke allé, ikke mindst da Marienlyst i 1851 var blevet folkeeje og dermed et naturligt mål for spadsereturen. Der blev endnu mere at gå efter, da den foretagsomme vekselerer J.S. Nathanson lejede Marienlyst af Kommunen for den 1. juni 1858 at kunne slå dørene op til »Marienlyst Kuur- og Søbadeanstalt«. Omgivelserne var nemlig de helt rigtige for tidens kur-

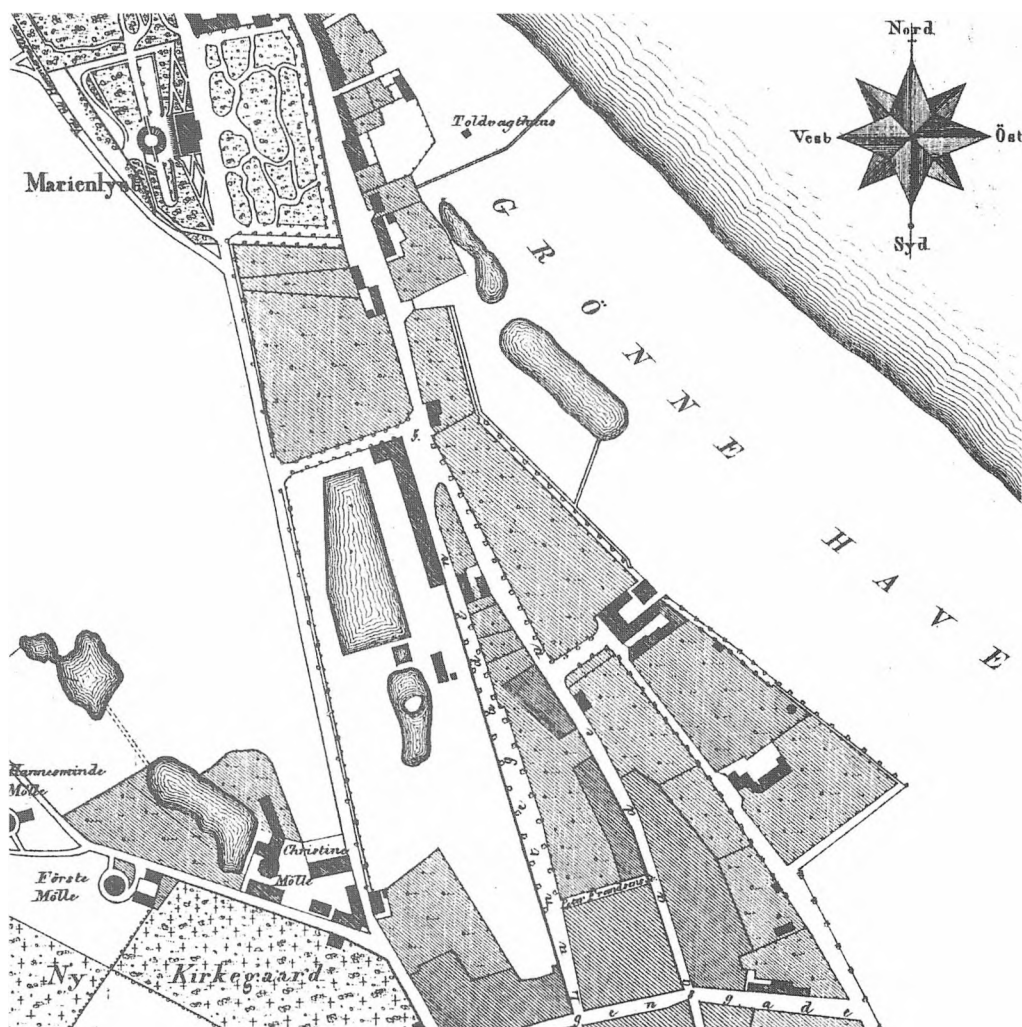
søgende gæster. Den stejle kystskrænt kunne med lidt god vilje gøre det ud for Harzens skovklædte bjerge, og Rakkerrendens sprudlende bæk med kildevæld leverede den nødvendige helsedrik. Der var lagt op til det helt store turist-boom. Hertil måtte Helsingørs berømmelse som Hamlets by udnyttes, og Nathanson omdøbte Rakkerrendens gamle kilde til formålet. Den hed nemlig oprindelig Marie Kilde efter Frederik den Femtes dronning Juliane Marie, der også havde lagt navn til Marienlyst, men nu skulle den hedde Ophelia Kilde, og i den lille dam foran kilden anlagdes en ø, der med sit senere navn »Hjerteøen« antydede målet for helsingoranernes udflugter. Og Hamlet. Ja, han fik sin nyanlagte grav bag muren til Marienlysts have, hvor turisterne mod betaling af entré kunne bese berømthedens sidste hvilested. Alle kneb gjaldt og selv Sarah Bernhard hoppede med på spøgen, omend med en velbegrundet skepsis.

Fremmede gæster blandede sig med byens borgere, og endemålet for turen ad alléen fra byen til Marienlyst blev rykket helt ud til glasværket på Godthaab Strandmark, det nuværende Højstrup. Den videre promenade gik nemlig ad Julebækstien langs kystskrænten via Ophelia Kilde derud; ja man kunne, som stiens navn antyder, fortsætte helt til Julebæk. Det var dog primært ved Pinse, man dristede sig så langt. Nathanson udgav ligefrem smukke lithografier med betegnelsen »Souvenir de Marienlyst«, der kunne skabe interesse for området. Ak ja! I dag

er Julebækstien med Ophelia Kilde ligeså oplejet som Marienlyst Allé.

Selv om den træbevoksede allé stod helt færdig og nyplantet omkring 1828, havde den besynderligt nok ikke noget officielt navn de første mange årtier. Så sent som i 1874 kaldtes den blot »Veien fra Nygade til Marienlyst«, og det er tilsyneladende først ved opførelsen af den nuværende Byskoles bygninger i 1885, at navnet »Marienlyst-Alléen« anvendes.¹⁶ I 1887 og herefter ses navnet anvendt konsekvent, omend enkelte helsingoranere stadig kaldte strækning

På dette udsnit af et kort over Helsingør fra 1852 er Marienlyst Allé tydeligt angivet med en række træer på hver side af gangstien og endnu ingen træer i den vestlige side af kørebanen. Claessensvej og Lundegade derimod har træer på hver side af kørebanen, medens den nordlige ende af St. Annagade kun har én række træer. Man må derfor tro, at korttegneren har angivet sine træsymbole temmelig præcist og dermed regne med, at den vestlige træække er plantet efter 1852. (Kort udgivet og graveret af T.W. Jantzen 1852. Rigsarkivet).

gen langs Marienlysts gamle køkkenhave, der nu var gartneri, for Gl. Hellebækvej. I 1902 blev man i byrådet enige om, at den smukke træbeplantede og flittigt benyttede gangsti langs Marienlyst Allé ikke skulle ende durk i muren til Marienlysts parterrehave, hvilket hidtil havde betydet, at fodgængerne skulle ud på kørebanen for at passere murens store indkørselsport til haven. Dengang fortsatte Marienlyst Allé nemlig i princippet gennem haven forbi slottet, hvorfor der også på denne strækning var anlagt en gangsti langs kørebanen, omend denne af gode grunde ikke var prydet med træer. Man ville lave en mindre port i muren ved siden af den store, hvilket krævede fældning af det århundredgamle egetræ, der stod tæt opad muren. Det kunne et flertal i byrådet heldigvis ikke gå med til, hvorfor man måtte lave den nuværende ganske smalle åbning, der tilgodeså alle parter.¹⁷ Det blev da også vellykket, og promenaden endnu mere populær. I 1935 erindrede gårdejer Christian Hansen, der boede i »Ørnholm« ved

Gurre, hvorledes Marienlyst Allé var, da han var ung: »Gangen i Marienlyst Allé var dengang en yndet Promenade for Byens ældre Borgere. Det var almindeligt, naar Vejret tillod det, at gaa en Tur til Hjertøen eller til Glasværket hver Eftermiddag. Gangen var velholdt, men de nuværende Allétræer var kun smaa og gav kun lidt Skygge. Vejen var derimod i daarlig Forfatning. Det var om Vinteren kun et par Hjulspor fuld af dybe Huller. Paa begge Sider var dybe Grøfter fulde af Vand. Om Foraaret blev de største Huller fyldt med Strandgrus, men naar Sommeren kom, blev det en støvet Vej til stor Géne for Fodgængerne«.¹⁸

I 1880 havde ejeren af Christine Mølle på Møllebakken, Emil Wibroe købt markjorderne langs Esrumvej og Marienlyst Allé med henblik på udstykning af disse. Flere og flere af byens borgere ønskede nemlig at flytte ud fra den trange by og bosætte sig i eget hus med have, lys og luft, og denne tendens ville Wibroe udnytte. Umiddelbart skulle man tro, at det var byens

velhavende købmænd og håndværksmestre, der flyttede ud til de mere landlige og rummelige forhold, men det var ingenlunde tilfældet. Det var derimod jævne folk, der ønskede at blive ejendomsbesiddere og bygge eget hus. For at kunne financiere dette, byggede de forholdsvis stort og lejede derefter en eller flere etager og værelser ud til deres medborgere. Marienlyst Allé er et typisk og ganske interessant eksempel på resultatet af denne boligmæssige udvikling. Den 30. april 1887 fik møller Wibroe Indenrigsministeriets tilladelse til udstykning af de første grunde langs Marienlyst Allé. Købere var overlærer Schmidt (nuv. nr. 9), lærer Carl Christian Friis (nr. 11), gartner Lars Peter Jensen (nr. 13-15), detailhandler S. Schjøtt (nr. 17a) og arbejdsmand på Værftet Jens Peter V. Hansen (nr. 33). Året efter udstykkedes nr. 29 med skibstømrer J. Rasmussen som køber, og i 1889 købte gartner Hans Chr. Jensen nr. 33b. I 1890 gjaldt det numrene 21, 23, 25 og 27, der købtes af henholdsvis musiker Thorvald G.

Man skulle tro, at det er møller Wiibroe selv, der har bestilt dette prægtige panoramafotografi, da det viser forvandlingen af hans markjorder langs Marienlyst Allé til villakvarter. Fotografen har stået på Iskulebakken omkring 1889-90, og bestræbt sig på at vise en by i fuld udvikling. De grunde, Wiibroe fik lov at udstykke og sælge i 1887-88, er allerede bebygget. Yderst til venstre ses således nr. 33 (matr. nr. 54b), der blev opført i 1887 på en stor grund, der også omfattede den nuværende matr. 54e (nr.31), og huset ud for det store hvide nyopførte garnisonssygehus (nuværende skatteforvaltning) er nr. 29, der opførtes året efter. I den anden ende af alléen ses tagene af de 3 i 1887 opførte huse nr. 9-13, og yderst til højre ses Wiibroes egen Christine Mølle, der lå ved Møllebakken. I baggrunden ses også Friskolen ved Marienlyst Allé, der stod færdig i juli 1886, og bag den anes Borger-skolen ved Lundegade, der kunne tages i brug et par måneder senere. (Helsingør Kommunes Museer S 540)

Norlin, jernskibsbygger Lars Hansen, kedelsmed Edvard Nielsen og sergeant, senere over- og stabssergeant på Kronborg Jens Larsen.¹⁹

I 1891 havde Wiibroe fået Kommunens tilladelse til at anlægge en vej ned over sine jorder,

som skulle forbinde Esrumvej og Marienlyst Allé og give adgang til endnu flere udstykninger.²⁰ Vejen, der af rent praktiske grunde kaldtes »Marienlyst Parcelvej«, blev i 1898 officielt benævnt »Marienlyst Sideallé« og overtaget af Kommunen i 1916.²¹ Senere fik den sit nuværende navn Ørebakken.²²

Villaerne, der opførtes langs Marienlyst Allé og den nedre del af Ørebakken i årene 1887-91 eksisterer stadig, og nogle er endda overordentlig velbevarede. De står som et typisk eksempel på den tids byggeri med deres røde, glatstrøgne mursten og det grå skifertag med udhæng i gavlen hvilende på gennemstukne bjælker med diamantformede endestykker. Med undtagelse af

Villaerne langs Marienlyst Allé var godt byggeri og typiske for tiden. Her ses nr. 33 b, der lå lidt tilbagetrukket fra alléen og dermed havde plads til en forhave. (Helsingør Kommunes Museer).

nr. 9, 11 og 13 har de alle gavlkvist varierende i bredde fra 1 til 3 fag vinduer. Kigger man nærmere efter, er der mange håndværksmæssigt smukke detaljer på disse huse. Kvistene og gavlene er ofte afsluttet af en brandstang, også kaldet husbrand. Disse let tilspidsede stager, ofte fint udskårne og med udspring i gavlspidens trægitterværk, skulle værne huset mod lynnedslag og brand, en skik, der går tilbage til mid-

delalderen og snarere er baseret på tradition end på funktionalisme. Karakteristisk er også de herlige verandaer i orientalsk stil, som er bevaret på villaerne nr. 25, 27 og 29. Med sådanne verandaer blev det gode gamle fritliggende lysthus pludselig en del af villaen, og her har husejeren nok haft et fortrin for sine lejere. Det var også almindelig praksis dengang, at navngive villaerne. På Marienlyst Allé kan navnene Søbyhus (nr. 19), Castonnia (nr. 21), Freja (nr. 23), Svea (nr. 25), Vivo (nr. 26) og Dana (nr. 27) stadig læses på façaderne, medens Edgar, Ronan (nr. 17a), Elnas Minde, Roseta (nr. 5) og mange flere af alléens husnavne er forsvundet i tidens løb. Navnene fungerede som mere præcise adresser i tiden inden de husnumre, som man allerede i 1878 havde indført for bygrundenes ejendomme, blev videreført til mark- og overdrevsjordernes ejendomme omkring 1930.²³ Som i alle villakvarterer i byen, havde også Ma-

rienlyst Allé sin egen købmand, nemlig i nr. 23, villa »Freja« på hjørnet af alléen og Ørebakken med Michael G. N. Mathiasen som butikdens første indehaver. Jeg husker selv den sidste købmand Sv. E. Jensen, en tynd, mørkhåret mand, der havde overtaget forretningen i 1945 fra O. Hansen og engang var så barmhjertig at lade min mor skyldte ham 1 øre. Vi handlede nu mest hos købmand Allan Andersen og hans kone i en fjern egn af vor lille verden, nemlig på hjørnet af Nygade og Kongensgade, i hvert fald, når min mor havde ærinder i byen. Ellers var der Tage Andersen nede på Lappen i konkur-

Marienlyst Allés nordlige ende med Marienlyst i baggrunden fotograferet en herlig vinterdag omkring 1910. Billedet er vejhistorisk ganske interessant, idet det viser den vestlige række træer, hvoraf der allerede mangler nogle, og de tilbageblevne synes at være passet dårligt. (Fotograferet af Rudolf Jørgensen).

Dette fotografi viser Marienlyst Allé med de nye elmaster, og mellem disse kan man ane de nyplantede lindetræer. Billedet viser alléens nordlige ende, og i forgrunden til venstre ses Ørebakken, der dengang hed Marienlyst Sideallé. Grøften i alléens vestlige side ses tydeligt på dette foto. I dag er der fortov, og skråningerne op til havernes hække er erstattet af betonmure. (Udateret postkort, ca. 1915).

rencedygtig nærhed af vort hjem, og han delte fortov med et kødudsalg og et ismejeri.

I første omgang fik Marienlyst Allés vestlige træække lov at blive stående trods villabyggeriet, da Kommunen stadig betragtede de gamle kastanietræer som en vigtig del af alléens fysiognomi, men det var bestemt ikke alle grundejere, der delte Kommunens glæde ved disse vækster. De foretrak nemlig et fortov langs hele den vestlige side af Marienlyst Allé, således at man undgik at træde lige ud på kørebanen med fare for at blive kørt ned af en cyklist. Helt

nemt var det heller ikke for grundejerne blot at komme ned på alléen, da denne stadig var forsynet med en dyb grøft langs den vestlige side af kørebanen, som det ses af fotografiet herover.

Grundejerne fremlagde i februar 1908 deres ønske for byrådet, der selv sagt ikke just var begejstret for forslaget. Anlægget af et sådant 700 alen langt fortov ville ikke alene kræve rydning af vejtræerne, men også tilkastning af grøften langs kørebanen og det makadamiserede fortov afgrænset mod kørebanen af kantsten. Hertil kom den jævnlige afvanding mod støv; alt i alt en efter datidens forhold anseelig udgift på ca. 2700 kr. Denne udgift ønskede byrådet ikke at bekoste, da man anså den oprindelige sti på østsiden af alléen for fuldt tilstrækkelig. De gamle kastanietræer på begge sider af denne makadamiserede sti havde jo vokset sig store, og de gav den fornødne skygge til glæde for de spadserende. Nu var trottoiranlæg, som man gerne kaldte fortovene dengang, noget man ønskede

langs alle vejene på markjorderne, og gerne i begge sider af kørebanen, hvorfor byrådet var villig til at slå en handel af. Hvis grundejerne, der havde den primære interesse i fortovet, ville betale halvdelen af udgiften beregnet efter hver ejendoms façadelængde og med mulighed for afbetaling, kunne de få deres ønske opfyldt. 24 Grundejerne blev indkaldt til et møde med Kommunen, og her viste det sig, at flere nu havde ændret holdning til sagen. For grundejerne i den nordlige ende af alléen var et fortov bestemt ikke ønskeligt, hvis Kommunen senere agtede at gøre dette til en cyklesti »for at bortlede Cyklekørslen fra den østlige Gangstis Nærhed«. Andre grundejere mente at et fortov ville forstyrre »Freden for Ejendommene«. Alle var til gengæld enige om, at det ville stride mod almindelig praksis, hvis de selv skulle bidrage økonomisk til et fortov langs offentlig vej. Byrådet holdt imidlertid stædigt fast på sin beslutning, og fortovet blev derfor ikke til noget i første omgang.²⁵

Da Helsingør i 1911 blev elektrificeret, skulle gader og veje forsynes med »Luftledninger af blanke Kobbertraade, der udspændes paa langs ad Gaderne« og det blev en trussel mod byens vejtræer.²⁶ Marienlyst Allés vestlige træække klarede imidlertid også i denne omgang skærene, da Kommunen fortsat ønskede at værne om træerne. Man var dog enige om, at de gamle kastanietræer ikke kunne tåle en beskæring til den krævede maksimalhøjde af 5 meter, hvorfor disse blev fældet og erstattet med unge og langt mere hårdføre lindetræer.²⁷

I 1913 besluttede byrådet sig for at lade gangstierne på Lappen, Marienlyst Allé og I.L. Tvedesvej forbedre ved udlægning af betonfliser fra A/S Cementvare og Rørvævsfabrikken »Helsingør«. Det var en bekostelig affære, da fliserne kostede 75 øre stykket, hvilket betød en udgift på ialt 6040 kr.²⁸ Fortovsfliserne er sikkert udskiftet en gang eller to siden da, men stadig finder man her det »klassiske« Helsingørfortov bestående af meget store fliser delt af en række chaussésten i midten og grusbelagte rabatter.

Med anlæggelsen af fortovet i den vestlige side af Marienlyst Allé i 1930-40'erne, begyndte alléens deroute. I den forbindelse måtte lindetræerne nemlig lade livet, og de græsklædte skråninger op til nordendens villahaver måtte afgraves og erstattes af de stadig eksisterende, noget triste betonmure. Østsidens gamle træer ønskede ingen at røre ved, men for hver gang, man udbedrede kørebanens befæstning ved tilførsel af nyt grus og skærver, blev niveauet trods efterfølgende tromling hævet betragteligt. Med denne komprimerede og stadig tykkere belægning, blev det til en langsommelig proces for vand og næringsstoffer at nå ned til træernes rødder, og det blev naturligvis ikke bedre af den senere asfaltering og kloakering af alle byens veje. I 1970'erne gjorde landskabsarkitekten Frank Pettersson opmærksom på, hvor væsentlig en rolle træerne spiller i bymiljøet, og hvor vigtigt det var at sikre kontinuiteten ved i god tid at planlægge udskiftning med nye træer. Marienlyst Allés træer betragtede han som bevaringsværdige, og på strækningen langs Reberbaneparken, hvor træerne var »belemret med en meters opfyldning«, anbefalede han at bedre forholdet for de »værdifulde vrage« ved tilførsel ny og bedre jord omkring rødderne, et arbejde der vist nok blev iværksat.²⁹ Man udskiftede imidlertid, som indledningsvis nævnt, ikke de udgåede træer, og de eksisterende gamle træer er for manges vedkommende rene ruiner, hvorfor alléen i dag er præget af en ganske uharmonisk og ukomplet træække. På strækningen foran Byskolen tog en gruppe forældre til skolens elever i 1999 selv et prisværdigt initiativ til en forskønnelse af alléen ved at lade plante 24 nye træer, der skulle erstatte den triste række af pæle foran skolen. Blot havde de ikke tænkt på, at hærværksfolk gjorde adskillige vellykkede forsøg på at knække de unge, alt for tynde træer. Det er nu ikke fordi den slags meningsløse hærværk alene er vor tids fænomen. Historien gentager sig jo som bekendt, og allerede amtsforvalteren på Kronborg Hans Rostgaard oplevede i foråret 1682 et sådant hærværk, da han havde forskønnet den tidligere omtale Kongevej ved

at lade plante vejtræer på strækningen mellem Nyrup Hegn og Lundehave, »men nu kand samme Træer icke til Fremvekst nyde Fred for skal-kachtiige Mennisker«. ³⁰ Derfor ville han forsyne vejen med de bomme, den oprindelig havde haft, for at hindre uvedkommende færdsel på denne. Så let løses problemerne just ikke på Marienlyst Allé. Vi må blot vente tålmodigt på at politikerne vil lade det nok så berømmede Marienlyst Slot få sin prægtige allé tilbage.

Noter og kildehenvisninger

1 Helsingør Avis 23. januar 1933. Ialt 156 blev behandlet ved plombering af rådhuset.

I dag er der plantet nye unge træer foran Byskolen, men deres opvækst er stærkt truet af hyppigt hærværk. Man må dog håbe, at træerne med tiden får fred til at vokse sig store, så strækningen atter kommer til at se ud, som vist på dette fotografi fra omkring 1915.

2 Iskiosken blev i mange år drevet af aldersrentenyder Alexander Johansen, der boede i stiftelsen på Gurrevej. Han var dårligt gående, oftest klædt i kakifarvet købmandsjakke og kasket og kendt for at være noget uhygiegnisk. Også hans hustru arbejdede med i kiosken. Omkring 1948 overtog tømrer Ernst Larsen og hans hustru Marie iskiosken, og de havde den indtil omkring 1955. Også datteren Ellen hjalp til i kiosken. Venligst meddelt forf. af Ellen Staal, Damhusvej 12, Helsingør. Kronborg Fløde Is blev lanceret i 1930'erne og op mod 20 iskiosker fandt efterhånden deres plads forskellige steder i byen. Kiosken i Marienlyst Allé var bygget i 1930'erne af snedkermester C.A. Christensen, der lavede alt arbejde for Kronborg Fløde Is.

- 3 Knud Klem: Jean Jacob Claessen i: Handels- og Søfartsmuseets aarbog 1958, s. 151 ff.
- 4 Parcellerne betegnedes efter 1810 for matr. nr. 54 nærmest Marienlyst; herefter fulgte 49, 48 og 46. Før den tid havde de jordebogsnumrene 80 (54), 4a (46), 5 (48) og 6 (49).
- 5 Laurits Pedersen: Helsingør i Sundtoldstiden, bd. 1, s. 103. I 1760 ved ingen hvem, der ejer Iskulebakken. Grev Moltke påstod, at den hørte til Marienlyst, og det kan dokumenteres, at gartneren ved Kongens Have plejer at lade sin ko græsse der. Byen hævder imidlertid at det er fælled, hvor alle borgere kan lade deres kvæg græsse, såvel at grave ler og sand.
- 6 Ejer af matr. nr. 54 var før 1809 Helsingør By, medens matr. nr. 48 og 49 har haft en lang række forskellige ejere tilbage til begyndelsen af 1700-årene. Fra omkring 1812 har alle tre ejendomme samme ejere:

1812: Oberst v. Nægler

1838: Skibsklarer George Francis Wright

1845: Møller, major Rasmus Hansen

1872: Pensioneret kaptajn Oluf Fischer Høst

1878: Enkefruen Karen Marie Høst

1880: Møller Emil Wibroe.

Matrikel nr. 46, hvor Christine Mølle og Mølledammen lå, har været udstykket i mange lodder og dermed haft en lang række ejere gennem tiderne. Her kan nævnes brygger og brænder Pflock, købmand J. D. Belfour, brygger Carl Adolph Galschiøt, møller Rasmus Hansen og møller Emil Wibroe. Spændende, selv om det ikke har noget med Marienlyst Allé at gøre, er det, at Pflock i 1794 af ejendommen solgte Mølledammen og en mindre dam samt St. Hans Kilde til Belfour. Jernstøberne C.W. Møller og L. Th. Kierulff køber en del af nr. 46 af Rasmus Hansen i 1848 og anlægger deres jernstøberi på hjørnet af Marienlyst Allé og Møllebakken.

(Helsingør Byhistoriske Arkiv: Realregister til Helsingørs Pantebøger og Jordeiendomme, protokol nr. 587. Laurits Pedersens Arkiv smst: Helsingør Byes Hartkornregister. LPA 71).

- 7 M. Galschiøt: Helsingør omkring Midten af forrige Aarhundrede, København 1921, side 153.
- 8 Helsingørs kærnerregnskab for årene 1841-1845. Beløbet var i 1845, det sidste år tilsynet med alléen figurerer som post i regnskabet, forhøjet til 15 rdl. Det synes ikke, som om dette tilsyn har været besluttet i byrådet jfr. uddragene af Helsingør Byråds Forhandlinger, hvorfor det kan have haft andet formål end det foreslåede
- 9 Landsarkivet: Helsingør Raadstue; Eligerede Borgere, udgaaede Breve. Brev af 8. september 1825.
- 10 Uddrag af Helsingør Kommunalbestyrelses Forhandlinger. Møde den 9. marts 1854
- 11 Svend Mortensen ejede Hasselgaard og Niels Sørensen ejede Kjeldsberggaard, som brændte 1865 (Lars Bjørn Madsen: Landstedet Eriksholm. 1996).
- 12 LA: Eligerede Borgere, udgaaende Breve, brev af 16. august 1827.
- 13 Det kræver gennemgang af regnskaberne (Kærnerregnsk. og

magistratsregnsk. på LA) for at få svar på dette.

- 14 LA: Eligerede Borgere, udgaaende Breve, brev af 16. august 1827 med conditioner for arbejdet.

- 15 Landsarkivet: I Conditionerne dateret 16. august 1827 står der: »Da Veien og Gangstien er bestemt at beplantes med Allétræer....«, hvilket må betyde ialt 3 rækker træer, selv om kun gangstien i første omgang fik træerne.

På to kort over Helsingør fra 1845 og 1852 (gengivet side 69) ses alléen beplantet med 2 rækker træer, nemlig på begge sider af gangstien, medens trærækken ud mod skrænten ikke findes. Kortene udmærker sig ved at markere alle allébeplantninger i byen, og for de fleste alléers vedkommende er de forsynet med den normale række træer på hver side af vejbanen. Det gælder eksempelvis Lundegade, Kronborgalléen og forløberen for den senere Grønnehavevej, mens den nuværende Allégade og den sidste ende af St. Annagade kun har en enkelt række træer. Man må derfor tro, at korttegnerens træsignaturer ikke er tilfældigt placeret, og at den tredje række træer således er kommet til efter 1852. I Helsingørs kærnerregnskaber (fra 1839 findes trykte uddrag i Helsingør Byhistoriske Arkiv) rører vejvæsenets udgiftspost »Træplantning« ikke hvilken vej eller hvilke veje, der er tale om, men for perioden 1842-1865 er udgiften til træplantning sjældent over 20-30 rigsbankdaler. Kun for året 1842 er udgiften 939 rbd., men her er posten betegnet som »Reparationer og Træplantning paa Byens Veie« og må derfor omfatte meget andet end træplantning. Den absolut største udgift til træplantning i nævnte periode figurerer i regnskabet for 1843, hvor der anføres 110 rbd., hvorfor 1842 kunne være det mulige år for plantningen af den tredje række træer, men det passer jo ikke med kortene. Man må derfor tro, at Kommunens køb af Marienlyst i 1851 har givet anledning til plantning af den manglende træække, og kærnerregnskaberne kan da også med lidt god vilje støtte denne antagelse, idet disse for perioden 1849-1865 kun eet enkelt år har træplantning med på vejvæsenets udgiftsposter, nemlig 1852! Dette år anføres en udgift på 37 rbd. til træplantning, der i så fald skulle være nok til at dække plantning af så mange træer, med mindre der er trukket lidt på den særskilte Marienlystkonto, der undtagelsesvis udviser en udgift dette år på 56 rbd. til træplantning.

- 16 Beslutningen om det ny navn synes ikke at være behandlet i byrådet, jfr. Uddrag af Helsingør Byråds Forh.

- 17 Uddrag af Helsingør Byråds Forhandlinger, 15. Maj 1902.

- 18 Chr. Hansens artikelserie »Minder udenfor Helsingør«; her uddrag fra artikel i Nordsjælland 21. oktober 1935. I 1870 foreslog jernstøber Kierulff, der havde sin virksomhed på Hjørnet af Marienlyst Allé og Møllebakken, at Marienlyst Allé skulle holdes fri for støv i sommermånederne, men forslaget, der blev forelagt byrådet, forkastedes. (Uddrag af Helsingør Byråds Forhandlinger 1870, s. 27,31).

- 19 Helsingør Byhistoriske Arkiv: Helsingør Bygningskommissions journal, div. sager: 15/1887, 19/1887, 21/1887, 44/1887, 31/1888, 12/1889, 10/1890, 22/1890, 58/1890, 63/1890, 21 og 34/1891, 46/1891, 47/1891, 31/1893, 25 og 37/1894, 67/1897, 33/1899 m.fl. Valglisterne for perioden (Helsingør Byhistoriske Arkiv) giver oplysninger om såvel ejerne som lejerne.

- 20 Helsingør Byhistoriske Arkiv: Forhandlingsprotokol og Copi-

bog for Brolægnings- og Veiudvalget 1883-1894. Henvendelse til Bygningskommissionen 28. april 1891. Helsingør Bygningskommissions journal 1889-1895 udviser for 1891 adskillige ansøgninger om byggerier (Journ. Nr. 19/1891, 21/1891, 25/1891, 26/1891, 46/1891, 47/1891, 67/1897, 1899/30, 1901/74.)

- 21 Helsingør Bygningskommission: Journal 1897/67. Uddrag af Helsingør Byraads Forhandlinger, 21. dec. 1916.
- 22 I vejviseren for 1903-05 kaldes den stadig Marienlyst Sideallé.
- 23 Uddrag af Helsingør Byraads Forhandlinger 1878, s. 40 f.
- 24 Uddrag af Helsingør Byraads Forhandlinger, 21. maj og 4. juni 1908.
- 25 Helsingør Byhistoriske Arkiv: Protokol for Brolægnings- og Vejvæsenet 1906-1914 (protokol nr. 2381).
- 26 Anne Majken Snerup Rud og Poul Korse: Glimt af Elværkets historie, Helsingør 1986.
- 27 Uddrag af Helsingør Byraads Forhandlinger, 15. dec. 1910.
- 28 Helsingør Byhistoriske Arkiv: Brolægnings- og Vejvæsenet, journalsager 1906-1914, protokol nr. 2381. Helsingør Kommunes Regnskab 1913-14, Helsingør 1917.
- 29 Frank Pettersson: Tanker om træer. Hæfte udarbejdet i samarbejde med Stads- og Havneingeniørens kontor og udgivet af Kommunen i marts 1975.
- 30 Lars Bjørn Madsen: »Lysthuszitt wdi Lundehaffue«; Marienlyst Slot, København.

Reberbaneparken er stadig en af Marienlyst Allés store herligheder. Her er Reberbanens Vænge fotograferet i 1887, hvor man ser to af de oprindelig 4 damme. Fotografen har stået omtrent, hvor nu biblioteket er bygget. (Helsingør Kommunes Museer).

Kuranstalten Montebello

- erindringer om et sted, jeg har kendt engang for længe siden

af Jørn Møller

I året 1919 blev jeg født i Godthaab, ikke på Grønland, men på Gurvej i huset Godthaab, på den første bakke efter Montebello. Da min far, der var bademester på Montebello, imidlertid fik tilbudt en lejlighed på Kuranstalten, boede jeg de første ti år af mit liv på første sal i den bygning, hvor badeafdelingerne lå.

Det tidligste, jeg tydeligt husker, var min sengetid. Når jeg stod på en skammel ved vinduet og så ud over frugthaverne og engene foran vestskoven, kunne jeg høre kirkeklokkerne langt væk ringe solen ned og en fjern hundegøen fra gårdene et sted derude bag de store træer. Når min mor havde slukket lyset, og jeg lå i min seng, var jeg altid lidt bange for at komme til at se Kongen, for min far havde fortalt, at vores konge, Kong Christian, var så høj, at han kunne stå nede på græsplænen og kigge ind ad vinduet til mig. Som årene gik, blev jeg dog klar over, at det var en grov overdrivelse. Fra vores lejlighed førte en gang frem til tårntrappen, og min far tog mig ofte med op ad de mange trappe-trin, hvor også værk og lodder til det store ur sad. Og når man helt oppe fik skubbet døren op, kunne man gå rundt langs rækværket med et vældigt udsyn til alle sider.

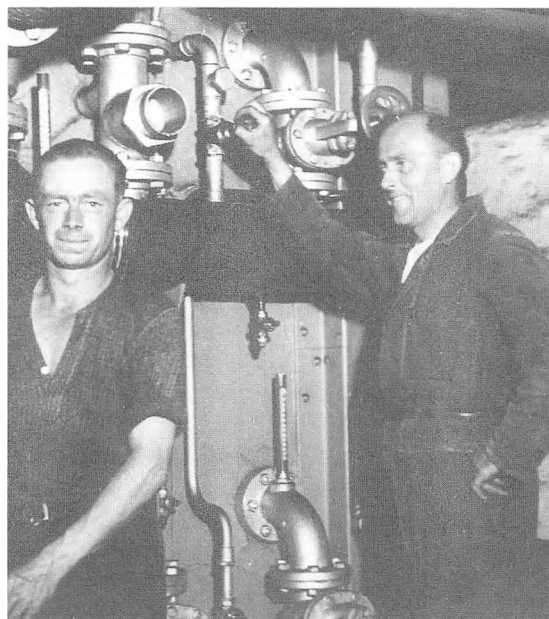
Sankt Hans aftener gik vi tit op for at se bål, og efter voldsomme tordenvejr ville min far altid se efter, om der var brande. De aftener kunne vi se ugerne, der sad rundt på de høje skorstene, og vi hørte dem tude.

Nu voksede jeg jo til og med den klare instruks, at jeg holdt mig væk fra søer og mose, begyndte jeg at udforske de store omgivelser og de mennesker, der virkede her. Jeg fik venner, voksne, den bedste var varmemesteren.

Varmemesteren

Når jeg blev sluppet ud om morgenen af min mor, var mit første ærinde at hilse på min allerbedste ven, varmemester Andersen. Det var en stor, alvorlig, nogen mente bister mand i blåt arbejdstøj, som sørgede for, at alt i huset fungerede: vand og varme, men også utallige småting. Han var Montebellos altnuligmand, hvad han i øvrigt var grundigt træt af. Hvis ting ikke virkede, så tog man hustelefonen og ringede til fy-

Varmemester Andersen er her fotograferet sammen med fyrbøderen i fyrrummet (Mogens Rud fot. Privateje).

ret, hvor man fik en modvillig Andersen i røret, og der var altid noget, der dryppede i det store hus.

Når han i sit værksted sammen med sin fyrbøder var i gang med at reparere et eller andet, stoppede han op så snart jeg viste mig og sang en af de grusomme smædesange om mig, som han digtede, og som vi grinede meget af. Så begav jeg mig på en uhyre farlig vej gennem selve fyrrummet. Det foregik ad en tremmebro af jern. Dybt under mig lå de store varmtvandsbeholdere og selve fyret, og på en jernskinne over mig kunne kultransportøren komme farende.

Her så jeg en dag et rystende syn. Det var fyrbøderen, der hvid og nøgen, sveddryppende og

Montebello lå dengang frit på sin store grund, der passede til det mægtige bygningskompleks. Vejen i forgrunden er Gurvevej med endnu ubebyggede grunde. Øverst på fotografiet ses Montebello-skoven, der i dag er den eneste del af grunden, der ikke er bebygget. Yderst til højre ses Kronborg Ladegaard (Fotografi optaget 28. marts 1950. Helsingør Kommunes Museer).

med besvær vred sig ud af mandehullet på den varme kedel. Nu havde jeg engang oppe på høloftet, sammen med portør Hansen, set en kat føde sine killinger, og den sammenligning grundede jeg meget over og fik lidt mavepine.

Vel over på den anden side og ude igen var der en plads, hvor der stod en esse med nødderkul og en arbejdsbænk med skruestik, hvor man

skar rør og gevind, og her var det, jeg forsynde mig med knækkede nedstrygerklinger, der var så anvendelige til at snitte med i kastanier og agern og skære hasselgrene til de spyd, buer og pile, som var uundværlige og nødvendige, når man færdedes meget i skoven.

Køkkenbakken, der også lå på denne side, var dagen lang et trafikeret sted. Købmand Brammers vogn kom næsten dagligt, og kusken hilste altid med pisken; også brødvognen fra møllen, hvor manden bar de meterlange rugbrød over skulderen, som jeg inde i køkkenet så blive skåret i skiver på en maskine med håndsving. Fra Kronborg Ladegård kom folkene og hentede køkkenaffald til grisene og det blev hejset op med taljer og kæder i store beholdere fra køkkenets underetage. Køkkendøren var indgang til køkkenet men samtidig gennemgang til mellemfløjen, hvilket medførte, at det var vejen, hvor også stuepiger, portører og piccoloer gik til og fra spisning i folkekøkkenet, morgen, middag og aften. Af og til kunne man også se en letbenet køkkenpige springe ned ad bakken og tværs over tørrepladsen for at hente laurbærblade fra et lille træ i søskrænten. Der blev grundigt slidt på køkkenbakken.

Folkenes hus.

Den længe, der strækker sig ned mod Kronborg Ladegårdsvej, var et sted med meget liv og virksomhed; jeg kom der gerne og gik vistnok meget i vejen. I den bagerste ende var hestestalden, hvor sorte Palle stod, med høloftet ovenover. Ud mod bagsiden var vaskeriet, hvor fru Schmöser og en medhjælper huserede med deres maskiner, og strygestuen med den store kulfyrede jernovn med alle hullerne, hvor strygejernene sad, til de var gloende varme og så kunne klippes af og på med et træhåndtag. Der var godt at komme ind om vinteren, men uudholdelig hedt om sommeren. I husets midte var folkekøkkenet med det vældige komfur, hvor en kogekone og en pige havde ansvaret for dagens måltider. Der var også lunt når gryderne var sat over til middagsmaden. Her kunne jeg være heldig at

dumpe ind, når der var nogle lækkerier til eftermad. Engang fik jeg pandekager med jordbærsyltetøj, og jeg fortalte min mor, hvor fremragende det syltetøj smagte. Det var helt stift og hårdt og knasede af sukker. Men så grinede hun og sagde, at det var noget, der havde stået alt for længe oppe i det store køkken og var blevet for gammelt. Jeg har aldrig smagt bedre syltetøj. Storslået var det at se de to kvinder stå og smøre rundtenommerne til aftensmaden, hvor knivene med formidabel rutine dykkede ned i de store ovale fustager med margarine. Til smørrebrød blev der, fra et anker i bryggerset, tappet hvidtøl i emaljerede kander.

I den øverste del af huset var der så to spise-stuer. Den store var i hele gavlens bredde og her spiste man om vinteren, mænd og piger sammen, ved lange borde og bænke, i hver sin ende af stuen. Og her fyredes dagen lang i den høje kakkelovn. Tonen var skæmtsom men vistnok ganske pæn. For her var jo alle aldersklasser fra de noget ældre portører og køkkenkarle til de unge piccoloer og så alle de mange stue- og køkkenpiger.

Det store køkken fotograferet i juni 1943. (Helsingør Kommunes Museer).

Indgangen delte køkken og de to spisestuer. Og her var døren til køkkenet med serveringslemmen og det evige spørgsmål til de stakkels piger: Hvad skal vi ha' i dag.

Om foråret blev mændenes lille spisestue taget i brug, og der blev hængt brune, klistrede fluefangere op over bordene. Hele sommeren havde man så lejlighed til at betragte de halvdøde hvepses og fluers sidste summende anstrengelser, mens man nød sødsuppen. Den stue lå ud mod kørevejen, og herinde virkede det dunkelt og med et grønligt lys fra rækken af store lindetræer udenfor.

På denne side af huset gik den stejle trappe op til førstesalen, og fra et stort loftsrum førte døre ind til de værelser, der var beboet af portører, gartnere og fyrbøder. Jeg husker, at der her blev spillet harmonika, og at man dresserede allikeunger, men særlig tydeligt står den periode for mig, hvor der blev lavet boksering på

Forfatteren besøgte ofte sin barndoms legeplads som nærvæn af familien Rud. Her er han fotograferet i 1940'erne på den idylliske Gurrevej (Mogens Rud fot. Privateje).

loftet, og fyrbøder Frederiksen blev undervist af skomager Andersen fra Sudergade. Skomagerens søn Aksel og jeg, som var omtrent jævnaldrende, sad stille i et hjørne og så til, men den voldsomme adfærd på gulvet var til stor bestyrtelse for allikerne. Jeg forstod nu aldrig rigtigt, hvorfor Frederiksen, som jeg godt kunne lide, skulle have alle de klø.

Allikerne

En sommeraften, hvor jeg havde inspiceret et bestemt blommetræ, som jeg nærede en særlig kærlighed til, stødte jeg på et optog ned ad stien under kastanierne. Mændene var bevæbnet

med stige og sav, og jeg sluttede mig omgående til. Målet var de høje bøge med allikereder i toppen. En af de unge gartnere gik til vejrs, men selv himmelhøjt oppe kunne han ikke nå reden, som sad yderst på en kun armtyk gren. Så trak han en sav frem, som han havde i bæltet, skar hele grenen af og lod den falde til jorden. Her blev der samlet op og det viste sig næsten altid, at en eller to unger overlevede. Jeg syntes nok, det var lidt brutalt. I øvrigt brød jeg mig slet ikke om allikerne oppe på loftet, når de var trænet og var blevet store, mørke og skumle, med kraftige næb, og rykkede hen imod mig over gulvet som sorte, truende soldater. Så var jeg ikke i tvivl om, at det var meget farlige dyr.

Overlægens piger

Overlæge Faber havde to døtre, en søn og en gulbrun gravhund, som hed Bobby. Helge var den store bror og pigerne hed (her er jeg ikke helt sikker) Birgitte og Anette. De var en tre-fire år ældre end jeg og i den alder, hvor piger synes, små drenge er sjove at passe på. Jeg kom ofte på besøg i den nye overlægebolig, men vi

Dette fotografi kunne være overlægens piger ved mosen, men det er optaget langt senere, nemlig i overlæge Einar Ruds tid på Montebello omkring 1940. (Fotografi i privateje).

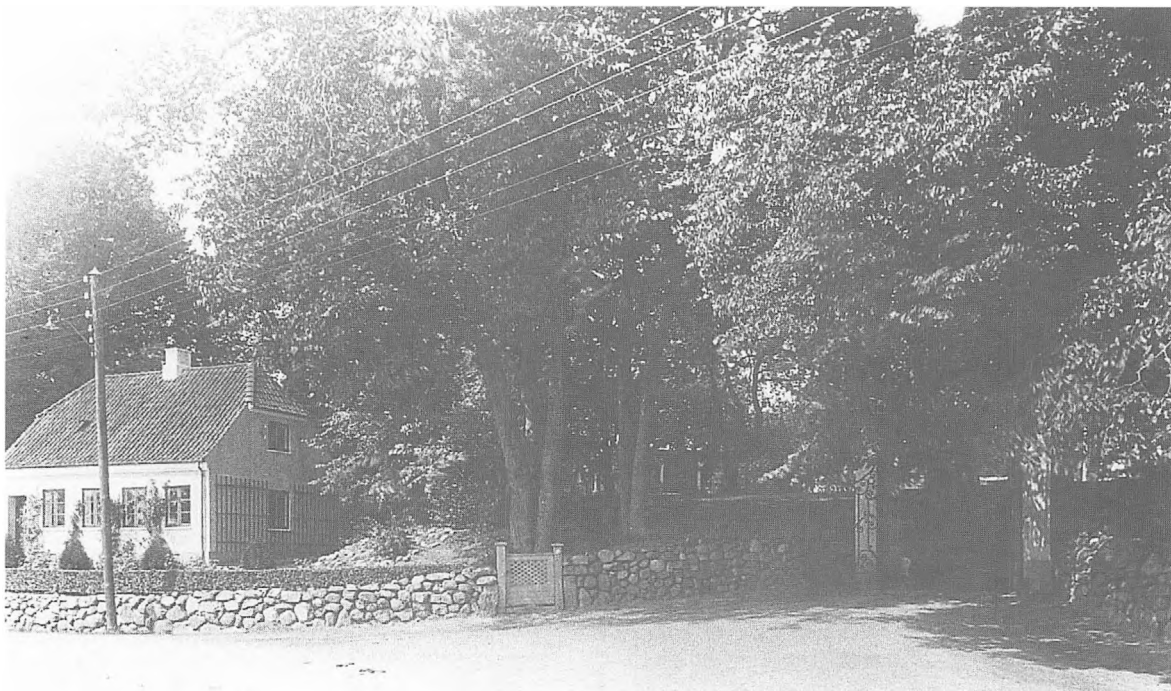

var ellers på evig opdagelse i skov og park. En gang gik vi i gåsegang langs kanten af den mig forbudte tørvedam, hvor det lykkedes mig at ryge i det dybe vand. Den dag var Helge undtagelsesvis med. Han fik hevet mig op, og pigerne bragte mig hjem til min forskrækkede mor, der fik tørret mig og fik hentet rent tøj ud af skufferne. Det duftede af lavendler. En anden gang byggede vi en hule i skoven, gravet ned i skrænten mod Gurrevej, og ved dens indgang skulle der males med oliefarve, noget ganske ukendt for mig. Så jeg blev selvfølgelig smurt grundigt ind i brun maling og vasket i petroleum og igen sendt hjem til min mor.

Den hule fik nu aldrig lov til at værre i fred for Ladegårdsdrene, som boede i et lille stråtekt hus, der lå på Gurrevej for enden af parken på Kronborg Ladegårds mark. Det var formesterens bolig, så han kunne gå ad en sti langs skovkanten direkte til staldene. De drenge mente min mor ikke, jeg skulle lege med, så det gjorde jeg selvfølgelig.

En sjælden gang kunne en kurgæst have et barn med. En gang var der en dreng, et bybarn, med et sært og voldsomt forhold til dyr. Hugorme mente han at se alle vegne, når vi skovlede rundt i løvbunkerne, og så var han parat med sin stok. De sorte skovbiller, som jeg elskede at vende om på ryggen for at se de flotte blå farver og betragte deres anstrengelser for at komme

på ret køl igen og så give dem lidt hjælp med pegefingeren, satte han skohælen på og drejede rundt, og alt, hvad der bevægede sig, skulle knuses. Han var en dræber, min legekammerat. En dag førte han mig ned til det lille vandhul i skoven, hvor han havde fanget store frøer, som han havde hængt op i træerne med sejl garn om benene. Jeg fortalte min far det om aftenen, og vi gik derned med en saks og klippede dem fri. Min far sagde, at nu var de glade, men jeg mente nu ikke, de så glade ud.

Rutebilen

Helsingørs første rutebil var oprettet, ejet og ført af Anton Eriksen og kørte bl. a. fra torvet til Montebellos hovedindgang en gang hver time. En dag sad jeg på stengærdet for at se fænomenet. Præcis klokken halv vendte han den gule kasse ved den store jernlåge for at holde de foreskrevne fem minutter. Bag på vognen var der en dør med et par udvendige trin til indstigning. Men det så ikke ud til, at nogen skulle med, så Eriksen startede og begyndte at køre. I samme øjeblik kommer gartner Hansen, der boede i portnerhuset, styrtende ud af havelågen, iført sit fineste mørke tøj og med en jordemodertaske i hånden, vinkende og råbende, men Eriksen ser ham ikke. Jeg kan endnu se ham for mig, den store, vrede mand i det sorte tøj, der blev stående midt på vejen til bilen var forsvundet og så sjoskede tilbage og smækkede lågen hårdt efter sig.

Eriksen, der blev regnet for at være en ret religiøs mand, havde måske andre ting i tankerne. Man fortalte, at han kunne finde på lige pludse-

Portnerboligen ved hovedindgangen til Montebello fra Gurrevej (Helsingør Kommunes Museer)

ligt at slippe rattet, dreje hovedet og forkynde bagud i vognen, at nu styrede Gud. Men passagererne, og især konerne, der skulle på indkøb, brød sig ikke om den manøvre. Af en eller anden grund foretrak de at Eriksen selv styrede og holdt begge hænder på rattet.

Der var nu ikke stor risiko, så længe man holdt sig på vejen. Trafikken var tynd på Gurrevej, meget tynd, man kunne møde Oles far, gartner Storm fra Lerbakken, med hest og vogn på vej hjem fra torvet, men heller ikke meget andet kørende.

Kaptajnen.

Kronborg Ladegårds sydvendte del af hovedhuset var beboet af Montebellos inspektør, kaptajn Folkersen, og hans kone, som skulle være en ud-

mærket malerinde og, som man sagde, aldrig var blevet set i andet end lilla. Inspektøren havde den evne altid at dukke op, når jeg befandt mig steder, hvor jeg ikke burde være. Eksempelvis i toppen af det kirsebærtræ, der bar de herligste, søde moreller og som skulle stå til gæsternes disposition; så stod han der i sin tweedjakke i militærsknit og så skarpt på mig med de strenge øjne bag lorgnetterne.

På et tidspunkt fik jeg en cykel og min far lærte mig at køre, men da jeg ikke selv kunne stå op på den, benyttede jeg de hvide kampesten, der markerede hjørnerne på plænerne. Inspektøren havde selvfølgelig set det og forklarede mig, at gartneren ikke skulle kalke sten hver gang jeg havde kørt på cykel. En anden gang havde jeg stillet min cykel i skovkanten, hvorfra jeg havde besøgt frugthaven; kaptajnen kom gående forbi, kiggede ud over området, ringede på cykelklokken, ventede og ringede igen, men jeg var jo ikke i blommerne, jeg befandt mig, som så ofte for, højt oppe i et bøgetræ og iagttagende interesseret sceneriet. Og der blev jeg siddende. Jeg tror aldrig, han brød sig særlig meget om bademesterens lille søn.

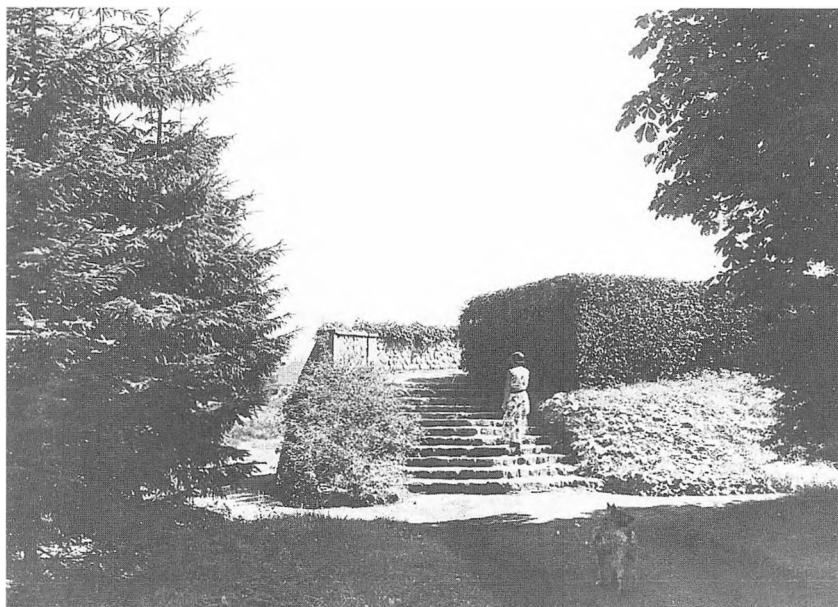
Så indtraf der en dramatisk episode, der gjorde, at Montebello måtte søge en ny inspektør. Det var nytårsaften, hvor man festede i spisesalen. Men fru Folkersen var blevet træt og hendes mand fulgte hende hjem gennem skoven og vendte tilbage, for at afslutte aftenen og danse en sidste pligtdans. Herunder faldt han pludselig om på gulvet, og på trods af at der var læger og sygeplejersker sekunder væk, var der intet at gøre. Montebello måtte finde en ny kaptajn. Det blev en oberstløjtnant.

Gartnerne

I Kuranstaltens første år blev der plantet ny skov, gran, lærk og birk, på de yderste markområder uden for den gamle park langs med Kronborg Ladegårdsvej ned til den sidste spids, hvor nu Vestervang Kirke ligger. Kommunen har nu ført Gefionsvej igennem og skåret et stort stykke af Montebellos park. Netop her, for enden af den store plæne, lå en udsigtshøj, kaldet Rovsings Høj, omgivet af græsskrænt; kun mod øst stod en væg, en nærmest eroderet mur, med en runding som fundamentet på en mølle og med en næsten bortslidt rødlig farve. Herfra havde man en vid udsigt over Helsingør og den nybyggede »Negerlandsby«.

Montebellos store område havde to faste gartnerere og yderligere, om sommeren, en arbejdsmand og i høsttiden desuden plukkekoner. I parkområderne ville man altid på stierne møde en mand med trillebør, skuffejern og rive, eller på plænerne med håndklipperen. Den store plæne

Udsigtshøjen, kaldet »Rovsings Høj« (Helsingør Kommunes Museer).

foran østfløjen blev klippet med en bredere maskine med sorte Palle traskende foran. Hele området bag vestfløjen, der skrånede ned mod engen og skoven, var under kultur, kun delt på midten af en allé med gamle træer, der gik fra den såkaldte skovdør ned til den store klassiske stenvase, hvor den delte sig til begge sider i skovstier. På den ene side af alléen var den store frugthave med vel op imod hundrede æble-, pære- og blommetræer. Desuden var der et stort stykke med frugtbuske i lange rækker. På den anden side, mod overlægeboligen, lå den interessante jordbærmark, hvor gartner Jensen om efteråret gravede dag efter dag, for at vende det store stykke jord. Jernet på hans spade var blank som sølv og temmelig kortslidt, men han fortalte, at hvis han tog en ny spade i brug, ville

Kuranstalten havde til opgave at behandle patienter med medicinske sygdomme og nervelidelser. Ikke mindst for sidstnævnte gruppe patienter må det have været en lise at kunne nyde Montebellos prægtige park og nære omgivelser med skov, engdrag, marker søer og moser. Her ses den såkaldte Svanedam i parken (Helsingør Kommunes Museer).

Også naboen Kronborg Ladegaard hørte med til idyllen, hvor billedet til højre viser nogle af de stråtekte avlsbygninger fotograferet i maj 1942. (Mogens Rud fot. Privateje).

han få de ukrudtsfrø, der lå dybere, med op. Gartner Jensen havde overtaget portnerhuset efter den første gartner og boede her med sin kone. Han var en flink og vellidt mand, som det tog en sørgelig og dramatisk ende med. Man sagde, at han havde svære og urimelige van-

skeligheder i sit ægteskab, og en skønne dag efterlod han et brev, hvor der blot stod, at man ikke skulle lede efter ham. Ved Montebellos bagindgang ligger der en sø, nærmest en mose, som også blev brugt til tørveskæring. Karlene fra Kronborg Ladegård gravede i søbredden de dybe tørvekister og satte tørv i stakke på enggræsset. Siden blev vandet ledt ind og søen voksede på den måde lidt efter lidt. Et sted lå der en egestamme, gravet fri af tørvejorden, der virkede som en bro med sin spids ud i søen. De havde stået her en aften, Jensen og portør Hansen. Herfra kan man fiske, havde Hansen sagt. Og Jensen svarede, hvis man er ked af det hele, kan man også noget andet. Den samtale gik Hansen og kom i tanker om.

En dybt rystet portør Hansen med en bådhage kunne berette, at det grufulde var sket: En fortvivlet handling begået af et fortvivlet menneske.

Sværme af guldsmede lå i solskinnet over mosen, og livet og sommeren gik videre, og konerne kom for at plukke bær. Jeg kendte dem igen fra sidste år, hvor de havde små poser med

røde Kongen af Danmarksbolcher. Her var også lidt dramatik hver gang man kom over et hvepsebo i solbærrene. Så hylede konerne op, og en gartner med petroleum og tændstikker blev tilkaldt, og jeg blev jaget langt væk. Men jeg fortsatte bare ned i engen, for her stod sorte Palle helt alene og åd græs.

I byen.

Min mor gik gerne, med sin indkøbstaske over armen, en tre fire gange om ugen til byen. Jeg var ofte med, og vi travede dengang ad en lille gennemgang bag Rosenstandsvej, som kaldtes Sortevej, og videre ad Rosenkildevej til torvet. Af de forretninger, vi besøgte, husker jeg melhandler Larsen, men især kaffehandler Olsen i Bjerregade, hvor vi købte det sædvanlige halve pund Java og en lille Richs, og hvor derefter kaffehandleren selv eller frøken Christensen med en lille skovl hentede chokolade ud af en glasbeholder og holdt den frem og sagde: Værsgo!

Jeg undrede mig altid over mejeriudsalg og osteforretninger, hvor der løb koldt vand ind-

Portør Hansen (herover) har gjort vognen klar til en tur ad den snedækkede Gurvevej. (Udateret fotografi i privateje).

Portnerboligen og Gurrevej set mod øst. Det var før vejsaltets tid! (Udateret fotografi i privateje).

vendigt ned over ruderne, så man slet ikke kunne se ind i butikken. Særligt svært havde jeg ved at løsrive mig fra Baagøs slagterforretning, for der hang rådyr, harer og fasaner udenfor på muren. Et sted bekymrede det mig at komme, og det var hos tandlæge Carstensen, men som lovet i forvejen, gik vi bagefter ned til Stengade i legetøjsforretningen og fandt en lille ting som tak for tapper optræden.

Ishuset

Det blev vinter og snevejr. Gartneren kørte forbi med den spidse sneplov af træ. Foran travede sorte Palle og ud til siderne fremstod de herligste snevolde. Der blev banet vej på de vigtigste gangstier og køreveje. Senere på formiddagen havde portør Hansen til den daglige bytur udskiftet den sorte vogn med kanen, byttet kasketten med en pelshue og jeg blev hevet op og kørte med bjældeklang helt ned til den store jernlåge.

Det lå neden for køkkenet, Montebellos ishus, som en græsgroet kæmpehøj, i skyggen af

de gamle fyrretræer, og stien, der bandt kuranstaltens forside sammen med bagsiden, krabbede sig forsigtigt rundt på kanten at skrænten. Til hverdag var det et fredeligt sted, men midt i den kolde vinter skete der noget nyt. Folkene på Kronborg Ladegård havde iset i søerne der, savet store blokke af is ud og kom nu kørende med hele vognlæs, der blev læsset af og båret ind i huset. Det var spændende at følge de store arbejdsheste, der under mange tilråb måtte rykke frem og tilbage på den snævre plads. Når huset var fyldt op, blev den svære plankedør lukket og låst. Til sommer ville jeg sidde på køkkentrappen og se de unge fjantede køkkenpiger komme dansende ned over græsbakken med en balje imellem sig for at hente is til køleskabe.

Hver jul kom der en pakke fra min morbror i Horsens med en slagtet and, som blev hængt uden for vinduet i frostvejret. Min far hentede et juletræ fra udtyndingen i den nyplantede granskov, og mor pyntede med de kræmmerhuse og hjerter, vi havde siddet og klistret om dagen, og så blev det endelig juleaften.

Vi spiste min onkel Jens Peters and, og far havde hentet en flaske rødvin i Montebellos anretning. Det var min mor glad for, for hun havde boet i Frankrig i sine helt unge dage og satte pris på den årlige flaske. Så blev der delt gaver ud. Jeg fik en lille brunbejdset bil at træ, hvor dørene kunne åbnes på fine små hængsler, og en Peter og Ping bog, som min far læste for mig hele vinteren til stor fornøjelse for ham selv. Mor havde syet nye bukser til mig, hvad jeg allerede havde en mistanke om, fordi de skulle prøves ved tilvirkningen under mærkelige påskud. Så travede vi rundt om det tændte træ, mor og far og mine bamser: min elskede gamle, falmende med kun et øje og næsen, der var rettet op med kinesertråd, og dens nye afløser. De holdt hinanden i hånden ved hjælp af en sikkerhedsnål. Det var alle tiders jul.

Det var en anden juleaften, der bragte opstandelse på Montebello. Min mor havde travlt i køkkenet, så jeg blev sendt ned i sneen hen imod aften. Da det begyndte at mørkne, og jeg skulle kaldes op, var jeg væk, helt og aldeles væk. Der blev spurgt, og der blev ledt, og det blev helt mørkt. Omsider blev gåden dog løst til stor lettelse for de mennesker, der var blevet sat i gang med eftersøgningen. En brødebetyngt piccolo kom anstigende med mig og fortalte, at jeg havde været med ham hjemme for at se deres juletræ. Han havde omtalt dette juletræ i så malende vendinger, at jeg så inderligt ønskede at se det. Tiden var så gået, og jeg har vel også skulle smage på godterne.

Et halvt århundrede senere mødte jeg Olsen. Han var tjener, opvarter, som han selv sagde, og vi kom tilfældigt til at tale om Montebello. Han fortalte, at han havde været piccolo der, og jeg sagde, hvem jeg var, og så viste det sig, forunderligt nok, at det var ham, der var bortføreren i sin tid. Et besynderligt træf

Bademesteren

Min far, bademesteren, blev ansat, da kuranstalten blev oprettet og blev hentet fra sit elskede København herop til naturen, hvor han virkede indtil sin død, lige ved 25 år. Den nye, sto-

re badeafdeling var indrettet med det dengang mest moderne udstyr, og da min far mente, at jeg også skulle nyde godt af det, var jeg nok det reneste barn i landet. Jeg blev puttet i fyrenåls, kulsyre- og saltbade, jeg blev målt og vejjet, jeg blev gnedet med træuld, frotteret og masseret til det ulidelige, jeg blev duschet og fik kulbuelys og kvartsllys, men lykkeligvis slap jeg for de mest afskyelige ting som mudderbade, varme sandbade og dampkasser, og - forståeligt nok - nærer jeg endnu i dag afsky for overdreven renlighed.

Kronborg Ladegård

Da jeg nu kunne komme omkring på cykel og udvide mit territorium, så var Kronborg Ladegård, der hørte til og var ejet af Montebello, en nærliggende mulighed. Det var en af de større gårde, trelænget, med et langt hovedhus, ladebygning og staldbygninger på hver side af en vældig gårdsplads, med en høj, hvid flagstang på midten. Bag gården, i et kraftigt kuperet område, stod der gammel skov med skovstier, der lå forskudt i det stigende terræn. Og på den anden side af bakkekammen lå de dyrkede marker. Stierne førte frem til og rundt om to søer, der var forbundet med en kanal med en svær bro over. Fra Montebellos skov førte en gangsti hertil, og kuranstaltens gæster kunne også benytte dette pragtfulde naturområde. Markerne strakte sig mellem Gurvej og Esrumvej og frem til Guldgravergårdens jorder.

Bestyrerparret på Kronborg Ladegård hed Helmers og havde to børn, omtrent på min alder, Mads og Musse. Dem lærte jeg at kende og bekendtskabet førte til en helt ny slags oplevelser. Staldene var spændende. Man gik gennem porten i gavlen. Herinde hang seletøjjet, tømmer og alt det grej, man brugte til heste, og der var et par små karlekamre. Så kom man gennem hestestalden med spiltove og jernkrybber til en seks til otte arbejdsheste, når de ellers var hjemme. Derefter fulgte kostalden, og her følte jeg mig meget beklemt første gang, jeg gik ned gennem fodergangen, hvor de store, mørke hoveder rakte sig ud imod mig fra begge sider, så jeg

frygtede, at hornene sagtens kunne nå mig. I marken væk fra gården lå svinestalden, som også havde et område i det fri, hvor dyrene gravede og rodede, og navnlig efter regnvejr var det en virkelig fornøjelse at se de store fede søer dykke op af mudderet ligesom flodheste, møgbeskidte, glinsende og fulde af livsglæde.

På køretur med karlene, der skrævende stod op i vognen med tømmeren til de to heste, der hamrede af sted i trav over den ujævne mark, forstod jeg, hvor meget behageligere det var at sidde på bukken med portør Hansen end på bunden af en arbejdsvogn.

Høstdage med de tunge selvbindere efter hinden med hver tre heste foran. Ofte måtte de standse, når noget ikke fungerede rigtigt. Efter høstdage med det kæmpestore, larmende tærskværk i laden og musene, der flintrede over gulvet. Efter tærskning, når halmknipperne var bragt ud i den høje staklade, var der store muligheder for hulebygning. Et rigtigt drengelev.

Kronborg Ladegaard var oprindelig det nuværende Montebello, men efter en brand i 1840 blev gården flyttet længere mod nord. I 1917 købtes Kronborg Ladegaard af den nyoprettede kuranstalt og forpagtedes ud. Her ses gårdens stråtede hovedbygning (Helsingør Kommunes Museer).

Mads fik også cykel men var endnu en smule usikker. En dag susede vi ned ad skovstien, en jævn bakke ned mod søen med den lille bådebro. Stien drejede skarpt til venstre, men Mads, der var bagerst og forsøgte at holde farten, fortsatte ligeud og forsvandt med et betragteligt plask flere meter ude i søen. Heldigvis kunne han bunde, og med en næsten ubegribelig omtanke dykkede han ned igen og hentede sin cykel og slubrede i land. I et buskads op mod de åbne marker trak han det våde tøj af, og vi vred det så hårdt vi kunne og hængte det til tørre i grenene. Vi gik hjem ud på eftermiddagen med Mads i let fugtig tilstand, men ingen skænkede os megen opmærksomhed, for der

herskede stor aktivitet i det varme køkken med at koge syltetøj for åbne vinduer, hvor Mads mor, en rigtig landmandskone med et altid sundt rødmosset ansigt, dirigerede sine piger. Jeg havde aldrig nogensinde set så mange hvepse indendørs.

Exit

Der var omtrent gået ti år, da min far besluttede at erhverve et hus i byggeforeningen nær Montebello, den såkaldte Negerlandsby. Det var et dobbelthus, og til min bestyrelse gik det op for mig, at den mest håndfaste lærer på min skole, kendt som "den store lærer Rasmussen" blev vores nabo. Foruden tre døtre havde han også en dreng omtrent på min alder, som blev mig en god kammerat, og jeg kom en del i huset, hvor min strenge lærer i sin lænestol med hjemmejakke og cigar viste sig at være en ganske hyggelig nabo.

Forbindelsen med Montebello blev dog ikke opgivet. Her havde dr. med. Ejner Rud erstattet afdøde overlæge Faber, og bekendtskabet med Ruds yngste søn udviklede sig til et, man kan vel godt sige, livslangt venskab, så jeg færdedes som før på kuranstaltens område og i overlægeboligen.

Jeg har, hvis man lige ser bort fra badeanstaltens faciliteter, haft en overmåde lykkelig barndom der, som jeg måske netop derfor har fastholdt så stærkt i min erindring.

Det store røde kors på kuranstaltens tag malede forfatteren i sine sidste dage som malerlærling, idet Montebello under krigen havde status som hospital. (Mogens Rud fot. 1942. Privateje).

Beretning for året 2000

Museerne

af Kenno Pedersen

Det er Helsingør Kommunes Museers mål på grundlag af vedtægter godkendt af Helsingør Byråd den 16. januar 1989 at fungere som lokalsamfundets »kollektive hukommelse« - en viden- og identitetsbank - for mennesker i stadig bevægelse og udvikling. Således skal endvidere gennem en differentieret, oplevelsesbetonet og brugerrelateret museal virksomhed søges at bibringe alle brugere og borgere en større og bredere forståelse af lokalsamfundet og dets forudsætninger. Dette fordrer selvsagt den fornødne plads og arbejdskraft.

Helsingør Kommunes Museers største og alvorligste problem er de fysiske rammer, som er aldeles utilstrækkelige og utidssvarende såvel musealt som arbejdsmæssigt. Situationen er rent faktisk den, at museerne reelt ikke længe har plads og dermed mulighed for:

- at modtage og indsamle genstande, arkivalier og andet historisk materiale;
- at opbevare og bevare store dele af de bestående samlinger på en anstændig og forsvarlig måde;
- at undersøgelses- og formidlingsvirksomheden, herunder publikumbetjeningen i høj grad er hæmmet og foregår uhensigtsmæssigt og utidssvarende.

Der er tale om de helt vitale arbejdsområder for et museum. De fysiske rammer er spændende og charmerende, men giver ikke mulighed for at etablere tilstrækkelige og ergonomisk gode arbejdsforhold for museernes medarbej-

Helsingør Kommunes Museers største og alvorligste problem er de fysiske rammer, som er aldeles utilstrækkelige og utidssvarende såvel musealt som arbejdsmæssigt. (Tegning af Fritz Jürgensen 1860).

dere, der samtidig lider under en alvorlig, nærmest katastrofal underbemanding, hvor navnlig de lokalhistoriske arkiver er hårdt trængt ved at være uden fast bemanding. Hårdt trængt er ligeledes registreringsafdelingen med en normering på en halv stilling. Hertil kommer kusteriet.

Magasiner

Musealt har 2000 været et særdeles berigende år om end Mål- og Resultatkrav 2000 som sådan

Magasinforholdene for 1600-årenes museumsmand Ole Worm har været den rene luksus i forhold til Helsingør Kommunes Museer. Bedres museernes pladsproblemer ikke, kunne det blive nødvendigt at genoptage Worms udstillingsmetode. Samtidigt kobberstik.

ikke er sket fyldest på en række områder. Således er der ikke sket nogen principiel afklaring med hensyn til museernes magasinproblemer og dermed udarbejdelsen af en handlingsplan for etablering af et 2000 kvadratmeter sektioneret og klimareguleret magasin i kælderen på Skolen ved Rønnebær Allé.

Nedpakningen af genstandssamlingen i den nye magasinbygning på Flynderupgård i forbindelse med tagrenoveringen samt overflytningen af genstandssamlingerne fra kælderen på Skolen ved Rønnebær Alle til midlertidige lokaler har i vid udstrækning lammet vitale museale arbejdsområder som indsamling, bevaring og formidling.

Museernes pladsmæssige trængsler stoppede ikke hermed. Hjemtagelse af større arkiver har således været stillet i bero fra medio 2000, dels

på grund af pladsmangel, dels fordi der er konstateret bygningsmæssige deformationer på Karmeliterhuset på grund af vægten af arkivalierne på »loftmagasinet«. Uafhængigt heraf må de mange tons arkivalier der er beroende på loftene i Karmeliterhuset nødvendigvis fjernes i forbindelse med den forestående renovering af taget. Arkivaliesamlingerne kan næppe påregnes at kunne genplaceres på loftene, der i øvrigt heller ikke rummer de fornødne udvidelsesmuligheder, er vanskelig tilgængelig og i øvrigt må karakteriseres som aldeles uhensigtsmæssig til arkivmagasin.

Med den centrale position og de muligheder den arkivmæssige side af den museale virksomhed kan og bør indtage i fremtiden indenfor Helsingør Kommunes Museer, må indretning af et nyt og tidssvarende lokalhistorisk arkiv med de fornødne publikumsfaciliteter nødvendigvis prioriteres højt. En mulig løsning kunne således være at indrette loftet over »Herluf Trollesalen« i bygningsfløjen langs Hestemøllestræde til »byhistorisk arkiv«. Dette vil kunne løse arkivets store og latente behov for etablering af en læsesal med de nødvendige registraturer og opslagsværker samt arbejdspladser. Det fornødne antal hyldemeter til selve arkivet må tilvejebringes ved etablering af et fjernmagasin. Man kunne i den forbindelse forestille sig dette placeret i tilknytning til genstandssamlingerne i det 2000 m² store magasin på Skolen ved Rønnebær Allé. Denne løsningsmodel vil samtidig frigøre lokaler i de underliggende etager i Karmeliterhuset, som derved vil kunne inddrages i en hårdt tiltrængt udvidelse af udstillingsarealet, hvilket vil være kærkomment i forbindelse med den nyopstilling af den faste udstilling på Bymuseet, som er blevet påbegyndt i det forgangne år.

Arbejdsområder

En svigtende tilgang af økonomiske midler har sat afgørende begrænsninger i realiseringen af de mål, museerne har haft. Det har endvidere været nødvendigt at nedprioritere en række mål indenfor museernes arbejdsplan i forbindelse med de omfattende undersøgelsesarbejder museerne har måttet påtage sig i forbindelse med renoveringen af Helsingør Domkirke, hvor et enestående antal velbevarede begravelser fra 16- og 1700-årene dukkede frem i et antal af henved 200. Museerne har desuden været engageret i de arkæologiske undersøgelser ved ruinen af Gurre Slot i forbindelse med nedlægning af en fjernvarmeledning. Resultaterne, der står helt mål med de anvendte ressourcer, vil kunne bidrage til en nyskrivning af Danmarkshistorien på en række punkter, hvilket vil afsløres i de publikationer, der er under udarbejdelse. Museerne har gennem en længere årrække indsamlet øgenavne og deres baggrunds historie, hvilket ligeledes afsluttes med en bogudgivelse.

I en tid, hvor det bliver mere og mere tydeligt, at samfundet har brug for et overblik over de sidste 100 års forandringer, søger museerne gennem en dokumentation af de kulturhistoriske processer, undersøgelser og indsamling så småt at skabe et grundlag for det fornødne overblik over den kulturelle urbaniseringsproces, som de sidste 100 år har bibragt så store forandringer i hverdagen. Den materielle kultur og fællesskab, herunder »den forsømte nutid«, som perioden efter 1945 er blevet betegnet, må gøres til genstand for nutidighed i undersøgelser og indsamling. De geografiske og tidsmæssige grænser må nedbrydes, og de traditionelle emner for nyere tids museer må behandles ud fra helt nye synsvinkler og kombineres på nye måder. Således må den ellers så faste grænse mellem land og by vige. Købstaden må ses som led i en større helhed af aktivitetsfelter. Den offentlige sektor og dens institutioner er blevet betegnet »et uskyldigt apparat«. Det var omkring midten af 1800-årene. Siden er det blevet en markant del af samfundslivet og i dag under hastig forandring.

Ved nedlægningen af en fjernvarmeledning fra Helsingør til Tikøb langs Gurrevej, fik museet rig lejlighed til at foretage undersøgelser i de ved arbejdet fremkomne »søgegrøfter«. Ikke mindst gav strækningen forbi Gurre Slot rig mulighed for at føje nye oplysninger til historien om det sagnomspundne kongeslot. (Lone Hvass fot. september 2000).

Skibsklarerergaarden

Bevaringsarbejdet er et centralt element i det museale arbejde. Det er derfor også med dyb bekymring, det daglige forfald iagttages på ejendommen Strandgade 91, der er et af de bedst bevarede og kulturhistorisk mest værdifulde huse, ikke kun i Helsingør men også på landsplan. Unikt og uforligneligt smukt ligger således palæhusene i Strandgade som en historisk perlerække vidnende om den glørværdige sundtoldstid, der omfatter mere end 400 år af Helsingørs historie, hvortil i øvrigt er knyttet minder om Danmark både i storhed og tilbagegang.

Helsingør Kommunes Museer tillægger Museet Skibsklarerergaarden en altafgørende betydning i formidlingen af Helsingørs historie. I mere end 400 år var Øresundstolden og hele det forretningsliv, der stod i forbindelse hermed, Helsingørs livsnerve. Denne historie kan på ingen måde illustreres og formidles bedre end

gennem Skibsklarerergaarden, der ovenikøbet omfatter Skandinaviens ældst bevarede og fungerende butik med tilhørende »skipperstue« og kontorer. Interiørene er et nationalt klenodie, som på en hel naturlig måde indgår i Helsingør Kommunes Museers fremtidsvisioner centreret om »museet uden montrer«.

Strandgade 91 er en fredet ejendom, hvis beståen som sådan er sikret. Hvad bygingsfredningsloven imidlertid ikke entydigt definerer, er forholdet mellem mål, midler og tid. Bygningsmæssigt er tilstanden således temmelig kritisk for Strandgade 91, idet huset ikke er intakt på tag og fag. Ejendommen er derfor udsat for et alvorligt og stærkt accellerende bygningsmæssigt forfald.

Det vil i værste fald kunne påregnes, at Helsingørs havnefront, der er byens ansigt mod verden, i påkommende tilfælde vil komme til at stå alvorligt skæmmet herved i en længere årrække. En højst uheldig situation set i relation til byens turisme, udviklingsplanerne på værftgrunden og dens image. Helsingør er jo en by med rige traditioner og en enestående velbevaret, historisk bykerne, hvorom der normalt hæges på bedste vis.

Museet Skibsklarerergaarden, der har domicil i de unikke historiske interiører i stueetagen, som uden overdrivelse må betegnes som et nationalt klenodie, kan selvfølgelig heller ikke på nogen måde leve med en sådan ydre fremtoning af domicilet og de indskrænkninger i aktivitetsmulighederne, som følger i kølvandet på forfaldet. Museerne har investeret virkelig mange og store arbejdsmæssige ressourcer i driften af Skibsklarerergaardens butik, hvilket delvist er sket på bekostning af andre områder af den museale virksomhed. Situationen må overvejes nøje med hensyn til mål og med.

Skibsklarerergaarden med butiksløkke, skipperstue og det her afbildede skibsklarererkontor er den eneste mulighed vi har for at fortælle om Øresundstolden, der har sat Helsingør på verdenskortet. Helsingør har som turistby ganske enkelt ikke råd til at miste dette enestående stykke kulturhistorie.

Museernes formidling

Kulturhistoriske museer forbindes sædvanligvis med det forgangne, et sted, hvor gamle og historisk værdifulde ting og sager opbevares og udstilles. Sådan er det, og sådan har det altid været. Men sådan bliver det næppe i fremtiden. Historiske levn vil nok i fremtiden i højere grad blive bevaret og formidlet i deres historiske sammenhæng, sådan som det er tænkt med hensyn til Museet Skibsklarerergaarden i Strandgade 91 med den gamle skibsprovianteringsbutik, skipperstue og kontorer. Stedet indgår helt selvfølgelig i Helsingør Kommunes Museers fremtidsvisioner centreret om »det åbne museum« eller »museet uden vægge«, der trolig vil blive det, som man på moderne dansk kalder en trend i det museale virke. Akkurat som det er under udvikling på Flynderupgård Museet med Frilandskulturcentret, »Folkestuen« og det historiske landbrug. Museet Tikøb Frysehus indgår ligeledes i dette koncept.

Vedtætmæssigt er museerne pålagt at udbrede kendskabet til resultatet af det museale arbejde. Dette er righoldigt og stærkt varieret. Formidlingen heraf har ligeledes følgelig været mangfoldigt. Foruden diverse pressemeddelelser, interviews, indslag i radio- og TV-udsendelser har formidling og PR-virksomheden omfattet artikler i aviser og blade, udgivelsen af bladet Forening og Museum, hjemmesider på internettet, foredrag, omvisninger, byvandringer og arrangementer. Hertil kommer en række udstillinger, publikationer, brochurer, foldere og forskellige publikationer herunder museernes årbog og særbøger.

Et indledende arbejde er påbegyndt i forbindelse med udarbejdelsen af en historisk synopsis og disposition for et ultimativt bogprojekt om Helsingørs historie. Megen ny historisk viden er de seneste år blevet skabt gennem museernes virke, og endnu mere resterer. Helsingørs historie er unik og afspejler Danmarkshistorien i storhed og tilbagegang. Samspillet med den omgivende landkommune er imidlertid aldrig undersøgt eller beskrevet ligeså lidt som Tikøb kommunes historie i samlet form.

Udgivelsen af en serie hæfter, der belyser Helsingørs kulturhistorie tematisk, eksempelvis Erik af Pommerns Helsingør, Det finurlige Helsingør og H.C. Andersens Helsingør, er blevet overmåde populær og benyttes også i skolernes undervisning. Populære er også museets vandretur-foldere, der viser den ukendte del af Helsingør Kommune. Trykningen og udgivelsen af disse har kun kunnet lade sig gøre ved private midler

Personale og arbejdsforhold

Museerne har i mange år været begunstiget ved at have mange i jobtilbud og lignende, men arbejdsløsheden er faldende, og godt for det, hvorfor museerne ikke længere kan påregne denne arbejdskraft, i hvert fald ikke i samme udstrækning som tidligere. I takt med den faldende arbejdsløshed og dermed antallet af personer der er i job-aktivering, afdækkes gradvist den

underbemanding, museerne reelt har været underlagt gennem mange år. Kombineret med et stramt budget, så har den manglende arbejdskraft ikke kunnet kompenseres ved køb af eksterne ydelser.

Museerne lider under en alvorlig, nærmest katastrofal underbemanding, hvor navnlig de lokalhistoriske arkiver er hårdt trængt ved at være uden fast bemanding. Hårdt trængt er ligeledes registreringsafdelingen med en normering på en halv stilling. En næsten håbløs situation tegner sig for udstillingsvirksomheden. I de tilfælde hvor det ikke lykkedes museerne at skaffe eksterne økonomiske midler, idet museerne ikke længere reelt har økonomiske midler stående på udstillingskontoen eller råder over en egentlig håndværker, må »alle mand af hus«-begrebet praktiseres, hvilket er upraktisk, uhensigtsmæssigt og urovækkende. Det samme gør sig gældende, når det drejer sig om kustoderiet.

På denne baggrund har Kulturudvalget principgodkendt at bidrage til oprettelsen af et såkaldt Servicejob, der forventes oprettet omkring 1. april 2001. En økonomisk aftale mellem Helsingør Musikskole, Frilandskulturcentret på Flynderupgaard, Kulturudvalget og Helsingør Kommunes Museer har muliggjort oprettelsen af et såkaldt flex-job ved museerne, hvor den pågældendes arbejdstid er fordelt mellem institutionerne i forholdet 1-1-3.

Idet museerne kun i meget begrænset omfang har haft økonomi til kursusvirksomhed råder et alvorligt efterslæb med hensyn til personalets videre- og efteruddannelse, hvilket selvfølgelig må indhentes hurtigst muligt. For første gang i mange år har museerne således haft medarbejdere på kurser som har strakt sig over flere dage.

Nyløn var et nyt begreb, som blev nærværende i 2000, hvor det nye lønssystem blev implementeret i den kommunale verden på godt og ondt. Knapt 20.000 kr. var til rådighed for Nyløn ved museerne, hvor 8 af 10 medarbejdere var overgået til den nye lønform. Lutter engangsbeløb blev det til i denne omgang, hvor det mere var et spørgsmål om at sende et signal til medarbejderne samt på sigt at akkumulere et

rimeligt rådighedsbeløb. Uafhængigt heraf er museets økonomimedarbejder blevet indstillet til fuldmægtig.

De fysiske arbejdsforhold ved museerne lader i henhold til arbejdspladsvurderingen meget tilbage at ønske såvel pladsmæssigt som indretningen af den fysiske arbejdsplads med hensyn til skriveborde, stole og belysning. Efter istandsættelsen af 2 kontorer på Flynderupgaard Museet resterer en fornyelse af inventaret som mestendels er modtaget brugt og dermed i sagens natur utidssvarende. Foreløbig er der blevet købt nye kontorstole.

Også på det tekniske område har museerne haltet bagefter. Men det lysner. Museerne har således fra Social- og Sundhedsforvaltningen modtaget fire nye, gamle computere, der for billig penge er blevet komplementeret med tilsvarende fra PKA? Endvidere har der måtte anskaffes et par store »maskiner«, således at museerne administrativt har kunnet opkøbes til kommunen. Endelig er der blevet investeret i et nyt tidsvarende netværk og telefonsystem på Bymuseet, der således fra årsskiftet 2001 har været tilsluttet rådhusets systemer. En økonomisk meget tyngende, men afgjort en nødvendig investering dels i besparelsesøjemed dels for at være med på »udviklingstoget«.

Samarbejde

Museerne har rig tradition for folkelig opbakning og engagement, idet den lokale forankring er en altafgørende faktor i den museale virksomhed indenfor indsamling, dokumentation, bevaring, undersøgelser og formidling, hvor museerne har brug for den viden, lokalsamfundet rummer. Museerne har derfor sædvanen tro haft en lang række samarbejdspartnere og indgået i arrangementer og projekter i lokalområdet. Endvidere har museerne deltaget i forskellige tværkulturelle arrangementer, der ikke nødvendigvis har med museernes traditionelle emneområder at gøre.

Med henblik på etablering af et regionalt samarbejde på tværs af Øresund er de indledende kontakter blevet knyttet til museerne i Helsing-

borg. Aktive medspillere er de to museumsforeninger. Konkret har dette udmøntet sig i en samarbejdsaftale mellem de respektive museumsforeninger. I første omgang drejer det sig om, at medlemmerne i begge museumsforeninger fremover vil have gratis adgang til de respektive museer mod forevisning af gyldigt medlemsbevis. Endvidere er der indgået en aftale om informationsudveksling såvel foreningsmæssigt som musealt.

Helsingør Byhistoriske Arkiv

af Lars Bjørn Madsen

Trods ihærdige forsøg lykkedes det heller ikke i det forgangne år at gøre Helsingør Byhistoriske Arkiv, der har en af landets største samlinger, rigtig brugervenligt ved overflytning af arkivet til lokaler, hvor noget så væsentligt som en læsesal med registraturer og opslagsværker kunne tilvejebringes. At denne sætning, som de opmærksomme allerede har bemærket, er kopieret fra sidste års beretning, er så ganske vist. På den front er der nemlig ikke sket nogetsomhelst, hvad angår forbedring af skatte-

borgernes mulighed for at benytte deres eget lokalhistoriske arkiv. Men tro os kære brugere; vi gør stadig alt, hvad der står i vor magt for at overbevise vore politikere om, at det snart må være Helsingør Byhistoriske Arkivs tur til at få del i tidens gode konjunkturer.

Trods dette er der dog meget positivt at meddele. Således har det været muligt at fortsætte indsamlings- og registreringsarbejdet på arkivfronten. Den eksterne arbejdskraft i form af frivillige medarbejdere, der kan arbejde hjemme med de arkivregistreringer, som ikke kræver brug af originalmateriale, har således resulteret i at der til de publicerede og lokalhistorisk helt uvurderlige uddrag af Helsingør Byråds forhandlinger nu foreligger et elektronisk stikordsregister for perioden 1838-1900 udarbejdet af Jonna Gustafsson. Når arbejdet engang er afsluttet, vil registret omfatte uddragene helt op til kommunesammenlægningen i 1970, hvilket selvsagt giver et virkelig godt arbejdsredskab for såvel politikere, journalister som lokalhistorikere og alle andre interesserede. Også indenfor arkivets tykke munkestensmure har der været arbejdet flittigt på elektronisk registrering

Arkivloftet over Karmeliterhuset er ganske stemningsfuldt, men totalt uegnet til arkiv og formentlig ulovligt som arbejdsplads. Alene transporten af arkivalier til og fra loftet via spindeltrappen, der ses i forgrunden på billedet, er lidt af en balancekunst og styrkeprøve for medarbejderne. (Carsten Møller fot.).

De navne, der stadig findes malet eller opsat på de gamle villaers facader, er en spændende del af vor kulturhistorie, men en målrettet indsamling og registrering af disse er ikke sket ret mange steder i landet. Mange af navnene er allerede fjernet af nye ejere og huskes kun af de ældre borgere, hvorfor det haster, hvis en blot nogenlunde komplet registratur over husnavne i Kommunen skal kunne udarbejdes. (Villa »No Name« på Esromvej 24 i Helsingør. Ældre fotografi).

af det omfattende arkivmateriale. Således kan der nu søges elektronisk på den topografisk ordnede del af arkivet, eksempelvis alle de byejen-domme, hvorfra der foreligger arkivalsk materiale; det ældre gruppeordnede arkiv, som består af forskelligartet materiale, ofte stammende fra løse afleveringer; personarkivet, der er meget benyttet af slægtsforskere; samlingen af grafiske arbejder, der nu er overflyttet fra Marienlyst til arkivets lokaler og omfatter en lang række kobberstik, raderinger m.m. med motiver fra

lokalområdet, og endelig samlingen af kort og arkitekturtegninger. Indsamlingen og registreringen af husnavne, der sker i samarbejde med lokalhistorikeren Kjeld Damgaard, og indtil nu omfatter omkring 3200 husnavne i Kommunen, er ved at være afsluttet og materialet lagt på database, som i løbet af 2001 vil blive publiceret i elektronisk form, men allerede nu kan interesserede gøre brug af databasen på arkivet. En længe ønsket registrering af Kommunens vej- og gadenavne med sideløbende indsamling af oplysninger om de pågældende vejes historie er under forberedelse.

I et nært og frugtbart samarbejde med Kommunens biblioteker, påbegyndte arkivet i 1998 et storstilet forsøg på at iværksætte en elektronisk registrering af Helsingør Dagblad for perioden 1868 til i dag. Tanken var at udnytte lokalavisens store værdi som formidler af kulturhistorien med den spændende indfaldsvinkel et sådant medie har til denne. Det skulle ske ved udarbejdelsen af et register over indholdet af alle årgangene, og dermed omdanne avisen til et gigantisk lokalhistorisk opslagsværk. En enkelt årgang af Helsingør Dagblad (1998) blev registreret og indtastet på database i forsøgsperioden, for at vi kunne vurdere arbejdets omfang og værdi, og det viste med al tydelighed, hvor effektivt og nyttigt et redskab registreret kunne blive, omend arbejdets omfang ville blive ganske betydeligt.

Beklageligvis lykkedes det ikke at skaffe de nødvendige økonomiske midler til projektet, trods stor opbakning fra mange, hvorfor det nu er stillet i bero.

Helsingør Byhistoriske Arkiv nyder fremdeles godt af de mange mennesker, der ransager deres gemmer og overlader diverse spændende materiale til arkivet. Stadig flere foreninger og virksomheder i Kommunen er ligeledes blevet opmærksomme på den kulturhistoriske værdi af deres gamle protokoller og andet arkivalsk materiale og ønsker at sikre dette for eftertiden ved aflevering til arkivet. Det er et prisværdigt initiativ, som vi og vore efterkommere stærkt må påskønne. Den store interesse giver yderligere

grundlag for en målrettet formidling af arkivets arbejde, således at kommende givere ikke alene kender til eksistensen af de lokalhistoriske arkiver, men også, at det er langt mere end halvbindsprotokoller og gulnede dokumenter med laksegl, der har betydning for eftertiden.

I 2000 har vi hjemtaget materiale fra omkring 120 virksomheder, foreninger og privatpersoner, som alt er væsentlige bidrag til »lokalsamfundets hukommelse«. Af det mere kuriøse kan eksempelvis nævnes et fotoalbum med en lang række utraditionelle motiver fra byen og omegnen optaget i 1920'erne. Det var blevet kasse-

De utallige sager, byens styre har taget sig af, gør de publicerede uddrag af Helsingør Byråds forhandlinger for perioden 1838-1970 til et væsentligt kulturhistorisk opslagsværk, ikke mindst når arkivets volontør Jonna Gustafssons register er færdigt. I 1997 udarbejdede Torben Bill-Jessen et register over de på Landsarkivet beroende kopibøger over »byrådets forgængere«, de eligerede borgeres udgående breve for perioden 1792-1836, der slutter sig til førstmævnte register og giver os alt i alt et opslagsværk over næsten 200 års Helsingørshistorie.

ret i et dødsbo, men tilfældig reddet fra en skæbne i flammerne af giveneren. Man kan ikke lade være med at tænke på, hvor meget der mon er kasseret af den slags i årenes løb, men til gengæld glæde sig over, at der findes mennesker, der tænker på at sikre den slags for eftertiden. Spændende var også afleveringen af en akvarel forestillende kolonihaveanlægget Solbakken malet af Marie Henriques i 1943. Til afleveringen hørte nemlig også et fotografi forestillende malerinden i aktivitet på terrassen til hendes venners lægebolig på Montebello, hvorfra hun kunne se ud over Solbakken.

Den afsluttende malurt i bægret må naturligvis blive arkivets lokalemæssigt fortvivlede situation, samt mangelen på faguddannet arbejdskraft. Næppe andre kommunale institutioner ville vel, og behøver vel heller ikke, acceptere disse forhold. Bedres de ikke snart, vil arkivet komme til at mærke en mistillid blandt såvel brugere som givere, hvilket vi må anse for dybt uretfærdigt i betragtning af det store arbejde, vi trods forholdene lægger i at betjene skatteborgerne bedst muligt. Måtte der snart komme en løsning på problemet.

Marienlyst Slot

af Mona Faye

At danne sig et overblik over de udstillinger og aktiviteter, der har fundet sted på Marienlyst Slot i år 2000 forekommer som en uløselig opgave - vel at mærke på den spalteplads, der er sat til rådighed. Alligevel skal der her gøres et forsøg på at betragte udstillingerne, og desuden forsøge at påvise, at udstillingerne har ét tilfælle: det kunstneriske indhold.

Vi tog primo januar 2000 afsked med Anders And og Co., der jo som bekendt har været børnelærdom for de fleste af denne verdens forældre. Den næste udstilling hed »Perjesi - Kunst & Biler«, og her viste billedhuggeren Sandor

Perjesi sine elegante marmorskulpturer af fremtidsbilen, som han havde fremstillet med en særlig respekt for klassicismens krav om enkelhed, klarhed og harmoni. Disse stod i stor kontrast til hans dramatiske kompositioner, hvori han tager afstand fra civilisationens bånd. Og endelig collagerne, hvor han i kontraster bryder billedfladen, som derved bliver interessant i kraft af deres indbyggede symbolik og mystik.

Udstillingen »Hverdagens lysglimt - akvareller af Henriette Heine« tog udgangspunkt i naturen langs Nordkysten. Men Henriette Heine var også en mester i at tolke sine følelser ved hjælp af de døde ting, og nature morte'n fængslede hende meget. Hun forstod i sine opstillinger at gøre kunst af ubetydelige emner - mange af billederne virkede, som var de gjort i et øjeblikke lette lune. Henriette Heine prøvede at se farven i naturen, og gjorde sig i det givne øjeblik fri af afbildningens krav. Ved hjælp af forholdet mellem tonerne ved kontraster og harmonier fik hun farverne til at lyse med deres egen, indre glans, og tvang dem til at tjene udtrykket. Henriette Heine fortalte da også, at de farver, hun vælger i sine akvareller, ikke beror på en videnskabelig teori, men på iagttagelse, følelse og erfaring.

I foråret var tre lokale kunstnere, Vibeke Fischer, N. P. Dahlerup og Jørn Jul Hansen, sat i stævne på udstillingen »Poesi i linjer«.

Keramikeren Vibeke Fischer viste omkring 50 skåle, og det er netop i udformningen af skålen, hun for alvor viser sin kapacitet - det er her, hun stærkest giver sig til kende. Nænsomt modellerer hun skålen i en ekstrem enkel formgivning, der både passer til stentøjets robuste materiale og porcelænets fine karakter. Hendes arbejder beherskes af et formsprog, der viser skålen i en streng symmetrisk og geometrisk stil, og netop om dette udtalte Vibeke Fischer, at hun ønsker at afprøve, hvor langt symmetrien kan drives i dette fascinerende materiale.

Maleren og grafikeren N.P. Dahlerup viste en del oliemalerier, men det var især hans grafiske arbejder, der vækker en sær genklang hos den,

Gudrun Krabbe (1900-1976): Model. Olie på lærred.

der er lydhør. Dahlerup fortalte om sine billeder, at de ofte er skitser af, hvordan han oplever verden omkring ham - ikke nødvendigvis som den ser ud, men som »mit sind svinger netop i det øjeblik«. Hans streg kan være en raffineret antydning, en strejfende fingerspids, eller den kan prente sig sort og nonchalant mod baggrunden - alt som en bevidst og forfinet leg. De følelser, der kommer til udtryk i hans linier er komplicerede, da man synes at kunne drage en dobbelttydig, uvirkelig virkelighed frem i lyset, og ofte anes selvironiens lille djævel, der på velgørende vis sætter alvoren i relief.

Billedhuggeren Jørn Jul Hansen valgte at kalde sin skulptur »Modsætningernes kontrollerende tilfældigheder«. Den bestod af 21 forskellige objekter, som alle var hugget med en meget fin fornemmelse for stenens dynamik, og alle med en styrke og karakter, der fremhæves af den

enkelte stens farve, struktur, varme og hårdhed. Alle stenene var hentet i Norden - alle var vandreblokke fra istiden. Tilsyneladende lutter små fragmenter og enkelttilfælde, men alligevel uadskillelige. Jørn Jul Hansen arbejder med ligevægten og spændingen mellem linie og flade, og allerede i kompositionens grundtræk ses en mærkelig rigdom, der ustandselig virker dragende på beskuerens fantasi. I en gensidig ærbødighed mødes naturen - den rå og grove sten - og det menneskeskabte - den glatte og højpolerede sten - i en symbiose. Menneskets ordnede vilje forenes med den frit voksende natur.

Sommerudstillingen hed »Gudrun Krabbe, Indtryk på stof og i billeder«. Gudrun Krabbe blev født den 20. juni 1900. Hun døde i 1976. I det smukke katalog, som blev trykt i forbindelse med udstillingen, bliver man klar over, at det blev Gudrun Krabbes kunstneriske talenter, der skulle komme til at forme hendes liv. Allerede som barn malede hun, og da hun ikke havde lyst til at gå på Akademiet, fik hun privatundervisning, først af Harald Giersing og Olaf Rude, senere af Agga og Edvard Weie.

Om Gudrun Krabbes kunst skrev Peter Michael Hornung i sin anmeldelse meget rammende, at det må fastslås, »at Gudrun Krabbe sprang friest ud som blomstermaler. Det er i denne genre, at hun i første halvdel af dette århundrede begyndte at male sig til en plads i den danske kunsthistorie.«

Udstillingen viste også mange eksempler på Gudrun Krabbes stoftryk, og om dette skriver Kirsten Toftegaard i kataloget, at den »enkelthed og djærvhed, der ligger i bloktrykket, var helt i overensstemmelse med Gudrun Krabbes kunstneriske temperament, og gav hende den ønskede mulighed for at arbejde med farverne og fladerne. Når lyset hen i oktober-november blev for dårligt til at male i, trykte hun stoffer. Dette stod på en måneds tid, hvorefter stofferne blev syet til duge, servietter, tehætter etc.«. »Bente Polano, maleri, grafik, skulptur & Jette Vogt, glas, foto« var titlen på efterårets udstilling. Billedkunstneren Bente Polano tog i sin kunst udgangspunkt i det fysiske og det psykiske por-

træt. Det synes indlysende, at hun er optaget af det ensomme menneske, som er i ustandselig forvandling, og som altid er på vej. Polano fortalte da også, at hun netop søger dybden og dobbeltheden i mennesket. Fotogravure af indre knogler og titanium-skulpturer udstilles side om side, og i disse forsøger hun at symbolisere rædslen, ensomheden og den psykiske tilintetgørelse.

Glaskunstneren Jette Vogt søger at bringe os i kontakt med en hel anden verden, og i sine glasfade og glaskuber forener hun arkitekturen, byens rum og glassets skrøbelighed. Hun fortalte, at hun har fundet inspiration ved at gå på opdagelse i storbyerne Helsinki og Vilnius med sit kamera. Hun drages af byens rum og arkitektur, som med en voldsom kraft suger hende ind og hvirvler hende rundt. Dermed bliver vandret lodret, og omvendt. Jette Vogts glasfade og kuber opleves som et forunderligt og skønt eventyr med overraskende glimt fra arkitekturens mangfoldighed. Alle linier bærer tydeligt præg af en forenklet, indtrængende og abstrakt billedverden, og viser os samtidig kunstnerens fantasifulde sammensætninger. Rigdommen og dristigheden i linieme viser Jette Vogts interesse for de elementære former, og hun bruger farverne til at aktivere et optisk indtryk af arkitekturens og rummenes fællesskab og himmelrummets gådefulde sfærer.

Den første søndag i advent tændte Helsingørs borgmester, Per Tærsebøl, traditionen tro slottets juletræ, og den svenske kulturattaché, Kristina Eineborg, forestod den officielle åbning af årets juleudstilling, »Designeren Sigvard Bernadottes stel »Marianne« & blomsterkunstneren Tage Andersens bord »Mod Helligtrekonger««. Den var blevet til i samarbejde med Firkløveren i Malmø og Tage Andersen.

Sigvard Bernadotte, som er bror til dronning Ingrid og farbror til den svenske konge, Carl Gustav, er kendt i hele Europa for sit banebrydende design, blandt andet for B&O og Georg Jensen. Servicen er komplet med en fuldstændig opsætning af sølvbestik, krystalglas og kaffestel. Det er udført i ægte feldspatporcelæn de-

*Et bord med Sigvard Bernadottes stel fik de smukkeste rammer på Marienlyst Slot.
(Fotograf Bent Ryberg).*

og han bygger langsomt op i adventstiden mod kulminationen omkring juleaften. For ikke at alt med ét skal rives bort, foreslår han os at bevare glansen fra julen og skæret fra lysene så længe som muligt. Hans bord er dækket med mange lag duge, tre oven på hinanden, så rummet virker varmt og påklædt. Og som den mest dominerende blomst vælger Tage Andersen rosen, som jo helt fra oldtidens gyldne kulturer ofte er brugt som symbol på den ægte kærlighed og den mest alvorfulde sorg!

På Helsingør Bymuseum havde det gennem en årrække været et stort ønske at vise maleren H.C. Bärenholdts kunst. I år 2000 blev det en realitet. Udstillingen »Portrætma-

koreret med en kant i dybblå glasur, der fremtræder i fin kontrast til et sølvmønster - i ægte platin. Denne spændende og stilfulde effekt giver liv og glans til det motiv, der er blevet Sigvard Bernadottes kendemærke gennem årene - marguerittens kronblade.

Blomsterkunstneren Tage Andersen havde i sit bord »Mod Helligtrekonger« ladet sig inspirere af den russiske, ortodokse kirke - her varer julen som bekendt til den 6. januar, Helligtrekonger. Tage Andersen holder meget af julen,

leren H.C. Bärenholdt - årstidernes maler!« viste de bedste af de malerier, der stadig er i sønnen Ole Bärenholdts eje.

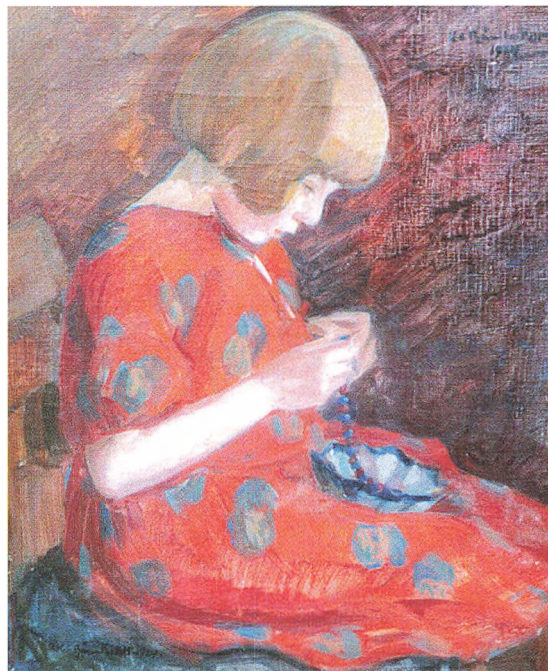
H.C. Bärenholdt blev født den 5. marts 1890 i Køge. Han døde den 31. august 1976.

Han søgte sine motiver i den jævne hverdag. En landevej med træer, huse, hvor solen afspejler sig i de røde tage, en buket blomster eller gaden i en provinsby, var nok til at sætte ham i gang. Malerier med titler som »Udsigt fra atelieret, forår«, »Det runde havebord«, »Have-

gangen, efterår« vidner om hans motivkreds. Der sker intet i disse billeder. De viser et lille udsnit af den verden, som tilhørte Bärenholdt, og i farverne, som bærer lette blomsterdufte med sig, fornemmer man hans milde sind.

Selv om Bärenholdt havde mange interesser - han var blandt andet med til at stifte Helsingør Kunstforening i 1940, og hans kunstneriske virke inden for grafik og exlibris er et kapitel for sig - så var det først og fremmest som portrætmaler, han blev kendt af mange. Han var nu ikke selv så glad for at blive sat i bås - selv om han nåede at male over 800 portrætter - så pointerede han altid, at han også holdt af at male landskaber og opstillinger. Når det alligevel blev til så mange portrætter, lagde han heller ikke skjul på, at portrætter er højt betalte, og at mange kunstnere søgte at slå sig ind på denne genre for at et skabe økonomisk grundlag. Selv fremhæver han, at det er en vigtig del af kunsten at få mennesket til at åbne sig, og at han som regel først søger at få folk til at fortælle om sig selv. Det kan afsløre en masse hos selv den indelukkede. Så falder masken - i dobbelt forstand. Det poserende forsvinder, og samtidig får man lejlighed til at kigge indenfor i mennesket. Bärenholdts tekniske dygtighed vakte beundring, men han var også god til at træffe netop den portrætlighed, som modellerne og deres pårørende eller billedernes bestillere kunne acceptere.

Bärenholdt fulgte uanfægtet den vej, hans personlighed krævede. Med rette kunne man sige, at malerkunsten var det der lå bedst for ham, for han forstod med en følsom pensel at forene den indre harmoni mellem emne og oplevelse, og han forstod at udtrykke sit sind ved hjælp af malerkunstens egne udtryksmidler - former og flader, rum og plan, farve og lys, linie og rytme. Men ligesom andre former for erkendelse efterhånden ændres, sker det også inden for kunstbegrebet, at den æstetiske oplevelse af helheden ændres. Enhver epoke har sine egne forudsætninger, og således ændres smagen og dermed den æstetiske værdi hele tiden i takt med fremkomsten og accepten af den nye kunst.

H.C. Bärenholdt (1890-1976). Portræt af datteren Aase, malt 1924. Gave fra Ole Bärenholdt.

Ovennævnte er det mere synlige i forbindelse med arbejdet på Marienlyst Slot. Foruden udstillingerne er der påbegyndt en nyregistrering af maleri- og sølvsamlingen, og denne forventes færdig med udgangen af 2001 - alt afhængig af personalesituationen. Af fremtidige større udstillinger, hvormed der arbejdes løbende, kan blandt andre nævnes Det naturalistiske maleri, Helsingør i kunsten og Kronborg i kunsten. Desuden drøftes mulighederne for en udstilling med de gamle fæstningstegninger fra Kronborg. Endelig skal nævnes udstillingen Hamlet, som foreløbig er på idéplan.

Det sidste år i dette årtusinde skulle også vise sig at blive et gaveår for Helsingør Kommunes Museer. N.P. Dahlerup skænkede i foråret to af sine grafiske arbejder til museet. I efteråret forærede Ole Bärenholdt i forbindelse med udstillingen på Helsingør Bymuseum to meget fine oliemalerier til ophængning på Marienlyst Slot. Der var tale om to portrætter: det ene fra

1924, og forestiller datteren Aase, det andet af sønnen Ole, malt i 1943. Efter juleudstillingen forærede Firkløveren Marienlyst Slot tre duge - den ene til det store ovale bord i Spisesalen, de to andre til små kaffeborde - alle vævet i hør og bomuld - alle designet af Sigvard Bernadotte. I december måned tryllede blomsterkunstneren Tage Andersen kvit og frit med Kongens Værelse, hvor han som nævnt viste sit bord »Mod Hellichtrekonger«. Der skal her rettes en varm og hjertelig tak til alle.

Jeg håber nu, at jeg har været i stand til at guide Dem gennem udstillingerne, og har kun tilbage at sige, at hvis De ikke har haft mulighed for at se alle, har De forhåbentlig fået en fornemmelse af udstillingernes karakter ved at læse ovennævnte - ligesom De forhåbentlig har fået lyst til at gæste næste års udstillinger. På gensyn.

Flynderupgård

af Anne Majken Snerup Rud

På Flynderupgård gik året 2000 noget anderledes end forventet og planlagt. Flere udefra kommende begivenheder greb forstyrrende ind. Reparationen af centralmagasinet, de store undersøgelser i Helsingør Domkirke samt det fælles amtslige projekt »Et døgn i Frederiksborg Amt« var med til at sætte præg på så godt som alle de 5 arbejdsfelter, som museumsarbejde omfatter: Indsamling, registrering, bevaring, undersøgelser og formidling.

Indsamling og registrering

Det stod fra årets begyndelse klart, at en reparation af centralmagasinet ville betyde, at der ikke var mulighed for at opmagasinere nye museums-genstande. Derfor var enhver tanke om at lave opsigende virksomhed for at hjemtage

Julius Friedländers maleri af færgemanden og fiskeren Hans Riff og familie ved stranden i Aalsgaarde, som museet har modtaget som gave, er nærmere omtalt i Forening & Museum 2/2000 side 6. (Henrik Riff fot. 1960).

genstande helt udelukket. Årets indsamlingsvirksomhed har derfor på genstandsområdet allene drejet sig om det, vi har fået tilbudt.

Meget har vi måttet sige nej tak til, men visse tilbud var så vigtige, at vi trods problemerne hjemtog det. Således er Bymuseets samlinger f.eks. blevet udvidet med en fonograf, der i begyndelsen af 1900-tallet tilhørte en helsingørsk familie, hvor et familiemedlem var udvandret til USA. Fonografen brugte de til at aflytte voksruller med hilsener fra familien på den anden side af Atlanten. På det mere nutidige plan er en systematisk indsamling af musikindspilninger i helsingørområdet.

Der er også sket en forøgelse af Flynderupgård Museets lille samling af malerier med motiver fra den oprindelige Tikøb Kommune, som blev påbegyndt af Arne Meyling. I 2000 fik vi således foræret et meget interessant billede fra Nordkysten, »Fiskerne vender hjem«, malet af Julius Friedländer. Museet har ligeledes erhvervet et maleri af Nordskovgaard, som den så ud i begyndelsen af 1900-årene.

Noget af det, vi har taget imod, er ikke blevet til museums-genstande i egentlig forstand

men til en del af vores pædagogiske samling. Her findes genstande af vidt forskellig art, som, netop fordi de ikke er egentlige museums-genstande, kan bruges i forbindelse med skolebesøg, til udlån m.v. Det er givet, at disse p.s.-genstande i tidens løb vil blive slidt op - men i mellemtiden har de tjent i formidlingens tjeneste.

På samme måde har vi til brug især i Frilandskulturcentrets landbrug modtaget en række store og små redskaber, Desuden modtog vi via Frilandskulturcentret Flynderupgårds Venner et flot sæt seletøj, som Unibank Fonden donerede.

Bortset fra redskaber, der bliver anvendt i Frilandskulturcentrets regi, skal alle genstande registreres, således at oplysninger og genstanden altid kan holdes sammen. Registreringen sikrer endvidere et overblik over hvilke genstande, der findes inden for et givent emne. Denne registrering foregår endnu på gammeldags maner på »de blå kort«, kartotekskort, som alle kulturhistoriske museer en årrække har brugt. I de senere år har det været hensigten at omlægge Helsingør Kommunes Museers genstandsregistrering til edb. En oprindelig beslutning om at bruge det af Statens Museumsnævns støttede system, DMI, kunne ikke umiddelbart iværksættes, da der ikke var midler til den nødvendige uddannelse og øvrige forberedelser. I mellemtiden var der sket en sådan udvikling af informationsteknologien, at det skønnedes nødvendigt endnu engang at vurdere hvilket system, der skulle bruges. Der blev derfor nedsat et »hurtigtarbejdende udvalg«, der skulle komme med en indstilling til museumschefen. Udvalget blev imidlertid knapt så hurtigtarbejdende som ønsket.

En forstyrrende begivenhed spændte ben. Amtsprojektet »Et døgn i Frederiksborg Amt« optog nogle af udvalgets medlemmers tid, således at det planlagte udvalgsarbejde ikke kunne gennemføres inden årets udgang. Det er imidlertid vigtigt, at arbejdet hurtigt genoptages, ikke mindst under indtryk af, at en evt. ny museumslov vil pålægge museerne digitale indberetninger til centrale registre.

Undersøgelser

Museernes undersøgelser har i 2000 primært koncentreret sig om fundene i Domkirken og Gurreudgravningerne, som er omtalt andetsteds på disse sider.

Derudover har vi på Flynderupgård især haft småundersøgelser i tilknytning til det daglige virke på museum og Frilandskulturcenter: Besvarelser af forespørgsler, forberedelse af kommende udstillinger, afklaring af om der er materiale til foreslåede udstillinger.

I de til tider frustrerende ventetider, hvor der ikke kunne gøres noget ved magasinet, har magasinforvalteren således undersøgt muligheden for at skaffe oplysning om tunfiskeriet, der var med til at sætte egnen på verdenskortet i perioden 1930-65.

Desuden er der brugt mange kræfter på en indsamling, der skal danne grundlag for kommende undersøgelser. Sammen med museer, arkiver og biblioteker i resten af amtet deltog vi i førnævnte indsamlingsprojekt »Et døgn i Frederiksborg Amt«, hvor alle borgere i amtet blev opfordret til at fortælle om deres døgn den 15. marts 2000. Mange tog imod tilbuddet og var på den måde med til at sende en hilsen til vore efterkommere. Det er ikke alene senere generationer, der kan få fornøjelse af materialet. Det skal også bruges til at strukturere museers og arkivers indsamlings- og undersøgelsespolitik for de nyeste tider. Et forskningsfelt, der har

været på Helsingør Kommunes Museers arbejdsplaner de sidste mange år.

Da Helsingør Kommunes Museer allerede i 1989 gennemførte et lignende indsamlingsprojekt »Et døgn i Helsingør«, havde vi en vis ekspertise i den form for projekter. Måske på den baggrund blev Flynderupgård center i det store indsamlingsarbejde. Det satte selvfølgelig sit præg på dagligdagen og næppe én eneste af de, der arbejder på Flynderupgård, har været upåvirkede af projektet. Alle åndede vist lettet op, da det i december endelig var afsluttet og de mange arkivæsker kunne fordeles ud til de arkiver og museer, hvor de hører hjemme. Tilbage er der ca. 1000 dagbøger, over et halvt hundrede større projekter og mange hundrede fotografier fra Helsingør Kommunes område.

Bevaring

Det var et af Helsingør Kommunes Museers mål for 2000 endelig at få afklaret, hvorledes der kunne etableres yderligere magasinplads på 2000 m². Ved skæbnens ironi blev det ikke det sidste nøk i det snart 20-årige arbejde for at få forsvarlige magasinforhold, der kom til at præge årets bevaringsarbejde. Tværtimod kom vi næsten »tilbage til start«. Det viste sig, at en fejl ved tagkonstruktionen på magasinbygningen havde udløst råd og svamp, der krævede en større renovering.

Forinden gik der dog mange måneder med udredningsarbejde om, hvad der egentlig var sket. Den ene ingeniør og tekniske ekspert efter den anden var i sving. Lykkeligvis var det Teknisk Forvaltnings Bjarne Johansen, der var kontaktperson til såvel eksperter som forsikringsselskabet. Vi skulle »blot« sørge for, at vores genstande tog mindst mulig skade.

Inden reparationen endelig kom i gang, blev der etableret en støvtæt klimareguleret zone omkring en af magasinets sektioner. Her kunne en del af genstandene opbevares i sikkerhed under arbejdet. Resten måtte imidlertid flyttes ud. Det blev tæt pakket i containere uden for magasinet. Vi havde helst set, at det havde været

containere, der var klimastyrede, men det kunne imidlertid af økonomiske årsager ikke lade sig gøre. I stedet blev der anbragt diverse målere i hver container, som jævnligt blev tilset af en konservator. Ved årets slutning så det ud til, at genstandene var sluppet nogenlunde fra containeropholdet. Eventuelle angreb af skadedyr eller andre skader vil imidlertid først kunne konstateres, når genstandene atter pakkes ud og anbringes i det nuværende magasin. Det tog oprindeligt syv årsværk at flytte ind i magasinet. Genanbringelsen og den dermed nødvendige revision vil næppe tage så lang tid, men det vil antagelig strække sig over et par år. Samtidig med denne gyser fandt sted, skulle museernes fjernmagasin på Skolen ved Rønnebær Allé rømmes p.g.a. skolens renovering. Samtlige genstande blev flyttet til en tidligere industribygning, hvis eneste berettigelse som museumsmagasin var kvadratmeterantallet og tilkørselsforholdene. Det kan forudses, at samtlige genstande, inden en anbringelse på et egentligt magasin, skal gennemgå behandling mod skadedyr.

Formidling

I modsætning til hvad de fleste tror, er museumsarbejde meget fremtidsrettet.

En stor del af det indsamlings- bevarings- og registreringsarbejde, der er omtalt i det foregående, kommer således først de kommende generationer til gavn. På samme vis bruger vi det, som i tidligere tider blev indsamlet, i vor formidling.

Den store udstilling »Århundredets fester« var således kun mulig, fordi museerne i løbet af en årrække ét for ét har hjemtaget de tidstypiske festantræk fra perioden 1900-2000. Udstillingen krævede et meget stort forarbejde i form af analyse af de enkelte dragter og dokumentation af fest- og omgangsformer. Også selve den fysiske opstilling var meget tidskrævende, fordi der skulle tages hensyn til de sarte tekstiler. De utallige arbejdstimer udstillingen kostede, sammenholdt med bevidstheden om, at der li-

Udstillingen »Århundredets fester« blev meget populær. Modellen med den her viste kjole dannede grundlag for udstillingens plakater. (Carsten Møller fot.)

geledes ved nedtagningen ville gå en rum tid med at desinficere og nedpakke de mange dragter bevirke, at udstillingen, for at retfærdiggøre det store ressourceforbrug, skulle vare et helt år. Det var en meget populær udstilling, som mange kom langvejs fra for at se.

I løbet af årets første måneder blev udstillingen om bryllupper »Det er så yndigt« forberedt, så den kunne åbne i april. Den forløb sideløbende med festudstillingen, som den supplere

rede på det smukkeste. Udstillingerne var imidlertid også led i rækken af klassiske kulturhistoriske emner som f.eks. madens historie, børns vilkår og belysning, som i de senere år har været behandlet på særudstillingerne på Flynderupgård.

Bryllupsudstillingen blev afløst af en lokalhistorisk udstilling i form af plancheudstillingen »Mennesker og huse langs Strandvejen i Snekkersten«. Den var udarbejdet af Ritta Vogensen Jensen, Christian Sørensen og Kjeld Damgaard. Oprindeligt til brug ved havnefesten i Snekkersten, hvor ikke alle interesserede kunne nå at se den. Derfor lagde vi, som det snart er blevet tradition, hus til en længerevarende visning.

Årets sidste særudstilling var Tingelingelater tinsoldater, tilrettelagt af medlemmer af foreningen Figurina Danica. En udstilling der appellerede til såvel børn som voksne. Det var meningen, at den skulle være udgangspunktet for årets juletilbud til skoleklasser. Vi lægger megen vægt på, at disse arrangementer ikke alene er julehygge, men også giver en ny viden og vækker til eftertanke hos eleverne. Det er normalt museets formidlingsinspektør, der står for det faglige og praktiske. Men atter greb undersøgelseserne i Domkirken, hvor formidleren i kraft af sin uddannelse som arkæolog var fuldt engageret, ind i planlægningen. Samtidig skulle en bog om »Et døgn i Frederiksborg Amt« gøres færdig til udgivelse, så der var ikke de sædvanlige ressourcer til at have 4-5 omvisninger/undervisning om dagen.

I stedet blev det besluttet at tilbyde et forløb, hvor de to personer, der passer skranken, fik en ildtåb som vejledere for de besøgende skoleklasser. Deres indsats, sammen med en mesterlig oplæsning af »Den standhaftige tinsoldat« som forhenværende stadsbibliotekar Erik Buch Vestergaard velvilligt havde indtalt på bånd, samt et spørgeark, reddede julearrangementerne.

De omkring 100 omvisninger i udstillingerne og ikke mindst i det historiske landbrug har udgjort en meget stor del af årets formidling.

Arbejdet i markerne omkring Flynderupgaard er en yndet begivenhed for utallige børn. (Carsten Møller fot.).

Ialt blev der registreret 10.600 besøgende på Flynderupgård. Dertil kommer de 69 skoleklasser, der besøgte det historiske landbrug og de mange besøgende ved årets større udendørs arrangementer.

På Grundlovsdag tog omkring 800 personer del i det vellykkede arrangement, som Helsing-

ør Museumsforening, Frilandskulturcentret Flynderupgårds Venner og Historisk Forening for Espergærde stod bag.

Gardehusarernes besøg hørte til endnu en af de ikke planlagte begivenheder i 2000. Det begyndte med en forespørgsel om evt. opstaldning af 45 heste, som skulle eskortere Dronning Margrethe gennem Helsingør i anledning af hendes fødselsdagsbesøg i byen. Under forberedelserne kom der så mange spændende oplysninger frem om gardehusarerne, deres traditioner og heste, at vi fandt, at Flynderupgårds publikum også skulle have lejlighed til at opleve dette. En forsigtig forespørgsel blev straks taget positivt op af gardehusarernes kontaktperson. Det blev en af de mest fantastiske dage i året. Der var sort af mennesker, der ville møde gardehusarerne, som stillede op med plancher og velvilligt svarede på alle spørgsmål, så det var de mange forberedelser værd.

I de tre store ferier var medlemmer af Frilandskulturcentret Flynderupgårds Venner med til at afholde de efterhånden traditionelle ferieaktiviteter for børn og deres forældre. I vinterferien kunne de lave fuglekasser i laden og folde servietter og lege findeleg på museet. I sommerferien var der temadage hver onsdag i juli med aktiviteter som gammeldags legetøj, husflid, uldforarbejdning, smedning af søm og pileflet.

Efterårsferiearrangementerne, hvor Frilandskulturcentret Flynderupgårds Venners medlemmer også har en central rolle, var også meget succesfulde og begunstigede af et lunt og dejligt efterårsvejr. Foruden de vanlige aktiviteter var der i år også røgning af sild på programmet. Tommy Frederiksen havde velvilligt overdraget Flynderupgård en røgovn, som efter at være sat i stand af »Vennerne« fungerede fint. De ny-røgede sild forsvandt som dug for solen.

Men det var ikke alene børn, der blev tænkt på. For de voksne var der to gange i året tegnekursus, hvor Ritta Vognsen Jensen gav gode råd, så såvel øvede som begyndere fik noget ud af undervisningen. De haveinteresserede kunne i april måned lære og prøve podningens svære

kunst. Konsulent fra Haveselskabet Birgit Leer havde formået professor Erik Nymann Eriksen til at komme og dele ud af sin enorme viden om emnet. Alle deltagere var som tryllebundne under demonstrationen og kastede sig med iver ud i de praktiske øvelser. I årets sidste halvdel holdt Wilhelm Christensen sit traditionelle halmkursus, hvor han videregav sin store viden om fremstilling af halmjulepynt.

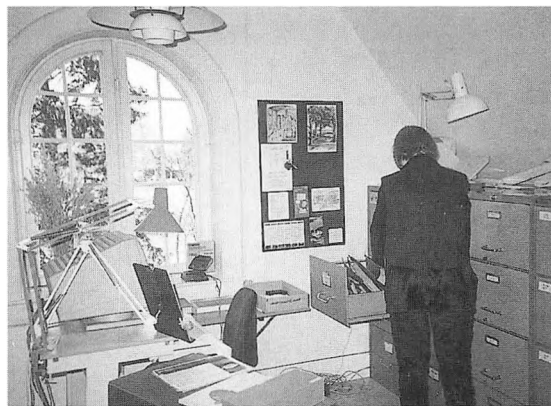
Frilandskulturcentret Flynderupgårds Venners traditionelle teaterforestilling blev i år til et »gæstespil« fra Helsingør Teaterhus, der med »Svend, Knud og Valdemar« begejstrede tilskuerne.

Sidst på sommeren oprandt en af årets store dage. Den 18. august blev Flynderupgårds nye foredrags- og mødelokale »Nellemannstuen« indviet. Lokalet var fint møbleret med borde og stole doneret af Conrad Nellemann og hustrus mindelegat. Et sådant lokale har længe været savnet og det kom da også hurtigt i brug til foreningsmøder og foredrag. I oktober og november med søndagseftermiddagsforedrag. Først fortalte folkene bag plancheudstillingen »Mennesker og huse langs Strandvejen i Snekkersten« om arbejdet bag udstillingen. Måneden efter var emnet øl. Mads-kribent Stella Blichfelt stod for en forrygende gennemgang af øllets historie, ølsmagning og endelig servering af kage med øl.

Begge foredrag trak næsten fulde huse og vi arbejder på, at det med tiden bliver en tradition med sådanne søndagseftermiddagsarrangementer. Årets sidste store begivenhed var Frilandskulturcentret Flynderupgårds Venners julemarked, hvor en del af overskuddet går til foreningens virke. Også i den sammenhæng fungerede Nellemannstuen fint og markedsdagen var som sædvanlig hyggelig med juleklip og som noget nyt røgede sild.

Samarbejde

I det foregående er nævnt flere personer og foreninger, der har hjulpet på den ene eller anden måde og uden deres hjælp ville året ikke være

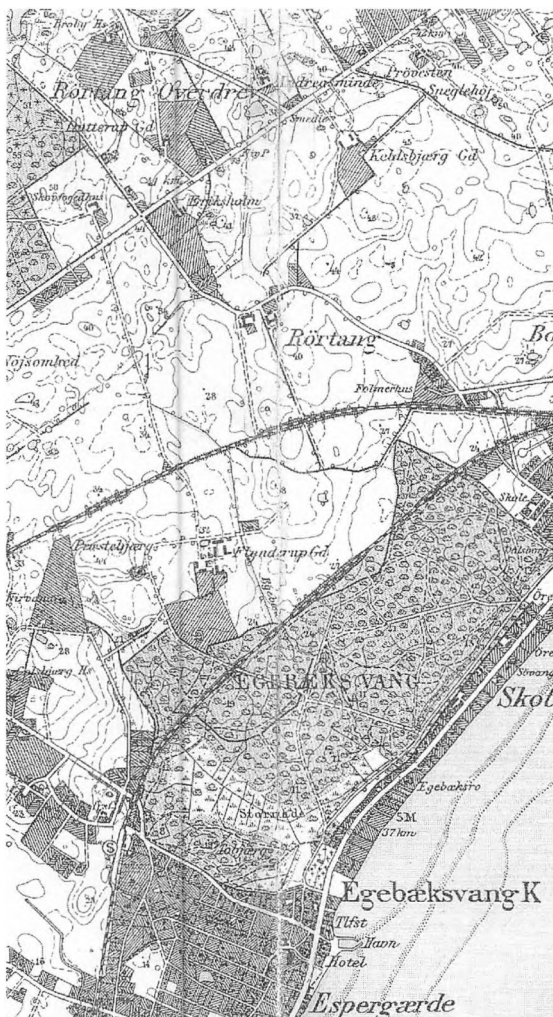
Museernes registreringsafdeling fotograferet den 15. marts 2000.

gået så godt, som det trods alle forhindringer gjorde. Frilandskulturcentret Flynderupgårds Venners medlemmer har som sædvanlig ydet et stort arbejde. Landbrugs og maskingruppen har under Leif Rasmussens ledelse bl.a. været med til ombygninger i udhuse, istandsættelse af hønsehus, redskaber og maskiner.

Den aktive kreds omkring spisehuset sprang beredvilligt til hver gang, der var mangel på hænder i »Folkestuen«. Ikke mindst i efteråret, hvor vi desværre måtte sige farvel til Kirsten Westergaard. Spisehusdamerne, som de kaldes i daglig tale, fik hurtigt et godt samarbejde med Børge Skov, som tiltrådte 1. januar 2001 jobbet som »madfar« i »Folkestuen«.

I forbindelse med feriearrangementerne og andre større begivenheder på Flynderupgård har hjælp fra den faste stok af Frilandskulturcentret Flynderupgårds Venners aktive medlemmer været uvurderlig. Samarbejdet med Historisk Forening for Espergærde og Omegn og Helsingør Museumsforening har også præget årets gang.

Foreningernes hjælp fylder meget, men man skal ikke glemme de mange enkeltpersoner, der beredvilligt hjælper med større og mindre opgaver, som ligger inden for deres felt og som man altid kan ringe til, når vor egen viden ikke

Takket være sikringen af »Den grønne Kile« mellem Egebåksvang og Nyrup Hegn, ligger Flynderupgaard stadig i landlig idyl. (Udsnit af kort fra 1948).

slår til. Uden dette netværk af museets venner ville dagligdagen være fattig.

Det faglige samarbejde inden for det danske museumsvæsen er også af uvurderlig betydning. I efteråret var vi således værter for Dragtpuljens møde. Tekstileksperter fra hele landet

holdt deres møde i Nellesmannstuen, spiste en historisk menu i »Folkestuen« og granskede ikke mindst »Århundredets fester«. Samtidig fik vi lejlighed til at få kompetente bud på nogle tekstilhistoriske problemer, vi havde kæmpet lidt med.

I årets løb er vi blevet medlem af den landsdækkende Museumspulje for Landbrug, hvor der er god lejlighed til at udveksle viden om landbrugshistoriske spørgsmål. Helsingør Kommunes Museers arbejde med de nye tider og den moderne bykultur har bl.a. udmøntet sig i deltagelse i Museumspuljen for Boliger, hvor der planlægges parallelle undersøgelser af parcelhuskulturen. Inden for amtets grænser blev samarbejdet omkring de nye tider - og ikke mindst koordinering af indsamling og undersøgelser - fortsat. I år især i form af projektet »Et døgn i Frederiksborg Amt«.

Som sædvanlig har vi haft et udstrakt samarbejde med Jobhuset, som både har istandsat »Nellesmannstuen« og hjulpet med andre praktiske ting. De mange løstansatte medarbejdere ved Frilandskulturcentret, uden hvem det daglige arbejde ikke kunne udføres, kommer ligeledes via Jobhuset. De mange bygninger og jorder, som Museet og Frilandskulturcentret bruger på Flynderupgaard, har også betydet et udstrakt samarbejde med Teknisk Forvaltnings Parkafdeling og Bygningstjeneste. De har, foruden at tage sig af skaden på centralmagasinet, forestået en renovering af tage på de to sidelænger og sidst men ikke mindst iværksat en længe ønsket istandsættelse af den store lade, som viste sig at være mere påkrævet end forudset.

Inden for vor egen forvaltning - Kultur og Fritid - var der stort set daglige konsultationer med Lisbeth Bohn, der på midlertidig basis tager sig af Frilandskulturcentrets finanser. Samarbejdet med fritidschefen, Erling Persson, har været af stor betydning for arbejdet med Frilandskulturcentret, som han som altid har taget sig kærligt af. Det er derfor med nogen vemod, vi konstaterer, at samarbejdet ophører, når Erling Persson skifter arbejdsfelt.

Museernes formidling

af Lone Hvass

Der formidles på alle afdelinger af Helsingør Kommunes Museer - på Bymuseet, Marienlyst Slot og Flynderupgård - i form af udstillinger, foredrag, omvisninger, og der skrives og udarbejdes et meget stort antal publikationer bøger, tidsskrifter, foreningsblade, og artikler i historiske skrifter. Men lad os starte med noget af det væsentligste af formidlingen, nemlig museernes permanente udstilling.

Rundvisninger, byture og foredrag

Byudstillingen har længe trængt til en renovering, og det skal da også ske i det kommende år. Udstillingen, der hovedsagelig har stået der siden 1980'erne, mangler tekster, ny opstilling m.m. Men i øjeblikket fortælles nye historier og ny viden af museets leder, den ansvarlige formidlingsinspektør og de udefra betalte guider Peter Lotz fra Hillerød og Ingrid Dora Järnbjer fra Helsingborg. Udgangspunktet for byturene er i alle tilfælde Bymuseet, hvor ikke mindst den enestående bymodel af Helsingør 1801 er det bedste udgangspunkt.

Byturene, der gerne er tematiske, går ofte til de to kirker og klostret, Klarerergården, byens middelalderlige huse i Stengade, det »hollandske Helsingør« eller 1700-tallets florissante sundtoldsby, byens købmandsgårde og de særlige institutioner, den engelske kirke eller Øresunds- og Helsingørs sygehospital. Endelig handler byturene selvfølgelig om byens borgere, dens mange spændende indbyggere, sundtoldens embedsmænd, byens rige købmænd og vinhandlere, de mange værtshuse og dem der kom i dem, om byens letlevende piger og byens mange originaler.

Omvisningerne bruges af skolerne, der alle har fået museets skriftlige undervisningsmate-

riale tilsendt. Kontakten mellem Museum og Skole er et arbejde, der skal udbygges meget mere, når en ny byudstilling i løbet af 2001 vil stå færdig og fortælle om »Helsingør 1801«.

I al slags vejr vandres der rundt i byens enestående miljøer. På Bymuseet flyttes der om aftenen; stole og borde, lysbilledapparat og overhead sættes op til det ene arrangement efter det andet f.eks. når Museumsforeningen har deres arrangementer. Selv om vore åbningstider er fra kl. 12-16 foregår mange af vore omvisninger og arrangementer også om aftenen.

Der er afholdt foredrag på Bymuseet, Flynderupgård, i byens foreninger, eks. alle de historiske foreninger og i et stort antal historiske foreninger over hele landet, eks. Allerød slægts-

Museets rundvisninger er meget populære og hindres ikke af en smule regn. Hr. Thomsen, der her holder paraplyen højt, er nu ikke en af museets rundvisere men en af tegneren Fritz Jürgensens figurer fra 1860'erne.

historiske Forening, Egtved historiske Forening og Blicher-egnens historiske Forening. De udenbys foredrag handlede om undersøgelserne i Helsingør Domkirke.

Undersøgelser og forskning

Udgangspunktet for al god formidling er undersøgelser og forskning. To store undersøgelser har involveret Bymuseet i 2000. Først på året begyndte undersøgelserne i Helsingør Domkirke få måneder efter at den store renovering af kirken var begyndt. Nationalmuseet brugte 3 uger til bygningsmæssige undersøgelser, hvorimod Bymuseet sammen med kirketjener Torben Bill-Jessen brugte omkring 1000 timer til

Fra udgravningerne i St. Olai Kirke.

Herover: Antropologen, forskningslektor Pia Bennike fra Panum Institutet måler kranierne i en af kirkens benkister med skeletdele fra 1600-årene.

T.v.: Torben Bill-Jessen, der som volontør arbejder for Bymuseet, sørger for sammen med håndværkerne, at en af de ødelagte kister i domkirkens kor sikres mod ødelæggelse inden den meget omfattende ombygning i korets gulv finder sted.

de grundige lokalhistoriske undersøgelser af de mange begravelser og bygningsdetaljer, et arbejde der varede fra 20. marts-1. juli. og som involverede en inspektør samt museets registrator og tekstilkyndige medarbejder. Alle 200 begravelser i kirkens 19 gravkældre blev registreret, opmålt og delvis fotograferet. 50 blev nærmere undersøgt, dvs. gennemfotograferet og tekstilerne registreret. Københavns Universitets Antropologiske Institut v/lektor Pia Penniche foretog sammen med professor Jesper Boldsen, Odense Universitet, antropologiske undersøgelser af skeletter og mumier. Prøver af kisternes indhold af blomster- og plantedele blev optaget til videre undersøgelse på Nationalmuseets naturvidenskabelige afdeling. Charlotte S.H. Jensen fra landsarkivet besøgte undersøgelsen. Som redaktør af tidskriftet Siden Saxo udmøn-

tede besøget sig i et interview med museets medarbejder (en artikel i tidsskriftets decembernummer handlede således om vore undersøgelser.)

Det har aldrig været tradition i Danmark at man systematisk undersøgte begravelser fra 1500-1800-årene i kirkerne. Kulturhistoriske undersøgelser af sådanne er i øjeblikket til debat over hele den »protestantiske« museumsverden - for det er nemlig fortrinsvis der, de etiske problemer fremdrages. Især England og USA er igang med undersøgelser og retningslinjer for forskning af kirkernes begravelser. Helsingør Bymuseum har således været foregangsmuseum med sine undersøgelser, der kun har kunnet finde sted takket været et fint samarbejde med Domkirkens menighedsråd, kirkens arkitekt og håndværkere og det enestående held at have en kirketjener med 22 års erfa-

ring, viden og stor entusiasme. De første arkæologistuderende fra Københavns Universitet har allerede meldt sig for at gøre brug af vore indsamlede oplysninger. Disse ligger idag på 5 CD-rom'er og indholder bl.a. 3000 fotografier. En del tekstilprøver er i øjeblikket på Nationalmuseet til undersøgelse og Bymuseet vil søge fondsmidler til konservering af silkehovedtøj fra 1600-tals begravelser og konservering af enkelte parykker. De undersøgte kister ligger nu alle under 0,5 meter beton og dækkes endvidere

*Mange spændende fund er gjort i forbindelse med reno-
veringen af St. Olai Kirke. En håndværker har i 14-1500-
årene tegnet denne skitse af et skib, som blev afdækket på
3. søndre pille fra øst i kirkens sydside. Almindeligvis har
det været teglstrygerne, der har indridset skibsskitser i
murstenenes våde ler inden brændingen, der sikrede de-
res mesterværker for eftertiden. (Torben Bill-Jessen fot.).*

re af et kommende teglstengulv, og bl.a. de fornemme børnebegravelser som fra første færd påkaldte sig vor opmærksomhed, ligger urørte under det nye betongulv, men desværre ved vi ikke, hvilken indvirkning det ny klima med varmerør og beton har på kisterne og deres indhold.

Af Statens museumsnavn modtog Bymuseet 137.000 kr. til viderebearbejdning af materialet og til udarbejdelse af en registrant, et katalog og en konkluderende del til videre udgivelse.

Næste års Årbog fra Helsingør Kommunes Museer vil alene komme til at handle om domkirkens restaurering og undersøgelserne i den. Redaktør Helle Halding DR P.1 optog en times udsendelse, mens arbejdet i kirken stod på, og artikler om undersøgelserne er publiceret i Helsingør Stiftsbog 2000 samt i artikler i vort eget Forening & Museum. Endvidere har undersøgelserne fået deres egen hjemmeside under tidskriftet »Siden Saxo« kaldet Begravelserne fra St. Olai. Mens undersøgelserne var igang stod museets medarbejdere for ca. 25 omvis-

Der bliver kastet nyt lys over det sagnomspundne slot ved Gurre Sø ved museets undersøgelser af området. Her er ruinen malet af Ferdinand Richardt i 1863. Først i 1906 blev ruinen fredet.

ninger, hvor godt 500 mennesker er blevet vist rundt og fået fortalt om museets arbejde. Pressen holdt et vågent øje med os og Helsingør Dagblad, Frederiksborg Amtsaviser, distriktsavisene og Helsingborgs Dagblad besøgte os mange gange. DR P1 og TV 2 bragte hver deres nyhedsudsendelser

En anden stor undersøgelse som museet tog del i under ledelse af Nordsjællandsk Folkemuseum, var de arkæologiske undersøgelser ved Gurre Slotsruin hvor Helsingør Kommune skulle nedlægge en fjernvarmeledning fra Helsingør til Tikøb. Undersøgelserne fandt sted fra august til september, og de resulterede i fredning af den nyfundne stendæmning og vej formodentlig fra

Valdemar Atterdags tid. Endvidere blev der fundet dele af et formodet broanlæg mellem borgens yderværker. De kæmpemæssige egestolper blev dendrokronologisk dateret til henholdsvis 1365 og 1076. Den sidste datering er endog overordentlig gammel og bringer mange spørgsmål frem. Årstallet 1365 derimod fortæller, at nogle af Gurre Slots yderværker blev opført 4 år efter at kongen selv havde været i den sydfranske by Avignon hos paven og hente relikvier til at nedlægge i det nyoprettede kapel for helgenen Sankt Jacob i Gurre. Undersøgelserne vil blive fulgt op i 2001 som et samarbejde mellem Nationalmuseets naturvidenskabelige afdeling, Danske afdeling, Skov- og Naturstyrelsen, Kronborg Skovdistrikt og Helsingør Bymuseum. Musets medarbejder skal sammen med Nationalmuseet udgive en bog om de nye undersøgelser. Uni Danmark Fonden har støttet projektet, og forlaget Wormianum sørger for udgivelsen. Undersøgelser omkring ruinerne vil fortsætte til marts og april. En artikel med udgangspunkt i de nye undersøgelser kan man læse om i Forening og Museum nr. 4.

Ud over bogen om Gurre Slot vil undersøgelserne engang blive til en permanent udstilling på Flynderupgård Museet. I efteråret åbnede en lille udstilling i Tikøb Frysehus, hvor de store egestolper fra yderværket er udstillet sammen med sten fra kong Valdemars brolagte dæmning.

Udstillinger og arrangementer

Den 15. november åbnede vi en store særudstilling på Bymuseet »Stadsmusikanter i Danmark«. En udstilling, som er et samarbejde mellem Musikhistorisk Museum og dr. phil. Henrik Koudal, Dansk Folkemindesamling. Til udstillingen på Bymuseet var der gjort et stort forarbejde og der var hentet arkivalier, musikinstrumenter, malerier m.m. fra Næstved Museum, Køge Museum, Stege Kirke, Landsarkivet, Rigsarkivet, Det Kgl. Bibliotek, Dansk Folkemindesamling, Københavns Bymuseum og Nasjonal Biblioteket, Oslo. Udstillingen fortæller

om det privilegerede arbejde at være stadsmusikant i de danske købstæder. Flere af historierne kommer fra Helsingør, hvor faget havde mange kendte musikere men også mange fuskere.

Udstillingen fyldte hele Brahesalen ud mod Sct. Annagade indtil 4. marts 2001, hvorefter alt kom tilbage til deres respektive museer og arkiver. Plancer og instrumenter fra Musikhistorisk Museum flyttedes til Stadsarkivet i Malmö. Udlån af genstande og arkivalier, forsikringer og transport har gjort udstillingen ret bekostelig. Ikke mindst Det Kgl. Biblioteks krav om sikring og alarm på hver enkelt montre. Udstillingen er den sidste store særudstilling på Bymuseet.

Et særarrangement er den årlig tilbagevendende Kulturnat, der i år fandt sted fredag den 29. september. Emnet dette år var »stjernerne«, og Bymuseet lagde ud med Sophie Brahe som astrolog. 6 medarbejdere var på arbejde fra kl. 18-23. Nogle af dem i renaissancedragter. Et lille tableau fortalte om Sophie selv og en astrolog Karin Petersen, Helsingør fortalte om faget og svarede på de mange gæsters spørgsmål til eget horoskop. I alt fik 500 mennesker en gratis oplevelse, idet entréen på kulturnatten er gratis.

Stor succes har vi altid med gættelegen »Ti Spørgsmål« til byudstillingen. En gætteleg hvor hele familien deltager. Herligt er det den aften at se museets gæster give sig god tid og fordybe sig i såvel tekster som genstande. Kulturnattens gæster er helt klart lokale. Fortrinsvis fra Helsingør, men også fra Espergærde, Snekkersten, Aalsgaarde, og Hellebæk. Bymuseet vil også næste år være åbent på Kulturnatten, men der er et udtalt ønske om at få økonomi, så arrangementet kan hænge sammen. Vore guider fra Hillerød og Helsingborg skal nemlig have deres løn samt transport betalt.

Også på de andre afdelinger var der arrangementer i kulturnatten. Flynderupgård Museet havde en »satelit« d.v.s. en stand, på Espergærde bibliotek. Her fortalte man om museet og dets arbejde og standen var meget godt besøgt. Marienlyst Slot havde koncertarrangement med

Picassos aber. Imidlertid må vi gøre os klart, at Marienlyst såvel som selve Flynderupgård ligger for langt ude i forhold til »kulturnatstrømmen« der hovedsaglig bevæger sig rundt i det gamle Helsingør.

Særudstillingernes antal har været stort: 6 udstillinger på Flynderupgaard og 5 på Marienlyst Slot. Ialt har der med 4 særudstillinger på Bymuseet været 15 særudstillinger. På Bymuseet var der især interesse omkring de lokale malere Julius Frandsen og H.C. Bärenholdt. Men også udstillingen med Louis Moes originale illustrationer fra 1898 til Saxos Danmarkskrønike. 40 originale kunsthverker var udlånt af en privatsamler, og udstillingen var hyper aktuell idet det Kgl. Bibliotek på samme tid viste sin udstilling af nye illustrationer til Saxo. Det Danske Litteraturselskab stod for ny udgivelse af Saxo, og endelig var der Helle Stangerups genigtning af samme værk.

I dag står Louis Moes illustrationer nok som Saxo illustratoren par excellence, ihvertfald hvis man mener, at vort første og største nationale epos fortjener en typisk nordisk streg. eller sagt af en anmelder: »Moe vidste hvordan en skjoldmø så ud«.

På Marienlyst Slot har der været 24 omvisninger, på Bymuseet 40 omvisninger og byture samt 15 omvisninger for skoleklasser. På Flynderupgård har der været et utal af omvisninger og demonstrationer i forbindelse med forskelli-

ge arrangementer først og fremmest Frilandskulturcentrets Venners arrangementer i skolenes sommerferie og efterårferie. Der blev endvidere afholdt julemarked.

Juleudstillingen på Flynderupgård »Tingelangelater Tinsoldater« i samarbejde med foreningen Figurina Danica havde i december måned besøg af 338 skoleelever fra børnehaveklasser til og med 4. klasse. Det var skolerne fra Borupgaard, Hornbæk, Helsingør Byskole, Rønnebær Allé, Hellebæk, Snekkersten, Grydemosen, Tibberup og Nygaard der benyttede sig af tilbuddet. Til udstillingen hørte der undervisningsark.

Publiceringsvirksomheden

Arkivalske undersøgelser af Lille Odinshøj i forbindelse med en forespørgsel fra Kommunen, resulterede i bogen »Lille Odinshøj«, bekostet af Schultz Fonden, og Helsingør som vinby blev beskrevet i artiklen »Da Helsingør var Danmarks vinbjerg«. Studier i Helsingørs Hundeprotokoller på Landsarkivet, resulterede ligeledes i en artikel: »Så ti dog hund med den evige gøen« i årsskriftet Folk og Minder fra Nordsjælland, et skrift som museet har redaktionen af.

I tidsskriftet Fabrik og Bolig publiceredes de arkæologiske undersøgelser i Kongensgade i 1998.